REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -2-

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da

İNKILÂP

Refik Halid Karay

●

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da / *Refik Halid Karay*

© *2014*, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Editör Ahmet Bozkurt
Yayıma hazırlayan Aslıhan Karay Özdaş
Düzelti Burcu Bilir
Kapak tasarım Berrak Hümmet
Sayfa tasarım Derya Balcı

ISBN: 978-975-10-3391-8

14 15 16 17 18 9 8 7 6 5 4 3 2
İstanbul, 2014

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -2-

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da

Hazırlayan
Tuncay Birkan

İNKILÂP

Refik Halid Karay

1888 yılında Beylerbeyi'nde Serveznedar Mehmed Halid'in oğlu olarak doğan Refik Halid'in anne tarafı Kırım Giraylarına dayanmaktadır; baba tarafı ise 18. yüzyıl sonlarında bir kolu Mudurnu'dan İstanbul'a göçen Karakayış ailesindendir. Galatasaray Sultanisi ve Mekteb-i Hukuk'ta okuyan yazar, Meşrutiyet sıralarında gazeteciliğe başlamıştır. Kısa sürede hiciv yazılarıyla üne kavuşmuş, "Fecri Âti" edebiyat topluluğunun kurucularından olmuştur. "Kirpi" adıyla yazdığı taşlamaları ve siyasal yazıları sonucu İttihat Terakki hükümetince Anadolu'nun çeşitli illerinde beş yıl sürgüne gönderilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın son yılı İstanbul'a dönebilmiştir. Dönüşünde Robert Kolej'de öğretmenlik, *Sabah* gazetesi başyazarlığı, iki kez Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü yapan Refik Halid, bu süreçte *Aydede* mizah dergisini çıkarmıştır.

Siyasal yazıları ve görüşleri nedeniyle memleketten ayrılmak zorunda kalan yazar, Halep'e yerleşerek yayımladığı *Vahdet* gazetesindeki yazıları ve çalışmalarıyla Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1938'de yurda dönen Refik Halid, dergi ve gazetelerde günlük yazılar yazmış ve 20 kadar roman kaleme almıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimini, güçlü gözlem yeteneği ve dilinin zenginliğiyle farklı türlerdeki eserlerine taşıyan Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri*'nde Anadolu gerçeğini; *Gurbet Hikâyeleri* ve *Sürgün* gibi eserlerinde, derin memleket hasretini edebiyatla buluşturmuştur. Yazarın, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, *Kirpinin Dedikleri* gibi mizah eserlerinde; *Bir Avuç Saçma*, *Makyajlı Kadın* gibi kroniklerinde; *Minelbab İlelmihrab* ve *Bir Ömür Boyunca* adlı hatıratlarında, çok yönlü ve renkli anlatımı, sosyal-siyasal ortamın resimlendirilmesini sağlar. *Anahtar*, *Nilgün*, *İki Cisimli Kadın*, *2000 Yılın Sevgilisi*, *Bugünün Saraylısı* gibi romanlarında ise sürükleyici kurgular içinde tasvir yeteneğiyle yaratıcılığını birleştirerek, genel olarak bireysel ilişkileri ve özel olarak da kadın-erkek ilişkilerini mekân-zaman boyutlarında derinlemesine ele alır, romanların geçtiği dönem ve mekânlara ait ince detaylara yer vererek anlatımını zenginleştirir.

18.7.1965 tarihinde İstanbul'da ölen yazar Refik Halid, muhalif kaleminin keskinliği, temiz İstanbul Türkçesi, renkli anlatımı, tasvir gücü ve yaratıcılığıyla, Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir.

Memleket Yazıları serisini oluşturan yazıların izini sürerek, uzun ve yorucu bir yolculuk sonucu bu örnek projenin hayata geçirilmesini sağlayan Tuncay Birkan'a değerli ve titiz çalışmaları için Karay Ailesi olarak gönülden teşekkür ederiz.

İçindekiler

Memleket Yazıları (1938-1965) **17**
Önsöz / Tanıl Bora **19**
Sunuş / Tuncay Birkan **33**

Bursa – 1 **47**
Guguk! Guguk! Bakalım kimlere? • Bursa'ya 1908 yılındaki ilk yolculuğum • Hürriyetin ilânı sırasında silâhlanma merakı • Bavul? Kullanmadığımız bir şey! • Kasketliler ülkesi • Yunan vapuru Mudanya yolunda • Otele inmenin ayıp sayıldığı bir devir

Bursa – 2 **52**
"Marakaz" ne kelime? • Üst güverteden mahrum bir vapur tipi • İçimizde Marmara'yı fırdolayı tanıyan var mı? • Merdiveni org gibi öten bir mâbet • Kırk iki sene evvelki Tercüman-ı Hakikat *muhabiri • Anadolu'da otelciliğin kötü durumu, otomobil servisinin komik ve acıklı hali*

Bursa – **3** **57**
Makinesi sakatlanan vapur • Çekiç sesleri arasında akşam basıyor ve fırtına alâmetleri beliriyor • Kınalıada'dan telgrafla imdat istemeye kayık yolluyoruz • Gülünç bir yardım ve bir mûcize • Annemin bir masalı: "İş?" • 42 senedir devam eden tamir

Bursa – 4 **62**

Kırk yıl evvelki gibi • Memur aileleri olmasa eski hamam eski tas • Eskiye nazaran pek iyi vaziyette görünmiyen işçi • Bir hatayı belirtmek lâzım • "Övün!" fakat "Kabarma!" • Susuz su şehri • İnşallah, sonbahara! • Bir "teşebbüsü şahsi" hikâyesine girizgâh

Bursa – 5 **67**

Bir vali muavini Aristidi Bey vardı • İmtiyaz sahibi nasıl oldum? • Ulucami, kırk sene evvelkinden bakımsız halde • Muradiye'de bir akşam vakti • Fazla dinlenmekten yorulduğunuz manzara • Avukat ve doktor tabelâları • İlkokullarda üç tipte Türk • Nilüfer Vâdisi'nin aksini seyrettiğimiz gözler

Balıkesir'e Doğru **72**

Bir nebze seçim bahsi • Henüz neye karar verdiğini gizleyen ekseriyet • Otobüs korkusu • İnsan başına 35 santimetrelik yer • Çift sürülürken başında bekleyen leylekler • Aferin hacı babalara! • Bir göl tarzanı • İnziva aleyhine fikirler • Hoşa giden bir ses

Balıkesir **77**

Sevimli bir mamure • İstanbul'un sayfiye semtlerini hatırlatan manzaralar • "Flit" makineleri ve DDT'ye düşkünlük • Önlenmek istenilmediğine hükmedeceğiniz bir ihtikâr • Köylünün iyi niyetine darbe • Duyduğum bir eksiklik: Karasinek • Sirkeci'yi örnek tutmuş oteller ve otelcilik • Otel ile palasın farkı

Edremit'e Doğru – 1 **82**

Otobüs garajında • Tufandan önce yaşamış bir kaplumbağa • Yabancıya verdiği korku • Şoför beyzadeliği ve istibdadı • 12 aylık ondüle • Şehir Tiyatrosu Komedi Kısmının koltuklarını hatırladım • Saat mefhumu hâlâ ezan ve namazla alâkalı • Otobüste kadın • Eski ile yeni arasında en üstün fark

Edremit'e Doğru – 2 **87**

Yol bakımına verilen ehemmiyet • Köy yolu da olurmuş, meğerse! • "Osmanlar aşevi" • İğrenç bir levha • Ufak bir isyan sahnesi • Çam ormanlarından zeytinliklere iniş-Lübnan'ı hatırlıyorum • Nüfus kesafeti ihtiyacı • Ebelik mektepleri • İşte gene deniz! • Kazdağı'nın gölgesinde Akçay körfezi

Edremit ve Akçay **92**

Vilâyet merkezine benzeyen bir nahiye • Kadınlar eline geçtikten sonra düzene giren eczacılık • Çocuğu kumara alıştıran çocuk esirgeme usulü • Müteşekkir kaldığım dostlar • Yeni otellere ve eski hanlara dair • İdbara uğramayan teneke su kabı • Şoför yerlerinin süsleri • Edremit bizim Taksim'de! • Renk koleksiyonuma ilâveler

Bir Köyde Parti Töreni **97**

Kötü bir görenek • Aşçı dükkânı ve hoparlör • Gizli kat • Yepyeni bir jeep devri • Kamyon üstüne yerleştirilmiş mikrofon • Mütekâmil insanlar arasında

Ayvalık Yolunda **102**

Önceden tertip edilmişe benzeyen sahneler • Meşrutiyet Devrinde bir seçim maskaralığı • Hapishanede geceleyen seçmenler • Hayal sukutuna uğramak korkusu • Zengin bir köy delikanlısının hikâyesi • Midilli Adası'nın düşündürdükleri • Bir harabezâr: Ayvalık • Bir Heybeliada: Çamlı

Ayvalık ve Çamlı **107**

Gene otel derdi • İnsanları birden bire yok oluvermiş bir Büyükada • Hüzün veren bir mâmure • Zenginleşen her köylü terbiyesizleşmiş değildir • Köyde bir aile ananesi • İstanbul'da aile derbederliği • Nümune olacak bir gazino • Fotoğrafla tanışma • "Disney"in Fantasia *filmi • Bir fark daha*

Bergama'ya Doğru **112**

Otel odasındaki resimler karşısında • Uyku, yatak ve tuvalet yeri medeniyeti • Ayvalık'ın sabah hali • Yine tanıdıklarla karşılaşıyorum • Gençlikle olgunluğun bir araya getirilmesi güçlüğü • Barbunya balığı hakkında • Gazino müstecirinin ikramı • Bir dişçi muayenehanesini hatırlıyorum • Yine otobüs cefası başladı

Bergama Göründü **117**

Altınova'da hezarfen berber • Pamuk ve tütün bölgesine girdik • Altın tozu ekilse altından başak verecek bir toprak • Yeni ziraat makineleri ve çapalı kadın safları • Kırk yıl öncesine ait hâtıra: İğrenç tuvalet • Otobüste kendiliğinden hasıl olan mevki farkları • Sevmediğim bir binanın azizliğine uğruyorum

Abant Gölü Kenarında **122**

Okuyucularıma bir sürpriz • Abant Gölü nerede, Bergama neresi? • Şikâyet olmasın ama... • Otel peşinde koşuyorum • Beklemediğim bir davet • Otelcilik bize ne kadar uzak! • 1910 senesinden bir otel ve omlet hâtırası • Söylenemeyen makul bir söz • Tertemiz bir oda ve sabun kokulu bir aile evi yatağı

Bergama'da Bir Gece **128**

Köylünün kaçıp gittiği tek tip yeni köyler • Sulak bölgede arteziyen kuyusu! • "Sahip gözü" hassasından mahrum âmirler • Misafirlikte bir sabah kahvaltısı • Tabiat manzaralarının en güzeli • Harabeler hakkında birkaç söz • 30 sene ve 30 kilometre • Dört yüz bin liralık Göl Kasrı • Fa'teberû yâ ülül ebsar!

İzmir'e Doğru **133**

Bergama'da gördüğüm hüsnü kabul • Eğer Karun devrinde buraya gelmiş olsaydım • Göçmüş medeniyet yanında muasır bir mâmurluk görmek arzusu • İki cin ve bir bozuk şose • Aceleci şoför • Kubilây âbidesi bakımsız halde • Yapıyoruz, bakamıyoruz • Eski zamanın tren yolculuğu hâtıraları • Karşıyaka'ya geldik • İzmir'e ayak basıyorum

İzmir'e Girdiğim Zaman **138**

Eskiden İzmir'e nasıl gidilirdi? • Ecnebi bandıralı vapurlarda yemek bolluğu • Reçel mi? Kuvvet macunu mu? • Mükemmel bir otel vardı • Gençliğime ait bir palas hâtırası • İki kuruşluk fişekler • O İzmir'de biz yoktuk • İzmir ve İstanbul • Atlı arabayı tercih sebebi • Çarşaflı otel hizmetçisi

Kolay Ayrılamadığım İzmir **143**
Yeni kazanılan dostlar • Erkeklerle dolu gazinolar • Kültür Park ve hoparlör • Sırıtan fuar binaları • Bir üzüm imalâthanesini geziyorum • İstanbul'un buz tutmuş sokaklarını hatırladık • Kutu yapamıyormuşuz • "Tolerans" meselesi • "Ekl'e salih" midir, değil midir? • Daha titiz davranmalıyız

Kadifekale ve Karşıyaka **148**
Çipura balığı ve başka balıklar hakkında • Bizim Pendik ile Boğaziçi'nin "Tarzınevin"i orada • Daima Behçet Uz • "Küçük Yamanlar"da bir akşam • Halkevi toplantısı • Kanamadığım bir yağmur • Anadolu halkı ayaklanmış • Tren ve otobüs mukayesesi

Manisa'ya Gidip Gelme **153**
Lokantalı vagonlar hakkında • Adam sarrafları • Manisa istasyonunda meşhur belediyecimizle karşılaşıyorum • Devlet binalarının mimarisini tenkid • Gene bakım ve eşya muhafazası meselesi • Milli bir inkişaf: Resim • Kabuğunun içine büzülmüş Anadolu'yu koydunsa bul • Eğer onlar olmasaydı

Isparta Yolunda **158**
Isparta'ya gece yarısı varıyoruz ve hemen düğüne gidiyoruz • Kar serinliği duyulan şehir • Aydın bölgesindeki mâmurluk • Köy mescitleri inşası yarışı • Okul ve mescit • Durup kalmış bir gar saati • Köy ressamı ve eserleri • Resim yasağı kendiliğinden kalkmış • Halı memleketinde içine halı tezgâhı sokulmayan bir kız enstitüsü

İğridir Gölü **164**

Isparta'da halıcılığın başına gelen • Gözlere dair • Yolda rastladığımız bir sürü • Bilinenlere benzemiyen bir göl • Bu göl, granitten bir beşiğe uzanmıştır • Göller ve gölgeler • Azman insanlar arıyorum • Eski bir payitahtın yerinde çerden çöpten bir kasaba • Keyfini sürdüğüm bir bîtaraflık

Isparta – Burdur – Antalya **169**

Isparta'dan Burdur'a • Isparta'da ne gördümse hoşlandım • Nefis peynirli pideler • Çubuk boğazı • Bin şu kadar râkımdan denize: "Antalya'ya!" • Nilüferleri papatya tarlası gibi coşkunca açmış bir göl ve dere...

Antalya'da **174**

Hayal sukutu ile başlıyan bir akşam • Tren işletiyor muyuz, yoksa denemesini mi yapıyoruz? • Mussolini'nin kof heyulâsı • Devleti şen ve mâmur edecek yol yoksulu bir bölge • Meşhur parkın acayip hali • Delişmen bahar

Yaylaya Bir Göç **180**

Birkaç makaleye sığdırılamıyan Antalya • Harem ve selâmlık devrinde olmamamızın fazileti • Eski Ankara ve Bilecik'ten hâtıralar • Kadın eteklerini uzatan başkumandan • Korkutili yolunda • Çam ormanında geçit resmi • Memleket dâvasının bir kördüğümü: Yayla ve kışlak

Alanya'ya Giderken **185**

Gene yol zorluğu • otomobil yerine otobüs kiralanıyor • Bir otobüste üç yolcu • Heykel parçaları kireciyle

kurulmuş bir köy: Selimiye • Side harabeleri • Nümune bir köy okulu öğretmeni • Evliya Çelebi'nin kaplanları

Alanya **191**

Buranın hususiyetleri • Toroslar'la Akdeniz'in buluşup, seviştiği yer • Her mizaçta ve merakta adamı tatmin eden bölge • Deniz suyunun bambaşka rengi • Memleketini tanıtma ve sevdirme gayreti • Bir skalaktit mağarası • Yerüstü de güzel yeraltı da

Deniz Yolculuğu **196**

Bir akşam yemeği ve bir sanatkâr sesi • Vapur kamarasında bulunduğumuz portakal ve altıntop küfesi • Hamidiye suyu ile banyo • Fena tarife, fena kumanya • Gölde yüzer gibi • Mersin açıklarında • Yarıda bırakılmış inşaat şehri • Şeddadî bir bina ve birinci kısmın sonu

Antakya'da **201**

Yirmi altı sene evvelki İskenderun • Hatay dâvasına dair birkaç söz • Yerimizde saymışız • İkametim bir fırtına gibi geçti • Kıymetli bir dosttan bahsediyorum • Bir yayla hakkında • Antakya ne halde? • Sular durulduktan sonra konuşulacak meseleler

Otomobil Kazası **206**

Bir yaylanın mevsim dışı hali • Bir gezinti teklifi • Gene yolsuzluk ve yolsuzluğa uymıyan ihtiyatsızlık • İnsanın basireti nasıl bağlanır? • Boşluğa uçan, kayadan kayaya konan, havada takla atan bir otomobil • Kırk beş metre derinlikteki enkaz yığını arasından sapasağlam çıkan bir dost • Yola devam!

İskenderun'dan Ankara'ya **211**
Tantanalı bir teşyi ve kaybolan valiz • Valiz bulunuyor ve bizden önce Ankara'ya varıyor • Çocuklarla dolu bir yataklı vagon • İğde kokularına dair • Bozkır güzelliğinin hususiyeti • Kılıçlar ve Yahşihan hakkında hâtıralar • Kayaş ve bir diş hikâyesi

Ankara'dan Zonguldak'a **216**
Yeni meclisin açıldığı günler • Mebus olarak karşılaştığım yeni dostlar • Muharrirlik ve mebusluk • Diplomatlık hakkında bazı mütalâalar • Eski zaman Ankarası ve modern Ankara • Bir alay ve bir mukabele • Ulus Meydanı • Karadeniz kıyısındayım

Yeraltı – Yerüstü **222**
Bir Pîri fâni bekleyenler • Madende uzun bir gezinti • Sıcaktan bunalmıyor, soğuktan titriyoruz • Oluklarda kaymaca oyunu • Galeride yollar • Yeknesaklık içinde ihtişam • Maden kuyuları ile çölleri benzerliği • Bu çölün develeri

Kömür Havzamız Hakkında **227**
Maden gezintisinin devamı • Uzaktaki ışık • Bilmediklerimi öğrendim • İdare lehinde ve aleyhinde söylenenler • Amelenin yüzünde okuduklarım • Daha hesaplı hareket edilebilirdi • Devlet ve İşletmeleri • Amele dâvası ciddidir

Abant Gölü'ne Doğru **232**
Güzelliklere tırmanan bir yol • Orman bölgesi • Yurt gezmesini bilmiyoruz • "Mengen" acaba neden "Beşler"

olmuş? • "Yeniçağa" ve gölü • Sevimli ve ferah bir kasaba: Bolu – Yolsuz Abant • Çocuk ile süslü bebeği!

Abant Gölü **238**

Göl kenarındaki binalar • Yolsuz saray • Abant Gölü'nü iki baytar keşfetmiş! • Çamı ormanları ve yayla köyleri • İlk tahsil meselesi • Hak vermek, fakat yapmamak • Kadınlarımız ve erkeklerimiz • Güzel göle bakarken düşündüğüm acı şeyler

Güzel Bolu ve Dönüş Yolu **243**

Abant'tan muyorum • Şifalı sular, göller ve yaylalar diyarı • İkinci Bursa • Emdik veren ormanlar • Yurdumuzu bilmeden kitap yar mı? • İşlek caddeyi andıran bir şose • Yine çamı ve mmare • Yeni bir vurguncu tipi • Ciddi işler yarına!

Memleket Yazıları
1938-1965

Edebiyat tarihi kitaplarında ve üzerine yapılan çalışmaların çoğunda Refik Halid Karay'la ilgili değerlendirmeler genellikle yazarlık kariyerinin ilk dönemi diyebileceğimiz 1908-1922 arasına yoğunlaşır. İkinci sürgünlük döneminde (1922-1938) Halep'te çıkan iki gazeteye yazdığı çok sayıda yazıya ulaşılabilmiş değildir; bu yazıların sadece *Bir Avuç Saçma* ve *Bir Yudum Su* kitaplarında toplanmış küçük bir kısmına ulaşılabildiği için bu dönem halen araştırmacıların ciddi ilgisine muhtaç durumdadır.

Refik Halid'in yazarlık ve gazetecilik hayatının son ve en uzun dönemi, yani 1938 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren af kanunu sayesinde memlekete dönmesiyle başlayan dönem ise esasen romanları üzerinden değerlendirilir. "Muharrirlik" kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan gazeteci ve fıkracı yanı büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Halbuki Refik Halid geçimini sadece kalemiyle kazandığından, 1965'de ölene kadar *Tan, Akşam, Yeni İstanbul, Zafer* gibi dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde sayısız yazısı yayımlanmıştır. 1940'ların ilk yıllarında kitaplarına girme şansı bulmuş bazı yazılar hariç bunların çok büyük bir kısmı okurlarla buluşamamıştır.

Bu yüzden de Türkiye tarihinin bu belki de en hareketli döneminde memleketin geçirdiği siyasi, kültürel, kentsel dönüşümler konusunda Refik Halid'in neler düşündüğü, Osmanlı geçmişini nasıl değerlendirdiği ve hatırladığı, tek parti iktidarı sırasında ve demokrasinin tesis edilmeye çalışıldığı yıllarda memleket gündemine nasıl baktığı belirsiz kalmıştı.

Halen tam da bu konular üzerine bir kitap çalışmasını sürdüren Tuncay Birkan'ın editörlüğünde hazırladığımız **Memleket Yazıları 1938-1965** dizisinde işte bu boşluğu doldurmayı amaçlıyoruz. 18 kitap olarak planlanan bu dizide Refik Halid Karay'ın bu dönemdeki yazılarından İstanbul, Edebiyat, Hatıra, Tarih, Dil, Yemek, Doğa, Mizah, İç ve Dış Siyaset, Sanat gibi temalar etrafında yapılacak kapsamlı seçkiler ve ikisi gezi kitabı olmak üzere üç tefrikası yayımlanacak. Yayın tamamlandığında, *Memleket Hikâyeleri*'nin unutulmaz yazarının artık "Memleket Yazıları" ile de anılmaya başlayacağını umuyoruz.

Bu dizide yayımlanacak bütün kitaplarda Refik Halid'in kendi imlası büyük ölçüde korunacak, sadece günümüz okurlarının takip zorluğu çekmemeleri için özel isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılacak, bazı özel isimlerin imlası günümüze uyarlanacak, Refik Halid öyle yazmadığı halde uzun zamandır bitişik yazılan bazı kelimeler birleştirilecek ("hiçbir", "birkaç", "birdenbire", "basmakalıp" gibi) ve Osmanlıcadan miras alınan, vurguları parantez içine alarak yapma uygulamasının yerine italik veya tırnak içinde yazma seçeneği kullanılacaktır: Örneğin "(Akşam) gazetesi" yerine "*Akşam* gazetesi"; "(Hakk-ı Sükut) hikâyesi" yerine "Hakk-ı Sükut" hikâyesi.

Önsöz

Refik Halid Karay ve Yurt Gezmeyi Bilmek

Yeni İstanbul Gazetesinin **Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da** yazı dizisini anons etme tarzı, bir nevi Refik Halid 'retro'sunun takdimine benziyor! Anadolu'nun ilk realist tasviri olmakla övülen **Memleket Hikâyeleri**'nin[1] müellifi olduğu hatırlatılan Karay'ın kırk yıl sonra tekrar Anadolu yollarına düşmesi, başlıbaşına bir hadisedir, bu takdimde.

Memleket Hikâyeleri Karay'ın siyasî sürgün olarak bulunduğu Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik'teki gözlemlerine dayanır. Toplumsal ve idarî yozlaşmayı anlatan belgesel bir yanı vardır bu hikâyelerin. "Yerli halk" ile memur sınıfının dünyalarının başkalığını görürsünüz, insanların İyi-Kötü'ye sığmayan türlü halini ve –Esendal'ın söyleyişiyle– "yaşama beceriğini" görürsünüz. Fakat bu metinler neticede hikâyedir, kurgudur. **Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da** tefrikası ise, çoktandır mülakat-söyleşi anlamında kullanılmasına teslim olduğumuz *röportaj* türünün has örneğidir: gazetecilik-

1 1919'da kitaplaşan hikâyelerin çoğu 1911-1918 arasında yazılmıştır ama bazılarının yazılışı, 1908'e kadar uzanır. İnkılâp Kitabevi'nce son olarak 2010'da özel baskısı yapılmıştır.

le edebiyatın kesişiminde, doğrudan gözleme dayanan tasvir yazısı. Röportaj bir edibin elinden çıktığında, çubuk gazetecilikten edebiyata doğru bükülür tabii. Gezi edebiyatı olur.

*

Reşat Nuri Güntekin, 1937'de yayımladığı **Anadolu Notları**[1]'nın sunuşunda, *"seyahat kitap ve makalesi yazmanın son senelerde bütün dünyada bir moda haline geldiğini"* söylüyordu. Türkiye'de bu modayı, Avrupa izlenimlerini yazan bazı gazeteci-yazarlar (Falih Rıfkı, Turhan Tan, Yunus Nadi...) takip etmiştir. Yurt içi gezi izlenimlerine fazla rastlanmaz. Yine bir gazeteci-yazar olan İsmail Habib Sevük'ün **Yurttan Yazılar**'ı, hoş istisnalardandır.[2] Reşat Nuri Güntekin'in **Anadolu Notları**'yla, Nahid Sırrı Örik'in **Anadolu'da - Yol Notları** (1939), **Bir Edirne Seyahatnamesi** (1941) ve **Kayseri, Kırşehir, Kastamonu**'dan (1955)[3] oluşan yazı dizisi, daha da hoş istisnalardır. Bu iki eseri **Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da** ile beraber ele almak anlamlı olacaktır. Zira üç kitap da gazeteci-yazar değil halis edebiyatçı kaleminden çıkmakla temayüz ederler. Hem üçü de, Kemalist seçkincilikten ve milliyetçi romantizmden elbette büsbütün uzak olmamakla beraber, nispeten mesafeli bir eleştirel nazarla, daha önemlisi 'misyonla' boğulmamış bir mizah duygusuyla bakarlar. Vatanın bakım-

1 İnkılâp Kitabevi Yayınları, yeni baskılarını yapmaktadır. Son olarak 25. baskısı 2010'da yapılmıştır.

2 1943'te yayımlanan bu kitap hakkında daha önce yazmıştım: " 'Milli coğrafya'ya bakmak: **Yurttan Yazılar** kitabı üzerine", **Milliyetçiliğin Kara Baharı** içinde, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013 (2. Basım), s. 170-174.

3 Üçü birarada 2000'de Arma Yayınlarınca yayımlanmıştır.

sız kuytularına şefkatle yaklaşmaya çalışırlar ama romantize etmeye de her zaman elleri gitmez.

Reşat Nuri'nin Tek Parti döneminde yayımlanan tefrikasında memleketin manzarasına eleştirel nazarlarla bakması belli ki tepki görmüş olacak ki, kitaba eklediği bir yazıda, nasıl insanları sevme şekilleri farklıysa memleketi sevme şekillerinin de farklı olduğuna dikkat çekme gereği duymuştur. Kendisininki, *kuşkucu* ve *evhamlı* bir sevme şeklidir; "*sakat, geri ve tehlikeliye arka çeviren idealist aşka*" üstün tutar bu sevme şeklini.

Güntekin, "*tanıdıkça kazanılacak vatan*"dan söz ediyordu. Coğrafyayı vatana dönüştürmek için onu sevmek, sevmek için de tanımak ve gezmek gerektiğini söyleyip duran milliyetçi ideolog Remzi Oğuz Arık gibi[1]... Veya, ülkenin bilinmeyenlerini keşfederek ve anlatarak sınırlarını genişleten Amerikan *sınır edebiyatını* emsal gösteren hümanist Orhan Burian gibi[2]... Karay da bu seyahatinin sonlarına doğru "*Hayır, biz yurt gezmesini bilmiyoruz; henüz öğrenmedik*" diye yakınır. İzmir Fuarı, Uludağ, Yalova, Florya'dan ötesine alâka göstermiyoruzdur, oysa "*tabiat manzaralarını sevmek, sonra memleketi görmek arzusu duymak*" lâzımdır. O, yurt gezmeyi millî vazifeden ziyade medeniyet vazifesi ve zevk terbiyesi olarak tavsiye ediyor edasındadır.

*

1 Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983 [kitaba adını veren makalenin ilk basımı: 1942].

2 "Amerikan edebiyatından bir pay" (Yücel, 1952), Denemeler Eleştiriler içinde, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2004, s. 127-129.

Yahya Kemal, İstanbul'un Batılıların gözüne nasıl göründüğü sorusunu,"*Bize Anadolu'nun göründüğü gibi*" diye cevaplamıştı. Reşat Nuri **Anadolu Notları**'nda aynı sarkastik tavrı benimser: "*Yağmurda Eminönü'nün, açık havada mesela Çakmakçılar yahut Tophane yokuşunun halini gören kimsenin Konya ovasından, Kop dağından ürkmesini gayet tabii bulmak lazımdır*". İstanbul'u da matah saymamak gerektiğini söyleyerek kendilerini çimdikleseler de, taşra yine mukassi[1] (boğucu, sıkıcı) görünür İstanbullu ediplere. Nahid Sırrı Örik'te bu iyice belirgindir. Ele aldığımız üçlü içinde Cumhuriyet inkılâpçılığına en mesafeli duran Örik, uğradığı vilayet merkezlerine katiyen şehirlik yakıştırmaz, hepsini ısrarla kasaba diye anar. Kırşehir, "*ismini teşkil eden iki kelimeden ilkini ikincisinden ziyade hatırlatan bu şirin kasaba*"dır mesela. Anadolu baştan aşağı mühmeldir, "*ölgün*"dür, lambaları, elektrikleri "*fersiz*"dir, "*misafire bigâne*" bir yabanlık ve lâkaytlık içindedir. Kayseri'nin sokaklarında "*adeta bir Arabistan manzarası*" görür.

Yeni İstanbul Refik Halid Karay'ın seyranına çıkacağı Anadolu'yu "*atalar yurdu*" diye yüceltirken, "*yok görünen bir varlık, boş sanılan bir çokluk*" diye tarif ederek görünüşteki köhneliğin, yoksulluğun, *boşluğun* maneviyat bozucu etkisine karşı metafizik bir önlem almış. Üstad da, "*altmış yaşımda göze aldığım şu Anadolu seferi*" demekle, zorlu bir işe kalkıştığının ikrarındadır. Nitekim "*Ah, İç Anadolu'nun ağaçtan, sudan, renkten, hele kiremit ve çiçekten, her şeyden, bütün göz zevkinden mahrum ıssız köyleri*"... "*El etek*

1 Aslı, Nedim'in meşhur dizelerinde, tersidir biliyorsunuz: "Meyhane mukassi görünür taşradan amma, bir başka ferah, bir başka letafet var içinde."

çekilmiş, gayrımeskûn arazi parçaları" diye diz de dövecektir. Edremit civarını zamanında kaldığı Lübnan'la kıyaslayarak, yaşama zevki olan mamur beldelerin, temiz, şatır otel ve lokantaların eksikliğinden dem vuracaktır.

Ama seyahatin sonuna doğru, Ankara'ya yaklaşırken, bozkır peyzajına –ve okura– fiyakalı bir methiye hediye etmekten geri durmaz. Kadınlaşmayan, "*olasıya erkek*" bir varlığın tok güzelliğini epikleştirir: "*Cilveli, oynak, süslü, hele makiyajlı değildir; züppeliğe ve yaltakçılığa da kaçmaz; sadeliğinden mağrurdur.*"

*

Doğma büyüme İstanbullu, üstelik Boğaz çocuğu değil mi neticede... Anadolu'da dönenirken İstanbul hiç aklından çıkmaz Refik Halid'in. Gördüğü yerleri çok defa İstanbul mukayeseleriyle, İstanbul *mecazlarıyla* tarif eder. Şehirlerarası otobüslerin karambolunu Florya trenlerine benzetir. Bursa'nın "*bilhassa bakımsız kısımları*", "*bizim İstanbul'un kenar mahalleleri gibi Allahlık*"tır. Balıkesir, "*İstanbul'un sayfiye semtlerini andırıyor*"dur. Soğukoluk'ta o semtlerin kırk beş sene önceki çehresini görür. Latif manzaralara tesadüf ettiğinde, "*hafif bir İstanbul civarı çeşnisi*" tadı alır. İzmir'de de İstanbul sayfiyesinin kokusunu duyar. Beri yandan, –birazdan değineceğim, otelcilik bahsinde mesela– İstanbul'un Anadolu'ya kötü emsal olmasından da şikâyetçidir.

İzmir'e pâye verirken söyledikleri ilginçtir. "*Normal büyük liman ve şehir İzmir'dir*" Karay'a göre. İzmir normaldir; oysa İstanbul "*1 milyon nüfusuna rağmen memleketle muva-*

salası güç, şimdilik yolsuz, kenarda bir şehir" oluşuyla anormaldir; Ankara da "*ancak hatalı bir görüş vesilesiyle zoraki vücut bulmuş bir memur şehrinden ibaret*" oluşuyla... (Bir aralık, Bolu'nun daha iyi bir başkent tercihi olmuş olacağını da not eder!)

'Umum' Anadolu'nun mümessili olarak baktığı Ankara hakkında ayrıca bir çift sözü vardır. 1921'de kaleme aldığı ve "*harap ve yoksul Ankara'yı parklar, bulvarla süslü, kuş sütü aransa bulunur, harikûlade mâmur bir şehir gibi gösteren*" alaycı bir yazısını hatırlatarak, aradan geçen zamanda şehrin bu alaycı yaklaşımın intikamını aldığını teslim eder. "*Gelgelelim, bu mâmurluk neye maloldu? Ayrı mesele...*" şerhini düşerek... Şehir imarının hesapsız kitapsızlığı, üslûpsuzluğu bahsine başka şehirlerde de dokunacaktır.

*

Bir yerde, "*Avrupakâri*" sıfatını kullanırken "*kelimeden ürkmeyelim*" notunu düşmüş, yerlici-millîci "Batı hayranlığı" suçlamalarına peşin önlem alarak. Kendisi ürkecek değildir bu sıfattan. Anadolu'nun şehir manzaralarını İstanbul'la mukayese ederken, tabiat sahnelerini tarif için Avrupa peyzajlarına başvurur: "*Türkiyemizin en feyizli, en mamur 'garbı', mesela Fransa'nın Normandiyasını çok andırı*"yordur. Filyos vadisinde İtalyan İsviçre'sinden kareler görür. Abant'ın istikbalinde İsviçre'nin Leman gölü ahvalini hayal eder.

*

Karay'ın Anadolu seferinin esas konusu Tek Parti devrine son verip Demokrat Parti'yi iktidara getiren 1950 seçimleri değildir ama satır aralarında politik gündemin esintisi hissedilir. Karay her ne kadar başlarda kurtuluş, özgürlük sloganlarıyla koparılan siyasî vaveylaya artık 40 yıl önceki gibi hevesle kapılmadığını, "demokrasi" vaad ve ümitlerine temkinle yaklaştığını söylese de, memleketteki politik canlanmayı takdirle, iyimserlikle izler. Köylüde münevverlerden fazla gördüğü "*kelam hürriyeti*" terbiyesini, vakarı över. "*Eski ile yeni zaman arasında*" özellikle çok partili hayata geçişten sonra kendini gösteren "*en belirgin, hatta en üstün fark*"ın, insanların politikaya karışması, "*tenkid ve şikâyetleri pervasızca ortaya atması*", "*hür bir muhit*" hissi içinde muhalefetlerini açığa vurması olduğunu söyleyecektir. "*Halk ayaklanmıştır*"! Üstad, dediği gibi temkinini korumakla beraber, sanki DP'nin gelişini selâmlıyordur.

"*İnkılâp ve tesirleri[ni] köylüye işlememiş*" görür. Bursa izlenimlerinde, inkılâbın yalnız memur ailelerinin yaşayış tarzını değiştirdiğini söyler. "*Kırk yıl öncesini bildiği hayat pek az farklarla sürüp gidiyor*"dur. "*Kadın erkek bir arada bulunmak, gezip tozmak, gülüp konuşmak keyfi*" yayılmamıştır. "*Vakit kaybetmek ananesi zerre kadar değişmemiş, saat mefhumu yerleşememiş*"tir.

Doktor ve avukat sayısında artışa dikkat eder. Bununla beraber, "...*'evlat' ile 'kasaba' aynı terakkiye mazhar olamamıştır*". Okumuşların memleketlerine geri dönmemesine takılır. Nahid Sırrı Örik de dert edecektir bunu: "*Yüksek tahsili sırf kendi fikir hazları ve fikri haysiyetleri için yaparak doğdukları çiftliğe veya köye dönecek yeni bir taşralı*

nesli acaba ne zaman göreceğiz?" diye soracak, fakat onları oralarda oturtmanın pek güç olacağını da ekleyecektir.

Karay'ın "*Laiklik rejiminin ilk eseri veya tepkisi*" olarak tespit ettiği "*cami merakına*" ilişkin kısa gözlemlerinde de bir sosyolojik dokunuş hassasiyeti vardır.

*

Memleket Hikâyeleri'ndeki "Hakk-ı Sükut" adlı hikâye (1909'da yazılmıştır), genç kadın işçileri zehirleye zehirleye öldüren "katil fabrikaları" anlatıyordu. Âşık olduğu bir genç kızın eriyip gitmesiyle ajite olarak bu vaziyete isyan eden bir *işçi başı*, devletin bu fabrikaları zenginlerin emrine bırakmayıp tedbirler alması gerektiğinin idrakine varıyordu orada. Refik Halid'in kırk yıl sonra, yine işçilerin durumunu yoklamaktan geri durmadığını görmek ilginçtir. Bursa ve Zonguldak'ta, işçileri "pek iyi vaziyette bulmadığını" kaydeder. İstatistik ve grafikleri boşverip, onların hal ve çehrelerindeki "*ağır havaya*", memnuniyetsizliğe, "*şevksizliğe*" dikkat etmiştir.

*

Tahtacı kadınlarının amazonvari hallerini ve "*bir nevi koketrilerini*" anlatır, onları İspanyol kadınının şuhluğuna benzetirken, cinsel ilginin ötesinde bir *kadın sevgisi* görürüz Karay'da. "*Kadın bizde erkekten hem çalışkan, hem zekidir,*" der; çünkü yüz yıllardır ezildiğinden ve "*erkeğin hizmetinde kullanıldığından*", ancak çalışması ve zekâsıyla tutunmaya alışmıştır. "*Daima tekrarladığım gibi bizde kadın*

–sonradan görme şımarık ve ne oldum delisi bazı vurguncu kızları, karıları hesaba katılmazsa– yeni hayata daha kolaylıkla intibak etmektedir." Erkekler bu intibak işine "*ekseriyetle lüzumundan fazla*" kibir ve katılık katmaktadırlar oysa. Karay'da, –hepsi Ahmet Haşim gibi açık kadın düşmanı olmasa da–, kadınlara ataerkil velayet tahtından bakan erken Cumhuriyet dönemi aydınlarından farklı bir *ladies' man* edası, bir kadın dostu bakış vardır.

*

Medeniyetin maddî cephesinde, Anadolu'nun bazı yerlerini kırk yıl öncesinden daha bakımsız bulmuştur. "*Sinek, sivrisinek ve ötekileri*" mağlup eden DDT devrimini, en büyük hamle olarak birkaç defa zikreder.

Yollar ve seyahat koşulları hakkında genellikle iyimserdir; "*yol işleri iyi görülüyor*"dur. Ama Antalya'dan İskenderun istikametine uzanan bir sahil yolunun yokluğundan yakınır. Madem "*Mussolini'nin kof heyulası ufukta silin*"miş, milli güvenlik kaygıları hafiflemiştir, bu yolları yapmaktan geri durmamak lâzımdır. (Tek Parti döneminin kudretli Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın, birçok yerde kara ve demir yolu ve sanayi tesisi projelerini, bir işgal durumunda düşmana yarayacağı mülahazasıyla veto ettiğini biliyoruz.) Antalya bölgesinin turistik potansiyelinin ihmal edilişine de epey bozuk atar Karay.

Reşat Nuri Güntekin, Karay'ın seyahatinden on üç yıl evvel Anadolu yollarının otomobil, kamyon, kaptıkaçtılarla dolu olduğunu yazmıştı. Karay, az nüfuslu Anadolu'nun

gayrımeskûn boşluğunda, uzak beldeler arasında adadan adaya gidip gelen deniz motorlarına ("*motörlerine*") benzettiği otobüsleri destan kahramanı gibi anlatır. Oracıkta, duruma uyan Cumhuriyet sloganını icat eder: "*Şoför, efendinizdir*". Otobüs servislerinin "*derbederliğine*" çatmakla beraber, bunların, –kamyonla beraber–, Anadolu'ya hareket ve cevvaliyet getirdiğini, seyahat ve ticaret arzusunu körüklediğini teslim eder.

*

Anadolu Notları'nda Reşat Nuri Güntekin oteller bahsine altı yazı tahsis etmişti. Yollar iyi kötü kat ediliyordu da, "*seyahat sonunda kendini otele yahut yeni tabiriyle palasa düşmüş bulmak çok kere hazin oluyor*"du! Hijyen ve konfordan ibaret değildi mesele, hatta görgüsüz lüksten bilhassa sakınıyordu. 'Fundamental' diyebileceğimiz bir idrak yokluğundan, bir özensizlikten şikâyetçiydi Reşat Nuri. Otelcilerin mahremiyet ihtiyacındaki müşterinin odasına refakatçi katarkenki teklifsizliklerinden yaka silkiyordu mesela.

On üç yıl sonra Refik Halid Karay'a "arkadaş da şurada uzanıversin" teklifinde bulunan bir otelci çıkmamıştır ama o da Reşat Nuri'yle benzer dertlerden muzdariptir. Dökülen otel bozuntularının "palas" adıyla kabarmasına o da takılır, Sirkeci otellerini emsal alan anlayışa kahreder: "*Geceyi geçirdiğim şehir ve kasabalarda karşıma, nefret ettiğim Sirkeci çıktı*".

Galiba o dönemde muharrir milletinde, veya "İstanbullu"da, Anadolu taşrası karşısındaki tahammülsüzlük ve mah-

rumiyet hislerini en fazla kabartan tecrübe, otel tecrübesidir. İşi ağırlamak olan bu kurumlardaki neredeyse kurumsallaşmış özensizlik, bir medeniyete yeteneksizlik alâmeti gibi görünür onlara. Sadece kızmayıp gerçekten üzüldüklerini hissederiz.

*

Bolu çevresinde eğleşirken, Mengen'in adının "Beşler" diye değiştirilmesindeki münasebetsizliğe söylenir Refik Halid. Münasebetsizliğin asıl büyüğünü sorun etmesini bekleyemeyiz tabii üstaddan: Anadolu'da yer isimlerinin dörtte birden fazlasının değiştirilmiş, öncelikle Ermenice, Rumca, Kürtçe adların kazınmış olması, onun derdi değildir...

*

Nahid Sırrı Örik, gezdiği her yerde Atatürk heykel ve büstlerinin sakaleti yanında, "*kübiklik iddiasında bulunan binalar*"dan şikâyetçi idi. Her yerde aynısının tıpkısı gibi görünen "beton resmi binalar" Refik Halid'in de gözünü tırmalar. "*Tektip, bilhassa çirkintip*" tasarlanmışlardır: "*Anadolu'nun hangi şehir ve kasabasına gitseniz, önlerinden geçerken kendinizi bir evvelki şehirde sanabilirsiniz.*" Antalya merkezindeki parkın "*dünyanın betonunu yemiş*" haline acır: "*Ağaçlara beton kılıf geçirmeyi nasıl akıl edememişler*". Yaşasa, günümüz büyükşehir rekreasyon alanlarında daha ne numaralarla karşılaşacaktı! Başka hiçbir şehir ve diyarda rastlamadığını söylediği Mersin'deki "*natamam bina*

bolluğu"nun, beşerî coğrafyamızın alâmet-i farikası olarak kurumlaşacağına da tanıklık edecekti o zaman.

*

Denize ne kadar az iltifat edildiğini gördükçe, yine o Boğaz çocuğu damarı kabarır sanki Karay'da. Marmara Denizini sadece bir geçit olarak kullanmak, onu gezmelik bir güzergâha dönüştürememek, onun gözünde küçük çaplı bir skandaldır. Bütün sahillere uğrayan tenezzüh teknelerinin yokluğu, skandaldır.

Remzi Oğuz Arık coğrafyayı vatan olarak görmeye, duymaya çağırıyordu ya... Tersine, 'kamusal' ilgiyi ve sevgiyi vatandan coğrafyaya yöneltmeye de çağırabilirsiniz insanları, buna ihtiyaç duyabilirsiniz. Sınırlarıyla, kilometrekare ölçüsüyle, jeostratejik mekân olarak tasarlanan vatan, ırmakları, dağları, ovalarıyla bir coğrafya olarak görülemez, fark edilemez hale gelmiş olabilir zira... Refik Halid'in milliyetçi romantizme natüralist bir dokunuş mahiyetindeki şu satırlarında, böyle bir körleşmeden duyulan rahatsızlığı sezmez misiniz: "*Vatan, kül halinde bir sevgi ise de her sevgili gibi onun ayrıca sevdiğiniz gözü, kaşı, ağzı veya burnu, çeşitli uzuvları da vardır. Hatay'ı böyle bir uzuv gibi düşünürüm ve umumî vatan muhabbetinin içinde başkaca düşünür ve beğenirim.*" Refik Halid burada, memleket sevme şekillerinin başka başka olabileceğini söyleme gereği duyan Reşat Nuri'yi hatırlatan bir ikaz ışığı yakmaktadır. Vatandan coğrafyaya çağırmaktadır.

Onun doğa ve coğrafya zevki telkin eden satırlarını da işte böyle bir çağrı olarak okuyabilirsiniz. Doğada bulunma-

nın, doğayı seyretmenin insanın ruh ve zihin halini değiştiren tecrübesine hamdeder. Eğridir gölünü tasvir ederken, yazarlık ustalığını konuşturur. Üstadın beşerî coğrafyaya dair natüralist spekülasyonlarından da kendine mahsus bir edebî-felsefî lezzet alırız: "*Göller, ormanlar, karlı dağlar ve akisleri muhakkak ki gözlerde kendilerini gösteriyor*"dur. "*Nilüfer vadisi çeşitli ışıkları, alaca bulaca tarhları, dağ gölgeleri, sabahları ve akşamlarıyle*" Bursalı'nın "*koyulu açıklı elâ gözlerine... sanki akset*"mektedir...

*

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da, "*Anadolu'daki çok iptidai otobüs servisinin bir cihetten pek zahmetli öbür cihetten gayet komik ve öğretici safhaları*"ndan söz açıyor bir ara. Galiba onun yazarlık meşrebini, zahmetliyle komiği ve öğreticiyi karıştırıp demleme becerisiyle tarif edebiliriz. Bir şeyi salık verirken dahi, didaktizmden kaçınır. Her zaman alaycıdır, işin komik yanını görür ama aşağılayıcı değildir. Halden anlayacağına güvenebilirsiniz. Çünkü insanda hiçbir şeye şaşırmamaya talimlidir. Onu üzen veya zevkini kaçıran gerçekliği, yazarak, tasvir ederek katlanılır kılmak için yazar olmuş gibidir. Müthiş yazma iştahının, okuyanı da iştahlandıran kelime oburluğunun hikmeti bundadır belki. Anadolu seyahati notları, buna bir de gezme iştahı ilave ediyor.

Tanıl Bora

Sunuş

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da

Tanıl Bora, büyük bir keyifle okuduğunuzu tahmin ettiğim Önsöz'ünde benim kitapta altını çizmek istediğim birçok noktayı müthiş bir vukufla ele aldığı, hatta bir tür spesiyal niyetine sunmayı planladığım Reşat Nuri-Nahid Sırrı-Refik Halid üçlüsünün Anadolu'ya bakışlarındaki ortaklık ve farkları da maharetle işaret ettiği için bu konularda bana yazacak pek de bir şey kalmadı (!) Ben de 1 Aralık 1949 tarihinde yayımlanmaya başladıktan kısa bir süre sonra Refik Halid'e Anadolu gezisini sipariş eden *Yeni İstanbul* gazetesini, 1948-1949 yıllarında basın dünyasında neler olduğunu, elbette Refik Halid etrafında biraz anlatarak başlamak istiyorum. Kitabın kendisi kadar bu projeyi tasarlayan gazeteyi tanımak da önemli gibime geliyor. Ayrıca Refik Halid hakkında yazılmış metinlerin hemen hiçbirinde bu dönemleri ele alınmadığı için bazı yeni bilgiler de içeren bu olgusal anlatımın da belli bir ilgi çekiciliği olabilir diye düşünüyorum.

* * *

Refik Halid Karay, dört yıldır yazdığı *Akşam* gazetesinden 1948 yılında ayrılarak Mayıs ayı başlarında ikinci defa *Aydede* dergisini çıkarmaya başlar. Bunu daha önce de yapmak istediği ama 1938'de Yüzelliliklerin affi amacıyla çıkarılan kanun, affedilenlerin 10 yıl süreyle kendi adlarına herhangi bir gazete veya dergi çıkarmasını yasaklamış olduğu için bu tarihe kadar beklemek zorunda kaldığı gibi bir tahmin yürütmek mümkün tabii. İlginç bir tesadüfle, aynı yılın aynı ayının ilk günü Sedat Simavi de, epeydir hazırlığını yaptığı, Türkiye basınındaki bütün dinamikleri değiştirecek *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Simavi, seneler önce, mütareke döneminde yayımladığı *Diken* adlı mizah dergisinde, Milli Mücadele'yi destekler çizgide yayın yaparken, Refik Halid de bir süre sonra (1922'de), Milli Mücadele aleyhtarı ilk *Aydede*'yi çıkarmaya başlamış ve bu iki mizah dergisinde sık sık birbirlerini iğneleyen, bazen de sert bir biçimde eleştiren yazı ve karikatürler yayımlanmıştı. Orada atılan kırgınlık tohumları epey derinlere kök salmış olsa gerek ki, Refik Halid memlekete döndükten sonra birçok gazete ve dergide yazısı yayımlanmış olduğu halde, Simavi'nin 1947'ye kadar çıkardığı ve köşelerinde mutlaka Türkiye'nin önde gelen yazarlarının yazdığı magazin dergisi *Yedigün*'de Refik Halid'in adını görmeyiz (bütün ciltleri tarayamadığım için belki de ben görememişimdir, diye bir ihtiyat payı da bırakayım).

Ama bir noktada bunca küslük yeter ola denmiş herhalde: *Hürriyet* ilk çıktığı günden itibaren Refik Halid'in *Bu, Bizim Hayatımız* romanının tefrikası da gazetede yayımlanmaya başlamıştır. Zaten Simavi gazete daha çıkmadan önce

yazdığı 10 Mart 1948 tarihli bir notta[1] "asli kadromuzu takviye eden imzalar" arasında Reşat Nuri, Sait Faik, Kemal Tahir, Nihad Sami gibi isimlerin yanında Refik Halid'in adını da zikreder. Gazetede yayımlanan çeşitli ilanlarda da Refik Halid'in ara sıra yazılarının da yayımlanacağı ilan edilir. Ama Refik Halid burada sadece *Bu, Bizim Hayatımız*'ın ve okurlardan inanılmaz bir ilgi görecek *Nilgün*'ün tefrikasını yayımlayacak; başka bir yazı vermeyecektir. Zaten haftada iki gün çıkan *Aydede*'nin her bir sayısında en az dört yazısı yayımlanan Karay, ayrıca bir de *Hürriyet*'e yazı verecek mecali ve zamanı bulamamıştır anlaşılan.

Hürriyet yazıdan çok fotoğrafa ağırlık veren mizanpajıyla, magazini öne çıkarışıyla ve o sıralarda iyice hararetlenen CHP-DP çekişmesinin dışında, "merkez"de durduğunu ilan eden yayın politikasıyla büyük ilgi çekip satış rekorları kırarken, *Aydede* ilk yılında nispeten gördüğü ilgiyi, ikinci yılında pek göremez olur; Refik Halid dergide sık sık *Tan* ve *Akşam* için yazdığı eski yazılarını yayımlamaya başlar ve 10 Ekim 1949'da son sayıyı yayımlayarak derginin yayın hayatına son verir.

O sıralarda çok-partili hayatın ve soğuk savaşın artık iyiden iyiye yerleşiklik kazanan dinamiklerini anlama ve bunlardan yararlanarak siyasi hayat içinde safını belirleme arayışlarına girmiş başka gazeteler de çıkmaya başlar ardı ardına. Yine 1948'in Aralık ayında Ali Naci Karacan, 1945 yılında susturulmuş *Tan* gazetesini, Sertellerin eski ortağı Halil Lütfi Dördüncü ile birlikte yeniden, ama tamamıyla

1 Bkz. Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1992, s. 234.

"milliyetperver" ve dönemin bütün "merkez" gazeteleri gibi anti-komünist çizgiye çekilmiş halde yayımlamaya başlar ama bu gazete pek rağbet görmeyince kapanır (*Aydede* ile aynı binayı olduğu gibi, aynı kaderi de paylaşırlar). Karacan 14 Mayıs 1950'de, yani Refik Halid'in Anadolu'yu gezdiği sıralarda *Milliyet* gazetesini çıkarmaya başlayacak ve bu sefer başarılı olacaktır. Bu arada DP de 30 Nisan 1949'da en nihayet kendi gazetesi *Zafer*'i kurmuş ve başına Mümtaz Faik Fenik'i getirmiştir. Refik Halid 1953 sonlarından 1955 ortalarına kadar da Ankara merkezli bu gazetenin magazin ekine "İstanbul'dan Selâm-Kelâm" başlığıyla epey yazı yazacaktır.

Yeni İstanbul da işte bu hareketli ortamın içinde, duayen gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1943 ila 1947 yılları arasında ikinci defa çıkardığı *Tanin* gazetesini altyapısıyla birlikte satın alan işadamı Habib Edib Törehan tarafından kurulmuştur.[1] Törehan, öncelikle, eski İttihatçı (Refik Halid'in köklü hasımlarındandır Hüseyin Cahit) ve agresif bir CHP'li olan Yalçın'ın imajıyla çok iç içe geçmiş olduğunu düşündüğü için gazetenin adını değiştirir; kendisi partiler-üstü bir çizgi izlemek istemektedir çünkü. Yine de eski hocası olduğunu belirttiği Yalçın'dan, iç siyasete karışmamak, yazacağı yazıları "dış politika ve komünizm mücadelesi" ile sınırlı tutmak koşuluyla yeni gazetede de yazmasını ister; Yalçın kabul etse de bu proje gerçekleşmemiştir. Hüseyin Cahit, CHP'nin gazetesi *Ulus*'da yazarken, *Yeni*

1 Törehan, *Yeni İstanbul*'un kuruluş hikâyesini 1956 yılının Ağustos ayında yazdığı bir dizi başyazıda ayrıntılı olarak anlatır. Burada aktardığım malumatı şu yazılarından aldım: "Yeni İstanbul'un Kuruluşu", *Yeni İstanbul*, 12 Ağustos 1956 ve "Tanin İsminden Yeni İstanbul'a Geçiş", *Yeni İstanbul*, 14 Ağustos 1956.

İstanbul'un başyazılarını uzun bir süre *** imzasıyla[1] ve tam da Yalçın'dan talep ettiği gibi, dış politika ve komünizmle mücadele konularına odaklanarak Törehan'ın kendisi kaleme almıştır. Dolayısıyla kaderin tuhaf bir cilvesiyle, ilk bir sene gazetede eski İtilafçı Refik Halid, uzunca bir zaman eski ittihatçı Yalçın'ın yerine de yazmış oluyordur; ama o tabii "iç siyaset yerine" dış politikadan çok İstanbul'un sorunlarını, gündelik hayat sıkıntılarını, hatıralarını ve burada kitaplaştırdığımız gezi notlarını yazar.[2]

Yeni İstanbul siyasi çizgisi bakımından dönem gazetelerine göre pek dikkate değer bir farklılık sergilemese de, bir yandan ekonomi haberlerine özel bir ağırlık vererek işadamlarına seslenirken, bir yandan da kültüre ve özellikle edebiyata verdiği önemle dönemin "münevverlerine" hitap etmeyi amaçlıyordu ki bunda da başarılı olduğu anlaşılıyor. Sözgelimi, Yakup Kadri'nin *Panorama*'sı ile tefrikacılığa iddialı bir giriş yapan gazetede, ilk bir-iki senesinde, Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*'i, Reşat Nuri'nin en güzel romanlarından *Kavak Yelleri*, Peyami Safa'nın *Yalnızız*'ı, Abdülhak Şinasi'nin *Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği* ("Bir Geçmiş Zaman Hikâyesi" adıyla), Albert Camus'nün *Yabancı*'sı (Reşat Nuri çevirisiyle) ve Pierre-Henri Cami'nin mizah romanı *Kıyamet Günü* (–sürpriz!- Refik Halid çevirisiyle[3]) tefrika edi-

1 Aynı imzayı 40'lı ve 50'li yıllarda, *Akşam* gazetesinde Refik Halid de zaman zaman kullanmıştır bu arada.

2 Refik Halid, 1949 yılının Aralık ayından 1950 Aralığı'na kadar yazdığı *Yeni İstanbul*'a, 1956 Nisanı'nda tekrar döner ve 1958 Kasımı'na kadar bu gazeteye fikra yazmayı sürdürür.

3 Refik Halid'in bilinen başka bir kitap çevirisi olmadığı için, "müellifin esas tahkiye usulüne riayet edilerek serbest tarzda Türkçeye nakledilmiştir" diye sunduğu bu eserin de mutlaka yayımlanması gerektiğini düşünüyorum. Döneminin en

lir. Bu bereket ve kalite ileriki yıllarda da, yoğunluğu biraz azalarak da olsa devam etmiş, mesela Tanpmar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* gibi bir klasik burada yayımlanmıştı. Dahası da var: Her gün bir hikâye yayımlayan *Yeni İstanbul*'da, dönemin okurları Reşat Nuri, İlhan Tarus, Fikret Ürgüp gibi imzaların yeni hikâyelerini okuyabiliyordu. Ayrıca New *York Herald Tribune*'ün açtığı uluslararası hikâye yarışmasının Türkiye ayağının seçimlerini de bu gazetenin oluşturduğu bir jüri yapmış[1], yarışmaya katılan Orhan Kemal, Orhan Hançerlioğlu gibi daha tanınmış yazarların ve Sevim Burak, Cihat Burak, Vüs'at O. Bener gibi birçok genç yazarın hikâyeleri de gazetede yayımlanmıştır.

* * *

parlak mizah yazarlarından olan Cami, o dönem gazetelerinde hikâyeleri (Halit Fahri Ozansoy çevirisiyle, *Son Posta*'da) ve roman tefrikaları (Fikret Adil, 1957'de yine *Yeni İstanbul* için *Araf Âşıkları* romanını çevirir) yayımlanan bir yazar olduğu halde sonraları unutulmuştur. Yine de meraklıları Cami'yi Ferhan Şensoy'un *Yorgun Matador* oyunundan hatırlayacaktır.

1 Jüri üyeleri arasında Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Veli Kanık, Sabahattin Eyüboğlu, Memduh Şevket Esendal ve elbette Refik Halid Karay gibi seçkin isimler dikkati çeker. Bu arada 5000 dolar ödüllü yarışmayı Samim Kocagöz'ün "Sam Amca" ve Necdet Ökmen'in "Merhametli Bir Kadın" hikâyeleri kazanmıştır. Aslında 30'lu ve 40'lı yılların edebiyata özel önem veren *Tan, Akşam, Son Posta* gibi gazetelerinin, mali imkânları çok daha yüksek ve yeni kuşaklara daha açık bir versiyonudur *Yeni İstanbul*. Edebiyatçılarımızın gazetelerle kurduğu çok yakın ve çok boyutlu ilişkiler çoğunlukla ihmal edilmiş, üzerinde ayrıntılı olarak çalışılması gereken bir başlık olarak duruyor. Ben de birkaç yıldır Refik Halid etrafında, bu ilişki ağının 1930-1960 arası döneme özgü bir tür söylemsel haritasını çıkarıp bu haritayı hem edebiyat tarihi hem de ülke tarihi açısından yorumlayabilmek amacıyla ayrıntılı bir çalışma yürütmekteyim naçizane. Burada bu çalışmadan olgu ağırlıklı küçük bir kesit sunmuş oluyorum sabrınıza sığınarak. Ama bu olguları hakkıyla yorumlamanın yeri elbette burası değil.

İşte bütün bu edebi zenginliğe sayfalarını açan gazete, 1950 Martı'nda da Refik Halid'in şık bir karakalem çizimi eşliğinde, "Refik Halid Anadolu'da" adlı bir tefrika yayımlanacağını duyuran ilanlar yayımlamaya başlar. Bunlardan birinde şöyle takdim edilir tefrika: "*Yeni İstanbul* bundan 35 sene evvel Anadolumuzu pek realist bir görüş ve sezişle edebiyatımıza mal eden üstat Refik Halid Karay'dan yurt içinde uzun bir seyahat yapmasını ve geçen zaman zarfındaki değişikliği, kendine has nüfuz ve üslubiyle belirtmesini istemiştir. Kıymetli arkadaşımız arzumuzu gönülden kabul ettiğinden yakında yolculuğa çıkacak, bütün imkânlardan faydalanarak atalar yurdumuzu köy köy, kasaba kasaba, karış karış gezecektir... Seyahatin esas hedefi politika ve seçim değildir; dünkü ile bugünkü vatandaşımızın yaşayış tarzını ve memleketin içtimai vaziyetini mukayese ederek aradaki farkları objektif şekilde meydana koymaktır."

Bir başka ilanda ise bizdeki ananevi hürmet kaidelerini biraz zorlayarak ve "işbitirici" bir *businessman* edasıyla (Törehan'ın işadamı olarak Almanya'da uzun yıllar geçirmiş olmasının gazetesinin "Avrupailiği"nde etkili olduğu söylenir ve gazete belli çevrelerce hep yadırganır) bunu bir "vazife" olarak Refik Halid Karay'a "tevdi eylediklerini" belirtir gazete yönetimi: "*Yeni İstanbul*... Anadolu'daki kırk senelik gelişmeyi –ücra köyler de dahil– geniş ölçüde tetkik ve intibalarını kaydetmek vazifesini kıymetli edip Refik Halid Karay'a tevdi eylemiştir."

Elhâk, böyle bir "proje" için en doğru insanı bulma konusunda da yetenekli olduğunu göstermiştir *Yeni İstanbul*: Yepyeni bir dönemin arifesinde, 27 yıllık CHP iktidarının Mayıs ayı sonlarında yapılacak seçimle yerini DP'ye bırakacağının

–tabii ki işadamları başta olmak üzere– herkesçe az çok sezildiği dönemde, bir tür "memleket muhasebesi" çıkarılmasını istiyordur gazete (Zaten Yakup Kadri'nin *Panorama*'sı inanmış ama hüsrana uğramış bir Kemalistin muhasebesi, rejimin yapamadıklarıyla hesaplaşması olarak; Reşat Nuri'nin *Kavak Yelleri* de rejimin onayladığı hayat tarzının taşra hayatına nüfuz etme konusundaki –Refik Halid'in de tefrikada birkaç kere vurgulayacağı– başarısızlığıyla samimiyetle yüzleşmeye çalışan daha edebi bir tür muhasebe olarak okunabilir).

Bunu da elbette en iyi, yeni rejime muhalifliği yüzünden memleket dışına sürgün edildiği halde, yine de *Memleket Hikâyeleri* ile edebiyat tarihine damgasını vurabilmiş bir yazar olan Refik Halid yapacaktır.[1] Önemli bir bölümü Refik Halid'in Anadolu sürgünü sonrasında kaleme alınmış olan bu eserin Anadolu'yu "edebiyatımıza mal eden"

1 Refik Halid'in Anadolu'ya yönelik ilgisini *Memleket Hikâyeleri*'nde enine boyuna işlediği, mevzuya biraz ilgili herkes tarafından bilinir de o kitap yayımlandığı sıralarda, *Peyâm-ı Sabah* gazetesinde 1921 yılında yazıp sonradan kitaplarına da aldığı çok önemli üç fıkrası gözden kaçar. Bu kitabı okuyacak herkese bu yazıları da hararetle tavsiye ederim. "Doğrusu Hangisi?" sanatkârların Anadolu'yu onca zaman ihmal ettikten sonra Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte yüceltmeye başlamaları vesilesiyle yazılmış kuvvetli bir polemik yazısıdır: "Zavallı Anadolu! Siyaset icap ediyor, *birtakım nüfuzlu adamlar istiyor* diye seni methüsena moda oldu" (*Guguklu Saat*, İnkılâp, 2009, s. 75. İtalikle yazılan cümlecik kitabın sadece ilk baskısında geçiyor, bu kısmı N. Ahmet Özalp'in *Okları Kırılmış Kirpi* [Kapı, 21001) adlı değerli çalışmasından aldım). Yine *Guguklu Saat*'e aldığı "Anadolu'yu Gördüm", ilk yazısında da işlediği, Anadolu'nun perişanlığını da haşmetini de bir arada görmek gerektiği temasını işlemeye devam eder. "Anadolu'da Bahar"da ise kefe'nin perişanlık yönü ağır basar; sonraları çok işlenecek "taşra sıkıntısı" temasının çok kuvvetli bir biçimde işlendiği metinlerdendir: "Anadolu'daki kasaba hayatı kadar kasvetli bir hayat tasavvur edilemez; kışı, yazı, sabahı, akşamı, baharı ve hazanı, hülasa her mevsimi ve her saati birbirinden berbat, bunaltıcı ve boğucudur ve oralarda iç sıkıntısı müzmin bir illettir ki devası, şifası hemen kasaba hududundan çıkmak, kırlara, tabiata atılmaktır" (*Ay Peşinde*, İnkılâp, 2009, s. 14).

kitap olduğu konusunda Kemalistler de dâhil çok farklı siyasi çevreler arasında bile yaygın bir fikir birliği vardır zaten. Anadolu'yu, Anadolu köylüsünü yazan bütün muharrirlerin başarısı, bir tür kerteriz olarak görülen *Memleket Hikâyeleri* ile ölçülmektedir.[1]

Refik Halid'den 40 yıl önce yaptığı gezide gördüğü memleket ile bugün *Yeni İstanbul*'un finansmanıyla yapacağı gezide göreceği memleketi kıyaslamasını istiyordur gazete; o da bunu hakkıyla yapar, sizin de okuyunca göreceğiniz gibi. Gerçi ilanlarda sık sık vurgulandığı gibi "ücra" köylere pek de uğradığı söylenemez (Nahid Sırrı Örik üç kitabında tam da bunu yapmış ve gördüklerinden pek de memnun kalmadığını kuvvetle hissettirmişti[2]). "Derin Anadolu"ya da uzanmaz Refik Halid; gittiği yerlerin en doğuda olanı

1 Mesela sol çevrelere yakınlığı ile bilinen *Tan* gazetesi 1941 yılının başlarında Kemal Tahir'in Cemalettin Mahir mahlasını kullanarak yazdığı *Göl İnsanları*'nı yayımlarken tam da bunu yapar. Refik Halid'in "Beklediğime Doğru" yazısı, kendisinin de bunun ne kadar farkında olduğunu gösterir: "Gazetemizde *Göl İnsanları* başlığiyle bir sıra hikâye çıkacağını ilânlarından öğrendim. İlânların birinde 'Bugüne kadar bizde, Refik Halid'den sonra bu kudrette memleket hikâyeleri yazılmış değildir,' deniliyor. Sonra da dostum Naci Sadullah... o hikâyeleri *Memleket Hikâyeleri*'nden bile daha lezzetle okuduğunu anlatıyor ve benim 'Yurdundaki zekâların üstün eserlerine kavuşmaktan derin zevkler duyacak derecede hasetsiz bir sanatkâr olduğumu' da ilâve ediyor. Aferin! Doğru söylüyor... İçimde kendini nesilsiz kalmış sanırken, nur topu gibi evlât kundağını kucağına almış yaşlı bir babanın heyecanı... var." (28 Şubat 1941)

2 Bu üç kitap bir arada yayımlanmıştır. Bkz. *Anadolu'da/Kayseri Kırşehir Kastamonu/Bir Edirne Seyahatnamesi*, İstanbul: Arma, 2000. Nahid Sırrı, gideceği yerlere de hep "çalışarak" gidip oralar hakkında yazılmış bir sürü metin okur ve bunlardan da bahseder (örneğin bkz. agy., s. 118), sık sık tarihi malumat verir. Refik Halid ise bu toplara hiç girmez; her zamanki gibi son derece hassas duyularına ve keskin zekâsına güvenir, gördüklerini ve sezgilerini anlatır (çok da güzel anlatır her zamanki gibi) ve gezdiği yerlerin tarihine, doğrudan doğruya kendi hatıralarıyla bağı yoksa pek girmez. Hatta o kadar girmez ki "40 yıl önce" bu topraklarda çok sayıda mensubu olduğunu bildiğimiz gayrimüslim azınlıklardan, İzmir'deki Rumlar hariç, hiç bahsetmez.

Hatay'dır; İç Anadolu'da sadece Ankara'ya uğrar. Mesela bir Konya'yı pas geçer. Gerçi yazarlarımızın 1940'lı yıllarda en çok "yolunun düştüğü" şehirlerden biri olduğu için hakkında en çok bilgi sahibi olabileceğimiz şehirlerden biridir Konya. Çünkü Konya bu dönemin "Sinop"udur; İttihat ve Terakki döneminde Refik Halid, Refi Cevat gibi rejim muhalifleri Sinop'a sürgün edilirken, Cumhuriyet döneminde yeni ("solcu") muhaliflerin sürgün yeri görevini uzun zaman Konya üstlenmiştir: Refik Halid'in sürgünden sonra en sık görüştüğü ahbaplarından Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, Hatay'dan tanışığı ve *Tan* gazetesindeki çalışma arkadaşı Kemal Sülker, Kerim Sadi, şair A. Kadir 1940'lı yılların başlarında Konya'ya sürülmüşlerdir. Ruhi Su 1950'lerde, Yılmaz Güney de 1960'larda yine bu şehirde yaşamak zorunda kalmışlardır.[1] Konya dışında, Tokat ve Bursa'nın[2] diğer sürgün yerleri arasında yer aldığı anlaşılıyor.

Bu tür kısıtlamalarına rağmen gerçekten de olağanüstü iyi yazılmış, zekice kurgulanmış ve anlattığı iki dönemin Türkiyesi arasında ufuk açıcı kıyaslamalar yapan bir metindir *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*. Refik Halid, daha

1 O yılların Konyası'ndaki sürgün hayatının nasıl bir şey olduğunu birinci elden öğrenmek için bkz. Kemal Sülker, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün*, İstanbul: Çağdaş 1986 ve Müzehher Vâ-Nû, *Bir Dönemin Tanıklığı*, İstanbul: Cem, 1987. Bu konuda ayrıntılı bilgiler veren, kapsamlı bir araştırma için bkz. Ahmet Uçar, *Milli Mücadele'den 12 Mart'a Konya'da Siyasi Sürgünler*, İstanbul: İlgi, 2006.

2 Evet Bursa'nın! Aziz Nesin, 1947 yılında, yani Refik Halid'in ziyaretinden sadece üç yıl önce sürgün edildiği Bursa'daki hayatının zorluklarını ve komik yanlarını çok hoş anlatır. Bkz. *Bir Sürgünün Anıları*, İstanbul: Tekin, 1975. Refik Halid'in Bursası ile Aziz Nesin'inki arasında bariz farklar vardır, ama tecrübeli bir sürgün olan Refik Halid bunu söylesek onaylar, bu kitaptaki şu satırlara dikkatimizi çekerdi herhalde: "Fena şartlarda yurdu sürgün olarak jandarma muhafazası altında dolaşmak nerede? Böyle her türlü maddi imkânlar içinde hürriyetine sahip olarak keyfince gezip tozmak nerede?"

önce "Sap ve Saman" ve "Habbe ve Kubbe" başlıklı hatıra notlarında[1] sere serpe tadını çıkarıp teorisini bile yaparak "asıl bahis mevzuundan olmayıp münasebet getirilerek söz arasında irad edilen fıkra" şeklinde tanımladığı "istitrad", Frenkçesiyle "digression" tekniğini, burada da Ahmet Mithat'a parmak ısırtacak müthiş bir beceriyle kullanır: Daldan dala, makaleden hatıraya, siyasetten doğa tasvirlerine, annesinden dinlediği masaldan sosyolojik tespite, otomobil kazasından Hatay davasına vs. su gibi pürüzsüzce akan bir metin kurar. Bir gezi kitabı olmanın yanı sıra bir tür hâtırattır da bu kitap; sadece geziye çıktığı 1908 yılından değil iki sürgünlük döneminden de birçok hatıranın izleri karışır metnin dokusuna.

Ayrıca Refik Halid'in kişilik özelliklerini en çok açığa vurduğu metinlerinden biridir de bu bana kalırsa. Eskilerin "birini tanımak istiyorsanız beraber yolculuğa çıkın" tavsiyesinin ne kadar yerinde olduğu burada da görülür. Mesela görürüz ki tabiatı sever ama aşırı dinginlik veren manzaralardan, taşra kasabalarının kasvet verici boyutlara ulaşabilen durgunluğundan hoşlanmaz: "Her saatte durgun, uykuda ve her an harikulade güzel ovasından Bursa'ya öyle bir dinlendiricilik siniyor, dinlenme ruhlara öyle derinine işliyor ki, adeta tazyikini duyuyorum: kafam duracak sanıyorum: fazla dinlendiriciliğin azabını çekiyorum. Bana böylesi gelmez. Yorucu hareket ve hayatiyet içinde de dinlenenlerdenim," der.[2] Hep insanlarla birlikte, en azından yakın olmak iste-

1 İlk kez 1939 yılında *Akşam* gazetesinde yayımladığı bu yazılar *Gurbet Hikâyeleri*'nin 1940 tarihli Semih Lütfi Kitabevi basımında bulundukları halde, sonraki baskılarda nedense çıkartılmış, kitabın sonraki baskılarına mutlaka yeniden dahil edilmesi gereken çok güzel metinlerdir.

2 Aynı şeyi, o sıralar eleştirilmesi münevverlik alameti zannedilen kahvelerin yararını savunurken Reşat Nuri de söyler: "Kafa ve ruh sıhhati için en büyük teh-

yen biri olduğunu anlarız, inzivaya çekilen Apolyont Gölü Tarzanı'nı anlatırken şu söylediklerinden: "Ben o güzel adacıkta tek başıma yaşamaktansa bozkırların kavruk bir kasabasında tek tük insan yüzü görerek, insanların dertlerine ve basit zevklerine katılarak, kundağında ağlayan çocuk sesini dinliyerek sokaktan geçen birkaç köylünün konuşmasını yahut öksürüğünü işiterek ömür sürmeyi tercih ederim. At bile yaratılsaydım çift beygirli arabaya koşulmak isterdim."

En çok aile ortamlarında mutlu olduğunu görürüz. Bergama'da yanlarında kaldığı ailenin sofrasını "yolculuğumda temaşasından zevk aldığımı yazdığım gürbüz, feyizli, servet kaynağı tabiat manzaralarının en güzeli asıl şimdi, karşımda bulunanı idi," diye anlatır. Şunu okuduğumuzda çoğumuzun aklına babası gelecektir muhtemelen: "Akşam yemeği saatinde ve bir dam altında oturdukları halde bütün efradı toplanmış aile nadirattandır. Kendi evimde öyle bir lâubaliliğe hiç müsaade etmemek bakımından köylü fabrikatör ile birleştiğime memnunum."

Ayvalık kaymakamı kendisini (muhtemelen ona bakınca hâlâ sadece bir "vatan haini" görenlerdendi) hiç "tınmayınca" çok üzülen, ama Çamlık Gazinosu'nda kendisinden hesap alınmayınca "ömrümce görmediğim bir jest" diyecek kadar etkilenen, eskilerin deyimiyle "mütehassis olan" biri olduğunu açık yüreklilikle ifşa etmesinden hoşlanırız. Et-

---

like demek olan durgunluğu, heyecansızlığı gideren her şey faydalıdır" ve "bu kahveler de kapanırsa buralarda guruptan sonra gece hayatı, medenî bir hayat namına kalan tek ışıklar da sönmüş olacaktır." Bkz. *Anadolu Notları*, İstanbul: İnkılâp, 1989, s. 150-1. Yine hor görülen tuluat tiyatrolarını da benzer sözlerle savunur: "Neşe ve hareketin halk için ne kadar lâzım bir şey olduğunu, durgun ve renksiz bir hayatın kasabaları nasıl öldürdüğünü, zekâları nasıl körlettiğini artık biliyoruz.", agy., s. 136.

rafta beton görmekten bezip, "Mimarlığımız çok kuru, pek şiirsiz!" dediğinde hislerimize tercüman olur. Seçimin hemen sonrasında gittiği Ankara'da birçok kişiye, "Bir muharrir için ille mebus olmak icap etmediğini anlatmakta epeyce güçlük çektiğimi hayretle müşahede ettiğini," söyleyerek çok ince bir eleştiriyi bu denli zarafetle yapabilmesine hayran oluruz. "Habbe ve Kubbe"de yanında çalışan (hafiften de gönlünün kaydığı anlaşılan) bir köylü kızını anlattığı çok güzel bir yazıda "Kadınını sevmeden bir memleketi tam sevebilmek, zannediyorum ki mümkün değildir,"[1] demiş olan Refik Halid'in, kadının hayata karışabildiğini gördüğü her yerde ne kadar sevindiğini, kadınları ne kadar kolladığını görmekten memnun oluruz.[2]

Özetle, bu "yolculuk" sonunda tanıdığımız insanı ben şahsen çok sevdim, sizlerin de sevmiş olacağınızı umuyorum.

Tuncay Birkan

1 *Gurbet Hikâyeleri*, Semih Lütfi Kitabevi, 1940, s. 147.

2 Kadınlara karşı, zamane deyimiyle hep "pozitif ayrımcılık" yapan Refik Halid bu müşfik tavrını bir de "amelelere" gösterir birçok metninde, ama bütün "insanlara" Reşat Nuri'deki engin sevgiyle yaklaştığı söylenemez; sevmediklerine en fazla "hoşgörü"yle yaklaşıp anlamaya çalıştığı olur, ama ironisi zaman zaman kıyıcı olabilen bir alaycılığa da varabilmektedir. *Anadolu Notları*'nda ise, Reşat Nuri'nin hep ince ve bağışlayıcı bir ironiyle beraber sergilediği o sonsuz, biraz Mişkinvari şefkatini bütün Anadolu köylüsüne karşı gösterebildiğini zaman zaman afallayarak görürüz (Tanpınar, "Türkçenin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi" diye tanımlar ya Reşat Nuri'nin nesrini!). Edebiyat ortamında değil şefkat ve ilgi, saygı bile görmemiş, epey itilip kakılmış Nahid Sırrı ise kadınlar, ameleler, köylüler vs. dahil istisnasız herkesin sergileyebildiği "haset ve hınç" kabiliyetiyle daha çok ilgilenir yolculukları boyunca. Birinin zor bir duruma düştüğünü görünce "siyah bir sevinçle" parlayan gözleri hemen fark eder (Örik, agy., s. 39). Almancada bu ruh halini tanımlamak için kullanılan ve çevrilemez olduğu söylenen *Schadenfreude* tabirinin, çok iyi bir karşılığı olabilir bence bu "siyah sevinç" tabiri.

BURSA – 1

Guguk! Guguk! Bakalım kimlere? • Bursa'ya 1908 yılındaki ilk yolculuğum • Hürriyetin ilânı sırasında silâhlanma merakı • Bavul? Kullanmadığımız bir şey! • Kasketliler ülkesi • Yunan vapuru Mudanya yolunda • Otele inmenin ayıp sayıldığı bir devir

Guguk kuşlarını severdim. Bir dam kenarına konup yahut bir dala ilişip ara sıra öttükleri, susmağı bildikleri için... Fakat iki sabahtır Balıkesir'de şafak sökerken yüzlercesi birden durmamacasına feryadı ayyuka çıkarıyor; kıyamet kopıyor:

"Guguk! Guguk!"

Bu, bir kuş sesi, nağme, âhenk değildir; inleme ve uğultunun ta kendisidir. Balıkesir kiremitleri sabah vakti boğuk boğuk ah-ü-zâr etmek hassasını haiz acayip bir cins mitolojik topraktan yapılmış gibi biteviye inleyip iç çekiyor. Bereket, güneş yükselince guguklar da azalmağa, ara vermeğe başlıyor. Gugukçuklara "kumru" denilmesi gezdiğim havalide asıl kumrunun bilinmemesinden.

Bursa'da bülbül, burada gugukçuk sesiyle uyandım. İkisi de muhakkak İstiklâl Caddesi'nde korna sesleriyle uyan-

maktan iyi. Fakat ben daha fenasını da bilirim: Eski Anadolu hanlarında eşek anırmalariyle uyandığım sabahları! Yırmi, otuz tanesi hep bir ağızdan haykırırdı; hem de müsabakaya girmişçesine... Sanki en uzun anıranına hakem heyeti mükâfat olarak bir torba arpa veya kepek verecekti!

Fikrimce şimdilik Balıkesir'deki gugukçuk sesleri bir mâna ifade etmiyor amma 14 Mayıs seçiminin neticesi belli olduğu gün kaybeden taraf o. "Guguk!"ları herhalde zevkle karşılıyamıyacak. Bursa'daki bülbül nağmesi ise bir tarafa gönül ferahlatıcı, öbür tarafa hüzün verici gelecek. Bana göre hava hoş!

Bursa'ya ilk seyahatim 1908 yılına raslamıştı; kırk iki senelik hikâye... Eğer o yol ile 1950 arasındaki Bursa yolculuğumun mukayesesini yapmaz, aradaki farkı belirtmezsem altmış yaşında göze aldığım şu Anadolu seferi hususiyetini kaybeder. Müsaadenizle evvel zamana döneceğim:

Meşrutiyet yeni ilân edilmişti. Bütün İstanbul Balıkesir'in gugukçukları gibi, sabahleyin gözünü açtı mı:

"Hürriyet! Yaşasın hürriyet!" diye bir haykırmadır tutturuyordu. Tevfik Fikret'in malûm manzumesindeki "Kenan da beraber..." nakaratını hatırlatan bir gayretle ben de beraber! Yaş ve olgunluk şudur ki bu defa gene bağırışanlar arasına aynı şevk ve hevesle katılmağa imkân bulamadım.

"Demokrasi! Demokrasi var!" cünbüşüne ancak uzaktan, en iyi temennilerle seyirci kalabiliyorum. Sütten ağzı yanan yoğurdu üflermiş. Hürriyet sütü –belki de ihtiyatsızlığımızdan– benim yalnız ağzımı yakmakla kalmadı, tam 22 sene süren menfâ ve gurbet çilesiyle gençliğimi kavurdu. Acaba kavurdu mu? Bu da ayrı bir mesele. Zira o çilelere

uğramamış, bilâkis izaz ve ikram görerek ömür sürmüş yaşıt meslekdaşlarımı fikir ve mâneviyat itibariyle kendimden çok daha iyi vaziyette bulmadım.

Eskilerin "istitrâd" dedikleri mevzu dışı görünen lüzumlu söz değiştirmelerini pek sevdiğimden epeyce sık rastlayacağınız bu kabil çıkıntıları mazur görmenizi rica ederim.

Gelelim 1908 Bursa yolculuğuma:

Hürriyet ilân edilince çoğumuzda iki merak belirdi: Biri seyahate çıkmak, öbürü silâh satın almak. İkisinden de geri kalmadım: Silâhçı dükkânları önünde halk, fırın imiş ve ekmek buhranı varmışçasına nöbet bekliyordu. Hürriyetin ilk nimeti olarak tepeden tırnağa silahlandık. Ben de küçük bir brovnink alıp arka cebime yerleştirdim. Sonra, Bursa'ya gitmek üzere bir bavul tedarik ettim.

Şunu söyliyeyim ki bavul o sıralarda ancak ecnebi memleketlerine gidip gelen hariciye memurlarının ve yabancıların tanıyıp kullandıkları bir eşya mahfazası idi. Ne her evde bulunurdu ne de önüne gelen dükkânda satılırdı. Yurtiçi seyahatlerde nadiren elde görülürdü amma daha ziyade körüklüsü ve "ebe çantası" denilen küçükleri. Üst tarafı bohça, çıkın, heybe, torba, sandık idi. Nevale için de sepet...

Sepetlerin envaını sokaklarda Yahudiler Isfahan makamından çağırarak satarlardı; çamaşır sepetinden Venedik sepetine kadar. Benim bavulu tercih edişim gayet tabiîydi. Zira büyük kardeşim Paris'te tahsilini bitirmiş olması itibariyle o hususta malûmatım, görgüm vardı. Sonra Galatasaraylı idim; Fransızca gazete ve roman okuyor, Frenklerin nasıl seyahat ettiklerini az çok biliyordum. Dürbün ve fotoğraf makinesi bile lâzımdı. Ya başıma bir tanecik de kasket geçi-

rebilseydim! İşte imkânsız, korkunç, ölüme kadar yol açacak olanı bu sonuncusuydu. Şimdiki Anadolu, dünyanın hiçbir bölgesinde görülmemiş derece kaskete müptelâ. Kasket yurdumuzun kıyafet bakımından âdeta bariz vasfı olmuş. Meksikalının malûm hasır şapkası gibi...

1908'de Bursa'ya nasıl gidilirdi? Vapurla, tabii. Lâkin, bu vapur Yunan bandıralı idi; romorkörün büyüğü, şilepin küçüğü, ucu sivri, arkası kalçalı, çürüğe çıkarılmış köhne, hurda, ne işlerde kullanıldığı bilinmez alelâcayip bir tekne idi. Belki de Süveyş Kanalı'nın açıldığı zamandan kalmıştı.

Peki, İdare-i mahsusa vapurları Mudanya'ya işlemiyor muydu? Hayır. İşlese bile on beş günde bir yahut zuhurat posta olarak... Halbuki Yunan küçük kabotajı Marmara Denizi'nde o kötü teknelerle mekik dokuyordu. II. Abdülhamid rejiminden Meşrutiyet'e böyle girmiştik.

İstanbul'dan –Yalova müstesna– ilk defa ayrılıyordum.

Birinci sınıfta dört beş yolcu idik. Üst tarafı güverte yolcuariyle mahaşerallah dolu. Sabahleyin kalktık; akşam geç vakit Bursa'ya varmak niyetindeyiz. Öğle zamanı bir kotranınki kadar dar salona, daha doğrusu aralığa sofra kuruldu. En âdi aşçı dükkânı tabakları, çatalları ile gayet fena bir yemek yedik. Vapurun süvarisi de baş tarafa oturmuştu. Kıvırcık saçlı, elbisesi yağ lekeleriyle kirli, tıknaz, kıranta bir Yunanlı... Türkçesi yok. Lisanımızdan yalnız bir küfür öğrenmiş. Bunları eşya alınıp verilirken limanda hamallara, vapurda tayfaya karşı kullanıyor amma sofrada yutmağa mecbur oluyoruz. Binaenaleyh konuşmuyor. Sadece, gemi süvarisi olmasından gelen bir azametle kuruluyor!

Kaç mille gidiyoruz? Makine dövünüp duruyor; sarsın-

tısı ve gümgümleri ile bardaklar birbirine vuruyor, tabaklar yerlerinden kayıyor; lâkin âdeta yerimizde sayıyoruz. Bu minval üzere ikindi üstü Mudanya'ya vardık. Demiryolu, daha birkaç sene evvel işlediğini gördüğümüz vaziyette idi. Ovada döne kıvrıla, hattâ bazen geri döndüğümüze hükmedeceğimiz kavisler çizerek gurup zamanı güçbelâ Bursa'ya ulaştı.

Hangi otele ineceğim? Allah göstermesin. Bahsettiğim devirde bir aile çocuğu otele ayak atar mı? Alışmamışız, öyle şeylere! Akraba veya ahbap evinde konaklamak haysiyet icabındandır. Eh, bizim zaten Bursa ile karabetimiz olduğundan, yani soyumuzda Bursalı da bulunduğundan onlardan birine gideceğim.

İneceğim yer bir tekkedir.

27 Nisan 1950

BURSA – 2

"Marakaz" ne kelime? • Üst güverteden mahrum bir vapur tipi • İçimizde Marmara'yı fırdolayı tanıyan var mı? • Merdiveni org gibi öten bir mâbet • Kırk iki sene evvelki Tercüman-ı Hakikat *muhabiri • Anadolu'da otelciliğin kötü durumu, otomobil servisinin komik ve acıklı hali*

1908 senesinde başı fesli, eli bastonlu, on dokuz yaşında var yok –bir Yunan teknesinden Mudanya'ya, oradan Bursa'da bir tekkeye inen– genç, 1950 yılında altmışlık bir adamdır. Galata Rıhtımı'ndan *Marakaz*'a bindi. Marakaz ne kelime? Cühelâdan, ulemadan bin bir kafile geçti, bin bir tanesi bin bir sene daha geçse ne özünü, ne izini galiba hiçbir lisanda, hiçbir kitapta ve kitâbede bulamaz.

Ziyanı yok. Aslında mânasız olsa da lisan inkılâbında bir devreye işaret ettiği için tarih bakımından mânalıdır; çok şeyi hatırlatıyor ve düşündürüyor. Hele vapurun kendisi, kırk şu kadar yıl evvel ilk Bursa seyahatini, anlattığım şekildeki bir vapurla yapan adama neler anlatmıyor! Bu sözümden sakın şöyle bir fikir yürüteceğimi sanmayınız:

"Ne idik, ne olduk? Terakki böyle olur!"

Filvaki *Marakaz,* küçük seferler için fena bir vapur sa-

yılamaz. Sayılamaz ama üst güverteden mahrum. Burası cankurtaran kayıkları, nefeslik bacaları ile çevrilmiş, adım atacak, göz gezdirecek yeri yok. İnsan bu tip vapurlarda ufukları kavrıyamıyor.

Çok acınacak meseledir ki İstanbullu yahut İstanbul'a gelen vatandaş ve seyyah, Marmara Denizi'ni fırdolayı gezip görmek, keyfini sürmek imkânını bir türlü elde edememiştir. Daha uzun zaman elde edeceğe de benzemiyor. Haniya o vapur ki yolcusunu alarak bütün sahilleri çevire çevire, bütün sahil kasabalarına uğraya uğraya, karadaki güzel yerleri gezme imkânını da vermek suretiyle yazın gezinti seferleri tertip etsin? Şu dünya haritasında benzerine rastlamadığımız "göl-deniz"i bize zevkimizce seyir ve temaşa fırsatını kazandırsın? Hayır. Marmara, sadece iki boğaz ortasında daracık bir geçittir: Görmezler geçidi...

Marmara, yaz mevsiminde daima yeşil kalan cenup kısmı dağları, tarih boyunca ün salmış mevkileri, gurupları ve tulûları, mehtaplı geceleri, karada bağları, suda balık tarlaları, hayalimizi süsliyen ve zihnimizi dinlendiren her şeyle tabiatın en güzel varlıklarından biridir; lâkin –geçit müstesna– yarı donmuş bir küre üzerindeki göller kadar tenhadır.

Bursa'ya dönelim:

Bu defa –kırk iki sene sonra– tekkeye misafir olmuyorum: Çelik Palas'a iniyorum. Evvelkinde, çok bozuk yollardan faytonla gelmiştim; tekke kapısında sakallı saçlı, tam mânasiyle müeddib bir derviş boyun kırmış, zenci bir başka derviş de koşup bavulumu almıştı. Halinden anlamıştım ki bavulu ilk defa görüyor; kulpundan mı tutacak, yoksa hürmeten bağrına mı bastıracak yahut omzuna mı koyacak?

Bilemiyor. İçinde çamaşır ve elbise değil, sanki mukaddes emanetler var; tekkeye nimet getiriyorum; adak ve akçe!

1950'de, otomobil, palasın önünde durur durmaz manzara modern: Bir yolu sarı, bir yolu siyah kumaştan "vest" giymiş otel uşakları bavulları kayıtsızca yakaladılar, "malet"i de elimden sevimli bir "şasör" aldı. Resepsiyon memuruna ismimi bildirdim; telgrafla önceden haber verdiğim için, odamın hazır bulunduğunu söyledi. Asansöre girdik.

Gençliğimin ilk Bursa seyahatimde –Şeyh Efendi İstanbul'da idi; zaten Evkaf'ta memurdu, yerini "halife"si olan bir zata bırakırdı– önümde derviş, her basamağı ayrı ses çıkaran bir nevi amudî ve iptidaî, aynı zamanda muazzam bir musiki aletine benziyen merdivene tırmanmağa başladım. Basamaklar piyano tuşları kadar oynak! Hem sesleri de başka başka: Kimi "lâ", kimi "do", kimi "mi" perdesinden gıcırdıyor. Ayakla idare edilen bir org bu! Merdiveni org vazifesini gören bir mâbetteyim.

Zemini hasır kaplı bir odaya girdik. Kenarda yer yatağı... Köşede ot minderli bir sedir. Örtüsü ve kafesli pencere perdeleri, fistolu patiskadan... Duvarlarda bir teki bile hizalı asılmamış, on kadar yazı çerçevesi. En büyüğünü okudum: "Meded yâ hazret-i Abdülkadir".

Hangi tarikate mensup bir tekke idi burası? Levhadaki isme nazaran Kadiri olması lâzımsa da o tarikatin başka şubeleri, kolları, Frenkçeden tercüme yeni tâbirle dalları da vardır. Merak edip sormadım. Hâlâ bilmiyorum ve asıl teessüf ettiğim nokta bu defa, imkân bulup da oraya gidemedim. Ne semti hatırımda kalmış, ne ismi?

Halbuki *Tercümanı Hakikat* muhabiri olarak 14 Tem-

muz şenliğinin birinci dönümyılında, yani bir sene sonra Bursa'ya gene gelmiş, gene aynı tekkede konuklamıştım. Gazeteciliğe intisabım tarihi 1908-9'dur. Kırk iki sene sonra işte Bursa'yı tekrar gazete muhabiri değilse de emektar gazeteci ve tanınmış muharrir olarak *Yeni İstanbul* namına ziyaret ediyorum. Küçücük *Tercümanı Hakikat* harcırah diye –hiç unutmam– on mecidiye vermişti. Bugün uzun bir Anadolu turnesi için, mensup bulunduğum büyük gazete tam garplı bir müessese gibi hareket etmektedir.

Bakınız, farklar kendiliğinden nasıl meydana çıkıyor.

Bursa'da tekke yerine palasa indim, araba yerine otomobile bindim, entarili derviş yerine "vest"li otel garsonu tarafından karşılandım diye övünelim mi? "Gördünüz mü başardıklarımızı?" diyelim mi? Acele etmiyelim; yolculuğumun gelecek merhalelerini de gözden geçirelim. Zira niyetim Balıkesir'den ver elini Edremit, Ayvalık, Bergama... Her birinde, birer, ikişer gece konuklıyarak, köylere uğrıyarak İzmir'e gitmektir. Kısmetse daha sonra, cenuba inip tekrar şimale çıkacağım. Otel ve otelcilik durumumuz hakkında, sizlere epeyce acıklı ve bir bakıma eğlenceli şeyler yazacağımdan şüphe yok. Bir Çelik Palas'la iş bitse... Yahut öylesini müşterisiyle beraber diyar diyar gezdirebilsek, seyyar hale soksak!

Bursa'yı 1908 senesindekine kıyasen ne derece değişmiş buldum? Değiştiği noktalar yok değil; fakat değişmediği cihetler de çok. Lehte yol vaziyeti dikkati çekiyor. Filvaki tozu dumana katıyorsunuz amma meselâ buradan tâ Bergama'ya kadar takriben dört yüz kilometre, hiçbir aksaklığa uğramadan bakımlı bir şose üzerinden kolayca geçip gidebiliyorsu-

nuz. Bozukluk –inanılamıyacak şey– Bergama ile İzmir arasında, yani turistlerin takip edecekleri kısımda! İki senedir bir türlü düzene sokulamıyormuş.

Bergama'ya, en yakın yol olan İzmir'den gidecek turist veya eski eserler meraklısı, o muhteşem harabeler beldesine bağırsaklarını tutarak iki büklüm iner. Ben Bursa-Balıkesir arasında taksi ile seyahat ettim. Baktım ki bu, bakanvari, bakancasına bir uçup gidiş, etrafı görmeyiş, halk ile samimi temastan çekiniş olacak, yolculuğumun üst tarafını otobüs, daha doğrusu "kaptıkaçtı" ile yapmağa karar verdim.

İşte o dakikadan itibarendir ki sefer bambaşka bir mahiyet aldı. Köylü, çoban, küçük memur ve küçük tüccar, halk namına kimler mevcutsa bunun içindedir. Hem de kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu...

Size Anadolu'daki çok iptidai otobüs servisinin bir cihetten pek zahmetli, öbür cihetten gayet komik ve öğretici safhalarını sırası geldikçe anlatacağım. Henüz başlangıçtayız.

29 Nisan 1950

BURSA – 3

Makinesi sakatlanan vapur • Çekiç sesleri arasında akşam basıyor ve fırtına alâmetleri beliriyor • Kınalıada'dan telgrafla imdat istemeye kayık yolluyoruz • Gülünç bir yardım ve bir mûcize • Annemin bir masalı: "İş?" • 42 senedir devam eden tamir

Benim ilk defa Bursa'ya gidişimden daha tuhafı dönüşüm olmuştu. "Tuhaf" diyorum amma insan böyledir; korkunç ve tehlikeliyi, zaman geçince tuhaf bulur; halbuki batmamıza ramak kalmıştı. Yeni devir hakkında epeyce uzun yazacağım için kırk bir sene evvelki o deniz macerasını –kıyas ve ibret teşkil edeceğini de düşünerek– mümkün mertebe kısa da olsa anlatacağım:

Malûm tren bizi kuşluk vakti Mudanya'ya getirmişti. Karşımıza çıka çıka yine o –Süveyş Kanalı'nın açılması tarihinden kaldığına hükmettiğim– Yunan vapuru çıkmasın mı? Bindik tabii... Bozburun'u da aştık. İkindi üzeri idi, makine dairesinde bütün tekneyi sarsan bir gürültü duyuldu; stop ettik. Ne olmuştu? Her ağızdan bir ses çıkıyor. Bir şey kırılmış amma adını bilmiyoruz.

"Gidemez miyiz, artık?" diye sordum. Belki tamir edile-

bilirmiş. Netekim çekiç sesleri işitiyoruz; hava inbat; kırışıksız bir denizde, keskin güneşe karşı mıhlanıp durmaktayız. Saatler geçiyor... Makine hareketsiz. Nihayet güverte yolcularından biri kaptanla konuştu; gömleğinin kollarını sıvadı, aşağıya indi. Çekiç sesleri yeniden başladı. O adam, meğerse makinist imiş. "Pat küt"ler daha canlı... Âdeta ümit verici. Netekim vapur, bir müddet sonra kımıldadı. İçimden, Jules Verne'nin romanlarında okuduğum sahneleri hatırlıyarak hepimizin:

"Hurra!" diye bağırmadığımıza şaştım. İstanbul-Mudanya arası işliyen bir vapurdan ziyade *Kaptan Grant'ın Çocukları* sergüzeştini yaşayan gemide idik, sanki... Hele bir saat geçti geçmedi, tekne tekrar durunca vaziyet büsbütün kötüleşti. Zira gece basıyordu ve fırtınanın kopacağını anlatan çok alâmetler belirmişti! En yakın sahil Kınalıada. Akıl erenler, Türkçe bilmez kaptanın reisliği altında bir istişare meclisi kurdular. Denize sandal indirecektik ve bununla giden tayfalar adadan İstanbul'a telgraf çekerek imdat istiyeceklerdi. Sular bizi mütemadiyen açıklara alıyordu.

Vapurdaki ışık tertibatı yağ lâmbalarından ibaret... Kınalıada'ya doğru kürekle yol alan sandal kaç saatte varacak? Liman İdaresi, imdadımıza kaç saat sonra hangi vapurunu yollıyacak? Sular simsiyah, hışıltılı, kaynıyor... Bana altımızda âdeta girdaplar açılıyor gibi geliyor. Boyuna sürükleniyoruz. Kadınlar haykırışıyor, çocuklar ağlıyor. Gökte kara bulutlar hâsıl oldu; rüzgâr, direklere gerili ipleri flüt imişçesine öttürüyor. Bet beniz hepimizde kül. Asıl acaibi kaptan en şaşkınımız! Zaten kimse onu mühimsemiyor. Âdeta bir hükümet darbesi oldu; idareyi yolculardan beş altı

kişilik bir mümessiller meclisi ele aldı. Kadınları, çocukları bunlar susturmağa çalışıyor ve felâkete karşı alınacak tedbirleri bunlar aralarında konuşuyor. Hattâ gerek yolcuların elindeki, gerek mutfaktaki erzakı birleştirip herkese müsavat üzere taksim meselesi de düşünüldü.

Bereket lodos teknemizi İstanbul tarafına doğru itiyor. Karada, yatsılar çoktan okunmuş olacak. Kör yağ lâmbalarının ve tek tük gemici fenerlerinin bir türlü aydınlatmadığı bir loşluk içindeyiz. Kımıldamağa gelmiyor; birbirimizi çiğniyoruz.

Nihayet ufukta biri yeşil, öbürü kırmızı ölgün iki ışık sezdik. Bu, hükümetçe gönderilen yandan çarklı, hemen hemen bizimki kadar köhne bir şehir hattı vapuruydu. Şu var ki ne biz oraya geçebiliyoruz, ne o bizi yedeğine alıp çekmeğe cesaret ediyor. Sular pek kabarık... Ayrıca kimse dalgalı denizde vapurdan vapura nakil tehlikesini göze alamıyor. İşte bu sırada asıl imdadımıza Hızır yetişti, bir mucize oldu: Teknemizin makinesi birdenbire, hem de eskisinden daha intizamla işlemeğe başladı. Meğerse Türk makine ustası inat etmiş, "Yürütürüm ben bu gemiyi!" demiş. Şurasını karıştırmış, burasını vidalamış, ne yaptıysa yapmış, muvaffak olmuş.

Gece yarısı Haydarpaşa önüne vardık. Yolculardan kadınlı bir aileyi –otele inemiyecekleri ve o saatte Beylerbeyi'ne gidemiyecekleri için– bizim İstanbul'daki konağa götürdüm. Geceyi burada geçirdiler. Acaip bir tesadüf eseri, aynı aileye kaç sene sonra Bilecik'te rastladım. Misafirperverliğimi unutmuş göründüler; sürgün diye uzak durdular!

Bu genç adamcağız, Mütareke yıllarında idi, kayboldu.

Kimi denizde boğuldu, kimi bir cinayete kurban gitti demişti. İzi bulunamadı.

* * *

Şimdiki Bursa mâmurluk bakımından eskisinden epeyce farklı... Bu farkı da şüphesiz son valisine borçluyuz. Zaten Vali Hâşim İşcan, soyadını çok isabetli seçmiş; seçtiği için de o ismin icaplarına uymaktan geri kalmıyor. Bir dakika işsiz durur, iş lâfı etmez, bir proje üzerine görüşmez veya yapılmakta bulunan bir binayı gezmezse, oradan oraya koşmaz ve mühendisler, mimarlarla haşır neşir olmazsa, kısacası iş çıkaramazsa –Allah uzun ömürler versin amma– yaşıyamaz.

Onun haline baktım da bana çocukluğumda annemin anlattığı bir masalı hatırladım: Bir ev varmış, içine konan bekçiyi ertesi sabah ölmüş bulurlarmış. Mahallede cesaretli bir kadın çıkmış. "Bu gece bekçiliği ben yapacağım," demiş. Niçin bekçi koyarlarmış? Masal izaha lüzum görmüyor. Bekçilik müddeti akşam ezanından sabah ezanına kadar...

Kadın, lâzım olan öteberiyi yanına almış, saatinde içeriye girmiş, odalardan birine yatağını sermiş. Tam uykuya dalacakmış, biri dürtmüş. Bakmış ki karşısında genç, dinç bir kadın. Bekçi soğukkanlılıkla:

"Benden ne istiyorsun?" diye sormuş ve şu cevabı almış:

"İş!"

"Git," demiş, "aşağı taşlıkları yıka, kurula!"

Bir dakika sonra geri dönen –peri mi, cin mi, yoksa perilere, cinlere bağlanmış "benî beşer" mi, her neyse– o kadın gene gelmiş, dediklerini yaptığını, bitirdiğini haber vermiş ve sormuş:

"İş?"

"Bütün camları sil, parlat!"

İyi amma yine bir dakika geçmiş geçmemiş, öteki "İş!" diye tekrar başına dikilmemiş mi? Bekçi kadın usanmamış. Her defasında, meselâ: "Küpleri boşalt, çeşmeden su taşı, doldur!", "Hamamı yak, temizle!", "Kiremitleri aktar!", "Bacaların içini uv, parlat!" kabîlinden ona iş göstermiş. Nihayet tam sabah ezanları okunurken iş perisi odaya girmiş, demiş ki:

"Beni yendin! Tılsım bozuldu! Sana canını bağışlıyorum; artık bu ev herkese tekin oldu; perili değildir, Hayrını gör!"

İşte Bursa Valisi öyle bir iş perisi. Lâkin şehir, bir, birkaç perinin düzene sokacağı şehirlerden olmadığı gibi henüz sabah ezanı da okunamamıştır. Eksikler çok; belki mübalâğalı inşaat ve icraat da... Hele tarihî eserler ve âbideler –kimi şu, kimi bu daireye bağlı olduklarından– daha pek büyük himmete muhtaç. 42 sene evvel "Yeşiltürbe"nin mihrabı yanında bir tâmir iskelesi bırakmıştım. 42 sene sonra yine onunla değilse de bir benzeriyle karşılaştım.

Dünya tâmir rekorunu "Yeşiltürbe" kırmadıysa şaşarım.

1 Mayıs 1950

BURSA – 4

Kırk yıl evvelki gibi • Memur aileleri olmasa eski hamam eski tas • Eskiye nazaran pek iyi vaziyette görünmiyen işçi • Bir hatayı belirtmek lâzım • "Övün!" fakat "Kabarma!" • Susuz su şehri • İnşallah, sonbahara! • Bir "teşebbüsü şahsi" hikâyesine girizgâh

İstibdat ve Meşrutiyet devirlerinde de şaşardım; yeni rejimde de şaşmaktan kurtulamadım: Nasıl oluyor da bir vali –eğer imarcı ise– imkânlarını bulup da devlet projeleri dışında mühim işler başarabiliyor: bir başkası –imara kabiliyetsiz yaratıldığından– bulunduğu yerlerde sadece hükümetin yapmak istediklerile iktifa ediyor, ayrı eser vücuda getiremiyor? İkisi de vali... Hattâ çok defa ikisi de hükümet gözünde birbirinden farksız!

Meselâ II. Abdülhamid zamanında Halil Rıfat Paşa ve Reşit Akif Paşa Sivas vilâyetini düzgün şoselerle bezemişler; civar vilâyetler ise yollardan mahrum kalmış. On beş sene evvel Lübnan'da, Trablus şehri ile iskelesi arasında işleyen bir atlı tramvaya binmiştim: Mithat Paşa'nın eseri imiş. Daha yeni kaldırdılar. Yani otomobil ve otobüs revaç bulduktan sonra!

Yeni Bursa'da göze görünen yollar çok iyi... Otobüsler de intizamla işliyor. Lâkin şehrin üst kısmı henüz bıraktığım halde. Faytona binerek iki defa her tarafı, bilhassa bakımsız kısımları dolaştım. Bizim İstanbul'un kenar mahalleleri gibi Allahlık! Kadın kıyafeti de değişmemiş: Siyah çarşaflı, çekingen gölgeler. Ancak ilkokul çağındakiler tek tip giyinmiş; her yerdekine benziyor. Benziyor amma yaşına girince belli ki ekseriyeti siyah örtüye bürünecek; anasına ve ninesine dönecek. Bu, fazla ehemmiyet vermediğim bir müşahadedir. İleride konuşacağız.

Dikkat ettiğim şudur ki İstanbul müstesna, hükümet daireleri civarından uzakça her şehir ve kasaba mahallesinde benim kırk yıl öncesini bildiğim hayat pek az farklarla sürüp gidiyor. İnkılâp daha ziyade memur ailelerinin yaşayış tarzında kendini göstermektedir. Kalabalık caddelerdeki, eğlence yerlerindeki bahçeli kahve ve gazinoların müşterisi, süsü, kadını ve çoluk çocuğu memur ailesinden ibaret. Balıkesir'de de öyle. Edremit ve Ayvalık'ta onlar da yok. Eski hamam eski tas!

Zaten yerli erkek, kadınile beraber sokağa çıkmıyor, gezmeğe gitmiyor. Kaçgöç hâlâ meriyette... Sırası geldikçe bu bahis üzerinde duracağım. Erkek erkeğe eğleniyoruz; yiyip içiyoruz, sonra evimize gidip yatıyor veya sızıyoruz. Eskiden de başka türlü değildi.

Daha fenası var: Bursa'da işçiyi evvelkine nazaran pek daha iyi vaziyette bulmadım. Edebiyatçıların Türkiye'de amele hayatiyle alâkalı ilk hikâye, ismi bile meçhul sosyalist görüşle yazılmış hikâye dedikleri benim "Hakk-ı Sükût" tamamı tamamına kırk seneliktir. Bursa'da koza işçisinin zor durumunu tasvir maksadiyle kaleme alınmıştı. Şimdi gene

aynı şehirde fabrikaları, bu arada büyük bir mensucat fabrikasını gezerken arada 40 yıllık zamanın sağlaması iktiza eden güzel farkı göremedim.

Beni grafikler ve istatistiklerle iknaa çalışmak beyhudedir. Çehreler soluk ve kansız: kıyafet gene perişan... Umumî manzarada öyle bir ezginlik ve bezginlik, takatsizlik ve şevksizlik müşahede ediyorum ki fabrikaların çıkardığı malların gittikçe düzelen kalitesine ve daima artan randımanına sevinmek içimden gelmiyor. Amele dâvası –bilirim– hiçbir memlekette henüz iyi şekilde hal ve fasledilmiş olmamakla beraber bizde sanayiin gelişmesiyle birlikte atbaşı yürütülmediği, yani işe daha fazla ehemmiyet verilip işçinin ikinci plâna bırakıldığı meydana çıkıyor. Ancak bir müddetten beridir ki hatamızı anlamış, bir şeyler yapmağa kalkışmış bulunuyoruz.

Yoksa, neme lâzım, hangi şehirde, hangi fabrikaya uğrasanız idare odaları mükellef... Fabrika sahipleri veya müdürleri de tahsilli, hattâ bazıları hem tahsilden, hem mensup oldukları resmi müesseselerden aldıkları kuvvetle mobilyalar ve binalar kadar gösterişi sever adamlar. Ziyaretçi ile konuşurken ellerinde tuttukları kâğıt bıçağiyle güzel güzel oynamasını da, zahir tahsil esnasında ecnebi memleketlerinde öğrenmişler! Birçok yerde emsaline ibretle rastladım: Bunlardan her biri, kendinde yarının mebusunu ve ekonomi bakanını görüyor. Halbuki –"babacan" demiyeyim amma– böyle müesseselerin başında işçi ile kaynaşmasını da bilen, daha az memur ruhlu ve tevazu ehli, disiplini iyi yüreklilikle mezcetmiş insanlara muhtacız. Kendimizi ve yaptıklarımızı başkalarının fikrine aldırmıyarak pek beğeniyoruz. Bir "Baba hindilik" krizi geçirdiğimiz muhakkak.

Bize "övün!" dediler amma durmamacasına kabarmağı kimse tavsiye etmedi. Demokrasi köklenip de güvendiğimiz dağlara kar yağınca şişmekten vazgeçeriz, elbette!

Bursa valisi ne övünüyor, ne kabarıyor, iş görmek, eser vücuda getirmek için çırpınıyor, kendini yiyor. Bir vali köşkü yaptırmış, inci! O sayede bomboş, değersiz arazi de kıymet kazanarak yepyeni bir saha mâmur hale gelmektedir. Henüz ikmal edemediği üç büyük eser şunlar: hastahane, otel ve su tesisatı...

Hastahane şimdilik Türkiye'dekilerin en büyüğü. Otel de öyle. Birincisi açılınca İstanbul'un hasta yükü epeyce hafifliyecek. Oteli lüzumundan fazla muazzam ve lüks buldum amma Bursa'nın ve memleketin istikbali hesaplanarak yapıldığını söylediler. Bir fikirdir. Ne şartlarla, ne yapılırsa kâr olduğunu kabul edenlerdenim. Lütfi Kırdar İstanbul'a gelir gelmez Taksim Gazinosu'nu bir çırpıda kurduruvermişti de gazeteler lüzumsuz iş, fuzuli masraf diye kıyamet koparmıştı. On bir senedir balomuzu orada tertipliyoruz, darlığından şikâyetçiyiz. Şimdi daha büyüğünü ve iyisini istiyoruz, muhtacız da...

Bursa öteden beri su şehri diye tanılır; lâkin susuzluk çeker. "Pınarbaşı" denilen yere tekrar gittim. İçimi ağır bir su burada toplanıyor. Vaktiyle de toplanır, şehir çeşmelerine akardı. Amma hem kaba, hem kifayetsiz olan bu suyun yerine Uludağ'dan demir borularla su getirilmiş; bizim Terkos tertipi evlere ve çeşmelere akıtılacakmış. Onun Atatürk Köşkü hizasındaki haznesine de çıktım. Gürül gürül kaynıyor amma şehre taksim ediliyor mu? Aşağıda emaresine rastlamadım. Galiba mesele tekemmül ettirilememiş.

Balıkesir'de de aynı vaziyet. Bizzat görmeğe gittiğim

haznenin açılış töreni yapılmış; "Suya kavuştuk," denilmiş; daha kavuşulamamış.

"Bu sene, inşallah sonbahara!" dediler. İstanbul bile bol su yüzünü gûya sonbaharda görecek. Su işi gönül çekici bir vaad. Teşebbüse de geçilmiyor değil. Fakat daima bir ciheti aksıyor; uzuyor. Her halde su meselesinde fen ve hesaba aykırı bir aceleciliğe kapılmaktayız. İvedilikle yapılamayacak işlerden biri de sudur. Bursa ve Balıkesir bunu isbat ediyor, zannederim.

Bursa'nın Pınarbaşı ilk seyahatimde daha bakımlı bir mesire idi. Fotoğrafını çektiğim üç bacaklı çınar ise o devirde bu derece acaipleşmemiş olmalıydı ki dikkatimden kaçmıştı. Kırk yılda acınacak bir garibeye dönmüş. Çınarın o hale gelmesi bir saltanat veya hanedanın zamanla kuruyup, kavrulmasını, ucubeleşmesini düşündürüyor.

Pınarbaşı'nda bir horoz dövüşü seyrettim. Etrafa yüzden fazla insan halka olmuştu. Hayvanlar esasta çelimsiz... Birinin gözü patlamış, öteki kan revan içinde. İkisinde de tâb ve tüvan kalmamış. Elbette yenilecek olan bir tanesidir amma muzafferin de iler tutar yeri kalmıyacak. İçler acısı güreşi durduramadığım için uzaklaştım.

Peki, amma Yeşil Bursa'nın güzelliğinden, tarihinden ve eserlerinden, kısacası şiirinden bahsetmiyecek miyim? Edebiyat yapmıyacak mıyım? Belki, bir aralık o cihetlere de dokunurum. Daha evvel, başka bir anlatacağım var. Benim 1908 tarihinde Bursa'da bir maden suyu imtiyazı aldığımın hikâyesi! Meşrutiyet'in ilanı üzerine hepimizde baş gösteren "teşebbüsü şahsi" cazibe ve hülyasını belirtmesi bakımından meskût geçmekliğim doğru olmıyacak.

3 Mayıs 1950

BURSA - 5

Bir vali muavini Aristidi Bey vardı • İmtiyaz sahibi nasıl oldum? • Ulucami, kırk sene evvelkinden bakımsız halde • Muradiye'de bir akşam vakti • Fazla dinlenmekten yorulduğunuz manzara • Avukat ve doktor tabelâları • İlkokullarda üç tipte Türk • Nilüfer Vâdisi'nin aksini seyrettiğimiz gözler

Bursa'yı ilk ziyaretimde konukladığım tekkeden beni bir akşam eşraftan birinin davetine götürdüler. Bu zat babama hürmet beslermiş; oğlunu ağırlamayı düşünmüş. Fakat çok eski bir aileden olmakla beraber konağını epeyce harap, vaziyetini de konağına uygun bulmuştum. Mermer döşeli büyük bir divanhaneye masa kurulmuştu. Yemek esnasında ayağım bir yere ilişti ve cumburlop suya daldı.

Meğerse serin olması için sofrayı; içinden akar su geçen bir süs-yalağın üstüne tertip etmişler. İşte bu yemek esnasındadır ki, ikram edilen içme suyunu pek beğendim; sordum; ev sahibi zat:

"Maden suyudur," dedi, "dağdan testilerle getirtirim. Yerinde köpürür kaynar, fevkalâde hassalıdır."

Meşrutiyet ilan edilince sanmıştık ki, tüccar, madenci,

komisyoncu, sınaatçi, işadamı olmamıza sadece istibdat idaresi mâni oluyordu; mâni kalkınca memnu avdet edecekti. Yani biz de Osmanlı devrinin ekalliyetleri ve ecnebileri gibi memuriyet haricinde hayatımızı kazandıktan başka servet de yapacaktık. Çoktan bir sürü amatör işadamı türemişti.

"Şu içtiğimiz suyun imtiyazı alınmış mıdır?"

"Zannetmeyiz. Kimin aklına gelecek!"

Hem bol ve nefîs yemeklerin ağırlığı hem de maden suyu imtiyazı alarak kendime bir geçim yolu bulmanın hülyası ile tekkenin yer yatağında geceyi zor geçirdim. Sabahleyin sokağa fırladım.

Bahis mevzuu olan suyun o zamanki ismi "Gönderet" idi; ben bunu hülyalarım sırasında "Gündere"ye çevirmiş, şişelere doldurmuş, etiketlerine de tahlil raporu suretlerini yapıştırmış, piyasaya sürmüştüm. Dediğim zamanlarda Bursa'nın en büyük iş merkezi, canevi olan "Koza Hanı"nda –şimdi burası âdeta ıssız, metrûktur– yazıhane sahibi bir ahbabımı yanıma alarak hükümet konağına girdik. Köhne, bakımsız bir bina... Henüz yıkanmış tahta merdivenlerden yukarı kata çıktık. İkinci derecedeki evrak ve eşhas ancak vali muavininin yanına girebilirmiş. Vali muavini kim, acaba? Bursa'da o devirde bir hayli Rum bulunduğundan vali muavini de –son Osmanlı idaresi usulünce– aynı milletten Aristidi Bey!

O Aristidi Bey'in, sonradan mebusluğa ve âyan azalığına geçen Aristidi Paşa olacağını ve birkaç sene sonra da kendisiyle ahbaplık edeceğimi nereden bileceğim? Zamanın terbiyesi icabı önümü ilikleyip huzuruna girdim ve "Bursa vilayet-i celilesi dahilinde nebean eden Gönderet nam maden suyu imtiyazının nam-ı âcizaneme lütuf ve ihsan buyurulması" hakkındaki istidamı takdim eyledim. Rum beyi,

yaşımı küçük görmekle beraber fazla düşünmedi; arzuhali kaleme havale etti. Beş dakika sonra numara kâğıdımı aldım. Kanun mucibince su artık benimdi!

İş o kadarla kaldı, tabii... Bugün Bursa'da ve piyasada başka isimle satılan bir maden suyu meğerse benim, kırk bir sene evvel imtiyazına ilk talip olduğum Gönderet suyu imiş. Şehirde kaldığım müddetçe beş, on şişesini afiyetle içtim; işletenlere hayır dualar ettim. Lâkin Balıkesir'i geçince ne Edremit, ne Ayvalık ne de İzmir havalisinde herhangi bir maden suyu satışına rastlamadım. Gelsin gazoz! Bazı yerde o bile yok.

* * *

Bursa'nın Ulu Cami'i kırk sene öncekinden bakımsız. İç badanaları yer yer aşınmış; vaktiyle kapılarından birine münasebetsizce eklenmiş ahşap saçak altı ve ahşap şadırvan birer çöküntü. Ortadaki havuz üstüne, kim bilir hangi zaman, kimlerin astıkları pek bayağı avize bozuntusu nesneler kubbenin de, mükellef havuzun da heybetini bozuyor. Evvelce bizim Vakıflar İdaresi'ne zevk aşılamanın imkânı yoktu; yine de yok ve galiba hiçbir zaman olamıyacak. Tâ ki, güzel sanat bir ilim ve teknik sıfatiyle içine girebilsin.

"Muradiye" camiasını ise eskisine kıyasen oldukça iyi vaziyette buldum. Vaktiyle, harabe halinde iken bile gençliğimi hislilikle, içlilikle saran o türbeler bölgesi, baharın durgun bir akşamına rastlayan kırk sene sonraki yaşlanmış ziyaretimde beni tatlı, bayıltıcı, aynı zamanda ferahlatıcı acayip bir üzüntü ile sarstı. Muradiye saat, zaman, asır mefhumlarının kaybolduğu nadir yerlerden biridir. Hattâ daha başka bir şey söyliyeceğim: Burada hüviyetiniz beş yüz sene

kadar geriye gidiyor; muasır devri unutuyorsunuz; hatırlayınca da endişe ve ıstırap duyuyorsunuz. Meselâ bir müddet kendimden geçtikten sonra toparlanınca otele dönüp Garp usulü bir yemek salonuna girmek, caz gürültüsü dinlemek, yan masalardan Kuledibi Fransızcasiyle şakalaşmalar dinlemek, yapmacık seyyah tavır ve edaları seyretmek bana, göze alamıyacağım bir işkence tesiri yaptı.

Muradiye'den güç ayrıldım. Lâkin, hemen ilâve edeyim ki demin istemediklerimle karşılaşınca çarçabuk badaştım. Amatör gençlerin muvaffakıyetle idare ettikleri orkestra heyetinden bazı valsler çalmaları ricasında bulundum. Her saatte durgun, uykuda ve her an harikulâde güzel ovasından Bursa'ya öyle bir dinlendiricilik siniyor, dinlenme ruhlara öyle derinine işliyor ki, âdeta tazyikini duyuyorum: kafam duracak sanıyorum; fazla dinlendiriciliğin azabını çekiyorum. Bana böylesi gelmez. Yorucu hareket ve hayatiyet içinde de dinlenenlerdenim. Bir gün ise Bursa'daki ile kıyas kabul etmez dinlenmeye varacağım. Son fırsat elde iken –büyük dinlenmeye intizaren– gürültüye karışmakta devam edelim.

Balıkesir yolunu tutmadan evvel şunlara işaret lâzım: Eski zamanla yenisi arasında sathi bakışla bariz farklar evvelâ doktor, sonra avukat tabelâsı bolluğu... Hele doktorlar yok mu? Köşeleri birer, beşer tutmuşlar. Vaktiyle biz onları mumla arardık; şimdi onlar bizi yoldan çevireceklermiş tesiri yapıyorlar. Hiç unutamam: Çorum'da iken doktor olarak bir tek hükümet tabibi vardı; kazalara gittiği zaman Rum eczacı kendisine vekâlet ederdi. Bugün işitiyorum ki, orada tanıştığım orta halli iyi bir ahbabın kızı ve evinde kiracısı bulunduğum muhterem bir hoca efendinin oğlu doktor çıkmışlar.

Çıkmışlar da memleketlerine mi yerleşmişler? Orada

mı çalışıyorlar? Meselenin can alacak noktası budur. Anadolu kasabaları yüksek tahsil yapmış evlâtlarının yüzlerini bir daha nadiren görüyor. Zira "evlât" ile "kasaba" aynı terakkiye mazhar olamamıştır. Biri nisbeten çok ilerlemiş, öbürü cemiyet hayatı itibariyle hemen hemen olduğu gibi kalmıştır. Bu dâvaya ikide bir okuyucularıma ağır bir mevzu hissi vermeden dokunacağım. Hafif hafif dokunmalarla teşhis konacağı ve fikir verileceği kanaatindeyim.

Bursa'da dikkati çeken binalardan biri de yine İstanbul'da eşini görmediğim kocaman bir "ilkokul". O da valinin himmetiyle vücuda gelmiş; iyi çalıştığını, mühim bir ihtiyaca cevap verdiğini öğretmen ve öğrencilerle bizzat görüşüp konuşarak anladım. Çocuklar birbirinden gayet kolay seçilen üç bölge tipini belirtiyor. Hele yan yana oturdukları zaman Rumeli, Anadolu ve Kırım Türkü! Yüz hatları, bakış ve duruşları ile olduğu kadar mizaçlariyle de ayrılıyorlar.

Balkanlar'dan ve ötesinden gelip yerleşmiş olanları daha atılgan, çabuk kavrayıcı: Anadolulu çocuk düşünmeden söylemiyor, beklemesini biliyor: Kırımlı ise düşündüğünü de belli etmiyor. Asıl Bursalı –zaten bilir ve aileden işitirdim– güzel. Hele göz güzelliği övülecek derecede. Bursalının koyulu açıklı elâ gözlerine Nilüfer Vâdisi çeşitli ışıkları, alaca bulaca tarhları, dağ gölgeleri, sabahları ve akşamlariyle sanki aksetmiş, sulak ve serin, rahat ettirici halde yaşamasına devam ediyor. Refikamla beraber güzel çocuk gözleri seyretmekten Bursa'da mestolduk.

Ara sıra yine buradan bahsetmek üzere artık yola çıkalım. Balıkesir'den sonra zeytinler ülkesinde dolaşacağım.

5 Mayıs 1950

BALIKESİR'E DOĞRU

Bir nebze seçim bahsi • Henüz neye karar verdiğini gizleyen ekseriyet • Otobüs korkusu • İnsan başına 35 santimetrelik yer • Çift sürülürken başında bekleyen leylekler • Aferin hacı babalara! • Bir göl tarzanı • İnziva aleyhine fikirler • Hoşa giden bir ses

Memleketin seçim durumunu tahkik maksadiyle yurtiçine yayılan bazı gazetecilerimiz gibi ben de niçin arabacıya, şoföre, kahvede rastladığım ihtiyar adama, yolda eşeğini sürüp giden kasketli bir Nasreddin Hoca'yı hatırlatan köylüye, şuna, buna, çeşme başındaki kadına:

"Sen kime oy vereceksin? Demokrat mısın, yoksa Halkçı mı? Hükümetten memnun musun, şikâyetçi mi?" diye sormuyorum, acaba? Evvelâ, seyahatimin esas gayesi bu değildir. Saniyen o soruşlardan hakikati öğrenmiş olamam. Karşımdaki insan herhangi partinin müfrit bir mensubu olmadıkça, yani bilfiil politikacılığa atılmadiyse muhakkak ya kaçamaklı cevap verir yahut kem küm eder, geçiştirir. Ekseriyeti teşkil eden kesif tabaka hissiyatını belli etmeyi ağırbaşlılığına yakıştırmaz. Anadolu'yu yine tanıdığım seciyesiyle buldum. Bir şey düşünüyor, bir şeye karar vermiş... Lâkin

fikrini son dakikada açığa vuracak. Şayet zemin ve zamanı müsait bulursa!

Peki, o toplantılar, nutuklar, o bağırıp koşuşan, son gayretiyle propagandasını yapan vatandaşlar? Bunlara ne diyeceğiz? İyi ediyorlar, diyeceğiz. Şu var ki, her yerdeki gibi onların haricinde sözünü en sonra söyliyecek bir halk kitlesi mevcut ki, ekseriyet kendisindedir. Fakat bu ekseriyet, itiraf edelim ki, şimdiye kadar takip edilen idare siyasetinden memnun değildir. İyisini istiyor, bekliyor; istemekle, beklemekle beraber henüz hesabını, kitabını yapıyor; ölçüyor, biçiyor; etrafı dinliyor, kalabalığa da katılıyor, seyrediyor. Gizli hücreye girmeden evvel onun fikrini öğrenmenize imkân yoktur. Girdikten sonra da söylemiyecek. Reylerin tasnifi sırasında anlayacağız.

İlk adım bu ya... Bursa'dan Balıkesir üzeri İzmir'e işleyen otobüslerin hali beni ürküttü. Hoş, İstanbul içinde de hâlâ eşitleri işlemektedir. Haniya, kapısından paramparça libaslı, uçarı bir delikanlı uzanıp da müşteri çekmek için avaz avaz bağıran hususi işletmelere bağlı, salkım saçak, tangur tungur, medeni bir şehir kapısından sokulması ayıp otobüsler var... Onların daha büyüğü. Ayrıca kanburu müthiş! Zira üstüne, kendinden daha yüksek eşya yüklenmektedir. İçerisinde adam başına ancak 35-40 santimetrelik yer düşüyor. Yolda eşya mahalline, yani tepenize de müşteri alınıyor. O minval üzere, faraza İzmir'e dokuz saat gideceksiniz. Sirkeci'den Beyazıt'a çıkacak, yedi dakikada azat olacak değilsiniz!

Katlanılır mı? Ne yapayım ki, Balıkesir'den sonra, sırf vatandaşlarla temas imkânını bulmak için "eyvallah!" dedik,

eğilip içine girdik. Hususi otomobil yahut taksi ile seyahat ederseniz sadece etrafın manzarasını göreceksiniz, yetmez. Gezintiye çıkmadım, bir şeyler öğrenmeğe çalışacağım.

Bursa'yı arkada bırakıp ovalara daldık. Ağaçlar yarı çiçek, yarı yaprak, en güzel çağında... Ekin tarlaları göz alabildiğine yeşil... Sekiz, on kilometrede bir, bir çeşme... Her yer sulak. Toprağı azıcık eşseniz su fışkıracak. Türkiyemizin en feyizli, en mâmur "garbı", meselâ Fransa'nın Normandiyası'nı çok andıran arazisinde yol almaktayız. Hoşa gitmiyen tek şey yok. Uzaktaki dağlar, yaklaştığımız göller, içinden geçtiğimiz köyler ve kasabacıklar, ne varsa, kuzuları, koyunları, davarları, hepsi temiz. Mandaları bile!

Bir şey dikkatime çarptı: Nerede çift sürüyorlarsa öküzlerin ardından birkaç tane de leylek gidiyor. İşe nezaret eden çiftlik kâhyası gibi gözleri sapanda! Acaba iç sıkıntısından seyre mi gelmişler? Zira leylek kadar içi sıkıldığına inandığım mahlûk azdır. Bacalar üstünde daimi bir bekleme, işsizlik halindedirler. Doğan yahut batan güneşi temaşadan bezip usanmışlardır. Ara sıra takır takır bir ses çıkarırlar ki, fikrimce bu, onların esnemesidir. Zaten bacaya konmuş bir leylek bana hapishane çevresini gözleyen kule bekçisini hatırlatır. Kendimi mahpus, tepedekileri muhafız farzederim, hüzün duyarım.

Yaptıkları yetmiyormuş gibi şimdi de çiftçiyi göz hapsine almışlar! Şoför izah etti:

"Sapan toprağı altüst edince böcekler, solucanlar meydana çıkar. Leylekler de bunları yutarlar, tarlaları haşarattan temizlerler."

Aferin hacı babalara! Sürülmekte olan tarla görmedim

ki, çiftçi ile çift hayvanlarının yanıbaşında bir leylek de bulunmasın. Civar leylekleri araziye birer birer taksim olmuşlar; herkes hakkına razı. Kedilerle köpekler aynı masa veya dükkân önünde üçü, beşi birleşip yenilenden, kesilenden kavga, hile ile pay çıkarırlar. Leylekler teşkilâtçı... Her sapandan bir tanesi –belki de erkeği gidip yuvadaki dişisi gelmek şartiyle– bir çifti karın doyuruyor.

Köylünün kullandığı aletler ne biçim şeyler? Bursa-Balıkesir arasında yalnız bir tek traktör gördüm: büyük arazi sahiplerinden birinin imiş. Öbürleri ekseriyetle kırk yıl önceki malûm vasıtalarla ekip biçiyorlar. Sebebini, eski tâbirle "faslı mahsus"unda izah edeceğim. Mamafih işlenmemiş bir karış toprak yok.

Yol, köye gide gide bir gölün kenarına yanaştı. Apolyont. Bu gölün güzelliği adalarla, adacıklarla, çamlıklarla ve kaprisli hatlarla süslü olmasında. Hele bir tanesi, uzaktan tıpkı bizim Büyükada ama üzerinde in cin top oynuyor. Ne bir tek adam, ne bir tek dam!

Şoförün anlattığına göre –sonradan başkaları da teyit ettiler– o adaların birinde yakın zamanlara kadar bir Tarzan yaşıyormuş. Malûm, şimdi "münzevî mu'tekif" mânasına Tarzan kullanılıyor. Manisa'nın da bir Tarzan'ı var ya! Onun da kendisini değilse de dağ başındaki yerini gördüm, bahsedeceğim. Apolyont Tarzanı orta yaşlı biri imiş; adasından nadiren ayrılır, karaya çıkar, köylere uğrar, tekrar geri döner, uzun müddet görünmezmiş. Kitap okumağa da meraklı imiş. Şoför ilâve etti: "Uzun zamandır meydanda yok."

Ümit ederim ki, aklı başına gelmiş, şehirlere avdet etmiştir. Öldüğüne hükmetmiyelim. Belki de hiçbir şeye ya-

ramadığını gördüğü, ihtiraslarını söndürmediğini anladığı inzivadan vazgeçmiştir. İnziva hayalden hoştur; alışılmaz da diyemem. Şiiri de olabilir. Lâkin bunlar daha ziyade mizaç meselesi. Ben o güzel adacıkta tek başıma yaşamaktansa bozkırların kavruk bir kasabasında tek tük insan yüzü görerek, insanların dertlerine ve basit zevklerine katılarak, kundağında ağlayan çocuk sesini dinliyerek, sokaktan geçen birkaç köylünün konuşmasını yahut öksürüğünü işiterek ömür sürmeyi tercih ederim.

At bile yaratılsaydım çift beygirli arabaya koşulmak isterdim. Bir gazinoda yapayalnız oturan müşteri bile bana acınacak bir mahlûk tesiri yapar. Cemaate karışmış olarak dert yatıştırmak, dinlenmek, düşünmek mümkündür; hattâ böylesi daha kolay, daha normaldir.

Apolyont münzevisi inşallah hayattadır ve insana karışmış, insana alışmış, insana benzemiştir.

Derken ovanın bir ucunda sallana sallana yol alan simsiyah, upuzun, âşinası olduğum bir şekil belirdi; havaya beyaz bir duman parçası fırlattı; bir lokomotif sesi duyduk. Bandırma-İzmir hattının kenarına gelmişiz. Nerede bulunursanız bulununuz tren yolu ve tren sesi hoşa gidiyor; insana güven veriyor, Balıkesir görünmek üzere...

7 Mayıs 1950

BALIKESİR

Sevimli bir mamure • İstanbul'un sayfiye semtlerini hatırlatan manzaralar • "Flit" makineleri ve DDT'ye düşkünlük • Önlenmek istenilmediğine hükmedeceğiniz bir ihtikâr • Köylünün iyi niyetine darbe • Duyduğum bir eksiklik: Karasinek • Sirkeci'yi örnek tutmuş oteller ve otelcilik • Otel ile palasın farkı

Balıkesir herhangi bir vatandaşın hazzederek, havasına uyarak oturacağı, büyük şehirlerin hasretini fazlaca duymadan küçük mikyasta her şeyi bulacağı sevimli bir mamure, mağazaların çoğu vitrin süslemek hususunda bile Ankara kadar ileri... Gezinirken durup durup seyretmekten kendimi alamadım.

Havalar şu günlerde yazı hatırlatırcasına sıcak geçtiğinden şehir içindeki ağaçlıklı kahveler ve park gazinosu geceleri kadınlı erkekli aile topluluklariyle İstanbul'un sayfiye semtlerini andırıyor. Sabahleyin bile ufak yaştaki çocuğunu yanına alıp böyle yerlere gelen ve rahat rahat yününü ören annelere rastladım; memnun oldum.

Buna memnun oluşumu mübalağalı addedenler vardır, belki. Seyahatimin esaslı merhalelerinde göreceksiniz ki o

küçücük "ana-çocuk ve sabahleyin ağaçlıklı kahve" tablosuna rastlamak bir iştir. Balıkesir –Niçin? Neden? Nasıl? Bir türlü sezemedim– böyle manzaralarından ve birçok bakımdan Anadolumuzun en ilerlemiş vilâyet merkezleri arasında başta gelen üç dört tanesinden biri. Sokağa kadar taşan neşe, yaşamaktan memnunluk havasının ferahlığı yabancıya da sirayet ediyor.

Eski bir mezarlığın üstüne kurulmuş, ağaçlandırılmış olan park ve içindeki park gazinosu başka birçok yerlerdeki emsali gibi yüzüstü kalmamış; işliyor. Beni yukarısındaki salona briç oynamağa davet eden bile çıktı. Öyle olmakla beraber yine de İç Anadolu kadar şahsiyetini muhafaza eden tarafları yok değil: Sabahları caddelerinden ve dükkânlarla dolu ara sokaklardan inekler, kendilerine has vekarla, kafalarını sallaya sallaya kırlara otlamağa gidiyorlar. Sevinçten ve iç tezliliğinden kuyruklarını titrete titrete, kepenklere burunlarını uzatıp çuvallara çıkıp inen, geçen kara keçileri de unutmıyalım.

Ben de duramadım, sokağa çıktım. Çarşı pazar dolaşırken köylü kadınların koltukları altına yepyeni "flit" püskürgeçleri sıkıştırıp gittiklerini görünce biraz şaşaladığımı itiraf edeceğim. Hemen soruşturdum: DDT icad edileli köyler, köylere şöhretlerin en fenasını damgalamış olan haşeratın envaından, hele en çirkin ve en iğrencinden hemen hemen tamamiyle kurtulmuş. O mahlûklardan ne çamaşırda, ne saçta, ne vücutta eser kalmış. Bu, gösteriyor ki kötü şehirlinin ve yarım münevverin sandığı gibi köylünün ruhu haşereden hazzetmiyormuş: köylü haşereyi sevmez, halâs olmak istermiş; imkânını bulamazmış. Bulunca dört elle DDT'ye sarılmış.

Neyliyelim ki iki seneden beri Balıkesir'e getirilen DDT mahlûlleri ve tozları hileli olduğundan tesirli hassasını kay-

bedince köylünün de sıtkı sıyrılmış. Köylü kadını parayı esirgemiyor, hem püskürgeçini, hem suyunu, hem tozunu alıyor. Lâkin beklediği neticeyi elde edemiyor. Şikâyet hükümete, meclise kadar gitmiş. Bura gazeteleri de yazmışlar, çizmişler. Fakat hâlâ DDT'lerin hilelisi satılmaktadır. O yüzden köylünün çoğu fennin harikasından istifade edemez olmuş, temizliğe fasıla vermiş.

Düşününüz ki temizlenmek isteyen köylünün kendisidir; şehre ve kasabaya inince ilâç peşinde kendisi koşuyor. Gelgelelim muhtekirler, adeta milli diyeceğim bu dâvayı baltalamak hususunda dört elle çalışıyorlar, bir miktar para kazanmak pahasına memleketi haşereden temizlenmiş köy ve köylüden mahrum ediyorlar. Hükümet hâlâ imdada yetişmiyor. Bu kadar basit bir işi halletmekten âciz bir otorite güç tasavvur olunur.

"Vatandaş, reyini bana ver!" demesi kolay. Fakat şayet vermezse niçin vermediğine kızanın aklına şaşarım. Sanmayınız ki DDT ihtikârı Balıkesir'e mahsustur. Yirmi günden beri gezip tozduğum hiçbir şehir ve kasaba çarşısı görmedim ki DDT meselesi kurcalanmasın. Hattâ, daha evvelki gün Isparta pazaryerinde bir adam bu ilâcın tozunu satıyor, "Halis Amerikan malı! Doğrudan doğruya Amerika'dan geldi!" diye haykırıyordu. Erkek kadın, köylüler başına toplandı. Hepsinde almak arzusu var amma güvenemiyorlar ki... Paketleri evirip çeviriyorlar, bir karara varamıyorlar. Bana danıştılar. Ambalâjını dikkatle gözden geçirdim, okudum: Belli ki düzenbazlık! DDT "Kızılay" inhisarına verilmek suretiyle hilekârlar elinden çıkarılacakmış. Malûm ya, bizde bir de kinin rezaleti alıp yürümüştü; hem de kendimi bildim

bileli. Aklımız başımıza çok geç geldi. DDT için de aynı şey: İki maddelik kanun çıkarıp da işi çarçabuk halledemedik. Halbuki ehemmiyet itibariyle bununla kıyas kabul etmez ne uzun kanunlar bir çırpıda kabul ediliverdi.

DDT'yi değersiz bulduk; bir yana bıraktık. Bıraktığımız için hilekârlar ceplerini doldurmakta devam ediyor. Geçen her gün onların ve haşerenin lehine... Temizlenmek isteyen köylünün, kısacası memleketin aleyhine.

Mamafih kırk sene evvelki seyahatlerimle bu defaki, haşere hususunda eskilerin "beynes serâ ves sureyya" tâbiriyle anlattıkları kadar farklı: Sinek, sivrisinek ve ötekiler yenilmiş halde. O derece ki şimdiki yolculuğumda âdeta bir eksiklik duyuyor ve ne olduğunu bir türlü bulamıyordum. Nihayet kavradım: Sinek ve emsalinden yakamızı sıyırmışız. DDT mucidi İsviçreli kimyagerin Orta Anadolu'da bir şehre büstünü olsun dikersek kadirşinaslık göstermiş oluruz. Yirmi gündür, içine sinek düşmemiş yemek yiyorum. Vaktiyle buna imkân mı vardı?

Hattâ daha ileri gideceğim: Anadolu, İstanbul'dan da sineksiz! Zira İstanbul DDT'ye Anadolu kadar ehemmiyet vermiyor. Kendisini temiz ve sineksiz sayıyor. Hüsn-ü kuruntu!

İstanbul'a karşı öfkeliyim: Zira Anadolu'ya birçok hususlarda pek fena örnek teşkil etmiş. Meselâ memleket, otelcilik dersini İstanbul'un "Sirkeci"si ile "Galata"sından almış. Sebebi de malûm: Otel açacak olanlar İstanbul'a gittikleri zaman bizim malûm ve mâhut otellere inenlerden... Buralarda ne görmüşlerse dönüşte aynen onları taklit etmişler. İşletme usulü de aynı.

Filvaki Balıkesir'de birkaç yeni otel yapılmış amma içi ve idaresi daima Sirkeci tipi. Her yerde o... Geceyi geçirdiğim

şehir ve kasabalarda karşıma; nefret ettiğim Sirkeci çıktı. Bereket şimdiye kadar üç yerde daha henüz dülger içinde, taze boyalı, kullanılmamış mobilyalı, serilmemiş yorgan ve çarşaflı otele düştüm de öbür kusurlarını görmemezlikten gelebildim. Yazık olanı şu ki bu yeni oteller pek dar tutulmuş ve çok beceriksiz kalfalar tarafından yapılmış bir mimarlık u'cubesi! Tabiîdir ki başmimar, mülk sahibidir. Son harpte para yapmış, ukalâlaşmış, "Her şeyi bilirim, beceririm," iddiasına kapılmış dünyadan bihaber bir zat.

Bu otellerde aynalar öyle asılmış ki bir iskemle üstüne çıkmadan yüzünüzü göremez yahut yere bağdaş kurmadıkça traş olamazsınız. Ölçü mefhumu sıfır. Musluklar ya diz kapağınızda, ya çene hizanızda! Yastıklar ekseriya bir zahire çuvalı kadar iri, yüksek ve katı. Karyolalar, çoğunda lüzumsuzca lüks kalite, yani krome madenden... Yorganlar gelin döşeğine lâyık! Her şeyden önce ehemmiyet verilen nesne esvap fırçası... Bazısında terlik de bulunuyor amma fırçasızına hiç rastlamadım ve tabiidir ki elbiseme dokundurmak şöyle dursun, ayakkabılarıma bile sürmedim.

Asıl acaibi bütün bu oteller hep "palas" unvanını taşımaktadır. Palas! Palas! Fakat hak vermek doğru olur. Zira "otel" adını taşıyanlar o derece âdi ki birbirlerinden ayırmak için başka bir isim koymak zarureti hâsıl olmuş. "Palas" demekle üstü başı temiz adamların, memurların, müfettişlerin, yedek subayların, gazete muhabirlerinin yatabilecekleri sınıftan bir otele işaret edilmiş oluyor.

Balıkesir bu hususta da başta gelmektedir.

16 Mayıs 1950

EDREMİT'E DOĞRU – 1

Otobüs garajında • Tufandan önce yaşamış bir kaplumbağa • Yabancıya verdiği korku • Şoför beyzadeliği ve istibdadı • 12 aylık ondüle • Şehir Tiyatrosu Komedi Kısmının koltuklarını hatırladım • Saat mefhumu hâlâ ezan ve namazla alâkalı • Otobüste kadın • Eski ile yeni arasında en üstün fark

Balıkesir umumiyetle her tarafı temiz tutulan nadir şehirlerden... Mor salkımları pür nakıl açmış bir eski zaman konağına yerleşmiş olan oldukça harap belediye binasını aşağıda yapılmış yeni hükümet konağından çok daha sevimli buldum. İstasyondan hastahaneye ve bağlara giden yol üzerine modern zenginler villâlar kurmuşlar. Burada da hafif bir İstanbul civarı çeşnisi mevcut. Araba ile uzun bir tur yaparak bağları ve bahçeleri de gözden geçirdim. Oralarda da yeni yapı köşklere rastladım. Hülâsa Balıkesir nümune bir vilâyet merkezi... Acaba benzerini kaç tane bulacağım? Bulacak mıyım? Pek sanmıyorum amma ümidi kesmiyelim.

Derken bir sabah otobüs garajına yollandık. Yerlerimizi ön sırada, bir gün evvelinden tutmuştuk. Etrafı duvarla çevrili koca bir meydan. Kahvesi de var. On beş kadar irili ufaklı

otobüs dizili. Muhtelif istikamete hareket edecek üç, dört tanesinin etrafında ahali birikmiş; üst kata, yani arabanın tepesine boyuna eşya yerleştiriliyor. Amma ne eşya? Tınazlar gibi çuval, teneke, denk, sandık... Olmayan yok. Karoserisi yerli yapı, hantal ve hurda arabanın boyu bir misline yakın uzadı; tufandan önce yaşamış muazzam bir kaplumbağa vücuda geldi.

Bir kaplumbağa ki muhakkak nesli her yerde tükenmiştir; bir bizde yaşamaktadır. Şimdi onun içine ben diyeyim elli, siz deyiniz yetmiş, bir sürü insan dolacak. Yunus balığının karnına sadece bir adam sığınıştı. Bu kaplumbağa altmış, yetmiş kişiyi yuttuktan başka yollarda kabuğunun üstünde de sekiz, on insan bindirecek... Başlayacak takur tukur, zangır zungur, sarsıla sıçraya kilometreleri aşıp gitmeğe...

Onu böylece, içi yolcu ile tıka basa dolu, tepesinde bir kamyonluk eşya, mesafeler aşarken gören bir yabancıya verdiği korku şudur: Sırtındaki yükü kaldıramıyarak tavanı çökecek, yolcular altında kalacak yahut içindeki kalabalığı zaptedemiyecek, yan tahtalar çatlayacak, halk yollara sapır sapır dökülecek!

Hayır, hamdolsun bunların hiçbiri olmuyor. Tedbirsizlik, acemilik ve makine sakatlığı müstesna, o "dinosor"lar devri seriülhareke kaplumbağalar yollarımızda bir gürültü, bir patırtı, vızır vızır işliyor.

"Kaçta kalkacağız?"

"Saat tam 10'da..."

İnanmayınız. En hafif rötar bir saattir. Ziyanı yok. Fenası hemen gidiyor diye yolcuları içine bindirip –pardon

"tıkıp" diyecektim– bekletmek. Şoför daima bir tarafta gecikiyor, çağırıyorlar, bağırıyorlar; görünüyor. Fakat öyle ağır, kayıtsız, azametli yürüyor, arabasına doğru bezgin bir eda ile yaklaşıyor ki arkasından birinin dürtmesini istiyorsunuz. Geldi, hemen yerine geçip gaza basıyor mu? Ne gezer? Birine rastlıyor, sohbete koyuluyor. Sonra motorü gözden geçiriyor; murdar paçavralarla karbüratörü temizliyor. Bez parçasını bir değneğe sarıp makinenin ötesine berisine sokup çıkarıyor. Siz o daracık, havasız arabada bekliyorsunuz. Anlıyorsunuz ki şoför, efendinizdir; bütün kaprislerine, insafsız ve kaba otoritesine boyun eğeceksiniz.

Hoş, vaktiyle Anadolu'nun atlı araba zamanında da arabacılar, şimdiki şoförler gibi otoriter idiler. Ahırdan hayvanları bir çekip getirişleri, arabaya bir koşuşları, kayışları ve dizginleri bir muayene edişleri vardı ki, şu torunları olan şoförlerden geri kalmazlardı. Lâkin motör bu azamati arttırmış. Zira atları, arabaya binenlerin çoğu icabında sevk ve idare kabiliyetini haizdi. Otobüste direksiyonu kullanacak insan nâdirattan... Binaenaleyh şoför karşısında yolcu âciz mevkide.

Dolambaç yollardan geçerek şehri arkada bıraktık. Sıvaları dökük, ahşap, perişan bir evin üstünde bir tabelâ gözüme ilişti: (Şış–İstanbullu on iki aylık ondüle)... Bundan sonra uğrıyacağımız kasabalarda da şu "ondüle" ve "permanant" kelimelerine hiç beklemediğiniz sokaklarda ve ev kapılarında rastlıyacaksmız. "İstanbullu" sözü ise "Parisli" makamında bir zevk ve ince hüner ifadesine yarıyor.

Fikrimce Anadolu'nun her yerinde emsalini ziyaret ettiğimiz kız enstitüleriyle akşam sanat okullarında dikiş, ye-

mek, ev idaresi, şapka ve çiçek dersleri arasına kadın berberliğini de sokmak faydalı olacak. Zira bu hüner umumî ihtiyaçlardan birini karşılamaktadır.

Gidiyoruz. Her birimize –evvelce dediğim gibi- düşen oturma yeri asgari hadde indirilmiş. Yalnız şunu söyliyeyim ki bu yerlerin yumuşaklığı İstanbul Şehir Tiyatrosu Komedi kısmının koltuklariyle mukayese edilirse otobüsün lehinedir! O tiyatro bir şose üzerinden yuvarlanarak gitmediği halde ne vakit koltuğuna otursam az sonra katılığı kemiklerimi ve adalelerimi ağrıtmağa başlardı. Anadolu'nun en kötü otobüsündeki uydurma ve daracık yere insan fazla sızı duymadan mukavemet edebiliyor.

Şehrin dışına yakın sonuncu fırında yolculardan bazısı: "Ekmek almağı unutmuşuz; hele azıcık dur!" diye şoföre seslendi. Garajdan çıkacağımız sırada da "simit alalım!" feryatlariyle arabayı yoldan alıkoymuşlardı. Yolcu daima, eksiğini tamamlamadan otobüse biniyor, yani onun aklı başına daima geç geliyor. Şoförün tam saatinde makine başına gelmemesi gibi... Gecikme, işden alıkoyma, ağır hareket, kısacası vakit kaybetmek ananesi zerre kadar değişmemiş; saat mefhumu yerleşememiş. O, ancak ezan ve namaz hakkında meriyetini muhafaza etmektedir. Üst tarafı beş aşağı beş yukarı!

Otobüslerin en kötü tarafı ortada yolcunun inip binmesi için geçebileceği yerden mahrum oluşu. Oralara da müşteri oturtuluyor; kimsenin kımıldanmasına imkân bırakılmıyor. Düşününüz ki, her sıraya beş kişi sığdırılmıştır. Şoförün yanına da sağlı sollu üç şahıs, kucakta taşınan kocaman çocuklar bu hesaptan hariç. Acaibi şu ki şehirde, kasabada, sokakta erkekten bucak bucak kaçan kadın, otobüste yabancı

erkeklerin arasına katılmaya ve daracık sıralarda omuz omuza, diz dize oturmayı, hattâ sere serbest konuşmayı, ahbaplık etmeyi hiç de yadırgamıyor. Şehirden, birkaç kilometre uzaklaştık mı, gelsin tatlı tatlı sohbet. Somurtkan ve sükûti kadın, ancak yanında kocası veya akrabası bulunan! Böylesi susuyor, pencerelerden dışarısını seyreder görünüyor.

Otobüslerde konuşulanları dinlerken o bölgenin vaziyeti hakkında aydınlanmak mümkün. Şuna dikkat ettim ki, fikrini korkusuzca açıklamak, yani tenkid ve şikâyetleri pervasızca ortaya atmak gibi mühim bir fark hâsıl olmuş. Eskiden –belki de dört yıl evvel– aynı yolcular bu derece cesaretle fikir beyan edemezlerdi; ihtiyatla konuşurlar; kelimelerini tartarlardı. Şimdi memurdan, polisten, hafiyeden ve sorguya çekilip başlarına iş açılmasından pervaları kalmamış. Politika bile yapıyorlar, muhalif olduklarını açığa vurmaktan çekinmiyorlar. Hür bir muhit içindeyim, hoşlanıyorum.

Eski ile yeni zaman arasında en belirgin, hattâ en üstün fark budur. Allah kem gözden ve ârızadan saklasın. Anadolu'nun o bakımdan dört senelik gelişmesine çok sevindim.

18 Mayıs 1950

EDREMİT'E DOĞRU - 2

Yol bakımına verilen ehemmiyet • Köy yolu da olurmuş, meğerse! • "Osmanlar aşevi" • İğrenç bir levha • Ufak bir isyan sahnesi • Çam ormanlarından zeytinliklere iniş- Lübnan'ı hatırlıyorum • Nüfus kesafeti ihtiyacı • Ebelik mektepleri • İşte gene deniz! • Kazdağı'nın gölgesinde Akçay körfezi

Yolumuz dağcıklarla çevrili ufak, bakımlı, güler yüzlü ovaların birinden öbürüne geçerek gittikçe yükseliyor. Etraftaki köylerin hepsi kiremit damlı evleri, ilkokul binaları, yepyeni camileri ve minareleriyle mâmur bir halde. Şoselere gayet iyi bakılıyor; yer yer ameleye ve ara sıra yol amelesine mahsus nokta kulübelerine raslamaktayız. Dönemeç işaretleri de dikili. Ayrıca köprü veya kavis korkuluk taşları kireçlenmiş. Hülâsa bu havalide yol işleri iyi görülüyor.

Kırk yıl evvelki yolculuklarımda meselâ Çorum-Yozgat-Ankara şosesi üzerinden altı gün araba ile geçmiştim. Şose, şoselikten çıkmıştı; çok defa toprak yola sapmak suretiyle rahatlıyorduk. Bütün yol müddetinde tek amelenin çalıştığını görmemiştim; öyle hararetli yol faaliyetlerine ancak ecnebî diyarlarda şahit olmuştum. Galiba bizdeki bu gayre-

tin tarihi de çok eski değildir. Gözümüz yol siyasetine yeni açıldı amma birdenbire canlanıvermişiz. Yalnız ana yollarla da kalmamışız; bunları köylere de bağlıyoruz. Bağlandığını notlarımın ileri kısımlarında yakından göreceğiz, memnunluk duyacağız.

Balıkesir'de iken bize demişlerdi ki: "Edremit yolu üzerinde iyi bir lokanta bulacaksınız. Yemeklerini civar köylerden getirilmiş taze tereyağı ile yapar. Tatlısı, sütlüsü de nefistir."

Oraya gelince otobüs durdu; tabelâsını okudum: Osmanlar Aşevi-Yusuf Özay. Bizim hâlâ emsalini Boğaziçi'nin "Büyükdere"sinde seyrettiğimiz ve içinde pek pahalıya yiyip içtiğimiz salaş binalardan birine benziyor. Üstlerine incecik yağ kâğıdı örtülmüş temiz suratlı on beş kadar masa; kapı yanında mutfak. Yemek tencereleri göz önünde olduğundan birer birer baktım. Zaten acıkmıştım, önüme serilen manzara iştahımı tıkamadı. Belli ki aşçıbaşı hem meraklı hem de hünerli.

Lâkin tam masama oturuyordum. Baş ucuma asılmış bir yazı midemi bulandırdı. Bu basılı levhacıklara Balıkesir'in kumaş ve tuhafiye vitrinlerinde de raslamıştım amma bir lokantaya asılacağını aklımdan geçirmemiştim. Vereme karşı bir nasihat. Fakat içinde öyle galiz bir kelime kullanılmış ki nerede okusanız iğrenmekten kendinizi alıkoyamazsınız. Tekrar edemiyeceğim; işaretle söyliyeyim: Tükrük kelimesinin ağıza alınmıyacak kadar kabası ve kalını!

Lokantadan çıktık, bir ağaç gölgesine iskemleler getirdiler. Etrafa bakarak, hava alarak dinleniyoruz. Şoförün sesi duyuldu: "Gidiyoruz! Tabiidir ki emre itaat ettik. Karınca sü-

rüsü, deliklerden içeriye doğru pür telâş sokuldu. Tam öğle zamanı... Sıcak bunaltıcı; yolcular bitkin. Aradan beş, on dakika geçti; araba hâlâ duruyor. Boğulacağız. Kimse ağzını açıp da: "Neyi bekliyoruz?" diye soramıyor, şikâyet etmeği aklına getirmiyor; ter döküyor.

Meğerse şoför, başka bir otobüs şoföriyle yarenlik ediyormuş; bizleri unutmuş. Yanımda oturan orta yaşlı, sözü sohbeti yerinde, efendiden yolcu arkaşa dedim ki: "Niçin bu lâubaliliklere tahammül ediyorsunuz? Şoförlere ve otobüsçülere hadlerini bildirmiyorsunuz?"

Yoldaşım bir anda galeyan etti, bağırmağa başladı; öbür yolcular da homurdanıyor. Küçücük bir isyan sahnesi seyrettim: Arabadan inip ateşli bir nutuk veren efendiden zatı hepimiz destekliyoruz; otobüsçü ve şoför zulmünden dert yanıyoruz. İş o dereceyi buldu ki şoför inadını kırmağa mecbur oldu; direksiyona geçti. Hareket ettik amma tenkidler kesilmedi. Nihayet ben müdahale ettim de sükûnu iadeye muvaffak oldum. Demin kafa tutan, azamet satan, yolcuyu hiçe sayan şoför, az sonra yumuşadı, tatlı bir de demokrat kesildi, bizimle konuşmak hattâ bizlere karşı tevazu ve mahviyetle muamele etmek yolunu tuttu.

Artık dağ ve orman bölgesindeyiz, çam ormanı... Mütemadiyen çıkıyoruz; hafiflemiş bir hava teneffüs ediyoruz. Uzakta, karlı tepesiyle Kazdağı belirdi. Az sonra ovaya inince çamların yerini meşhur zeytinlikler alacak. Birkaç gün, kilometrelerce zeytinler arasında dolaşacağız. Fakat henüz dağ kısmı devam ediyor. Orman işletmelerine raslamaktayız. Buraları yıllarca üzerinde yaşadığım Lübnan kadar, hattâ ormanlarından dolayı Lübnan'dan güzel yerler. Şu var

ki ıssız. Lübnan'ı baştanbaşa kaplayan köylerden, köylüden, hayat ve hareketten tamamiyle mahrum... El etek çekilmiş, gayrımeskûn bir arazi parçası.

Gönül istiyor ki –yine Lübnan'daki gibi– yolumuz mâmur bir köye uğrasın. Çardaklı kahvesine girelim, yemek ve içki, aradığımız önümüze konsun. Hoşlanırsak geceyi de burada geçirelim. Bizi basit, lâkin karyolasından cibinliğine kadar lüzumlu eşyası bulunan, pencere kepenkleri sımsıkı kapanan, taştan yapılmış kunt bir otele götürsünler. Dağ havasında rahatça uyuyalım.

Hayır. Bu, tahakkuku asırlarca imkânsız bir hülyadan ibarettir. Anadolu ancak nüfus kesafeti ile mâmure haline gelebilir. Şimdilik, birbirine epeyce uzak adalarla, adacıklarla bezenmiş bir denizdir. Adadan adaya, yani şehirden şehre vardıkça az çok bir nüfus topluluğu, cemiyet hayatı, insan yüzü görüyorsunuz. Otobüsler bir nevi deniz motörüdür; bir adadan kalkar, öbür adaya yanaşır. İki ada arasındaki yerler nüfus bakımından boş denizden farksızdır.

Filvaki Ege bölgesi için bir istisna yapmak lâzımsa da bu bölge yurdumuzun kaçta biri? Aynı bölgenin nüfus kesafeti de birkaç yüz misli fazlasına çıkmadıkça bir kıymet ifade edebilir mi? Vilâyet merkezlerinde gözüme ilişen ebelik ve çocuk bakımı müesseseleri hem çoğaltılması, hem de genişletilmesi icap eden teşkilâtın en mühimlerindendir. Buradan köy ebeleri yetiştiriliyor. Köylülerin gayet memnunlukla kabul ve hizmetinden faydalandıkları ebeler sağlanacak, o nüfus kesafetinin temel direklerindendir. Yolculuğumuzun ileri kısımlarında birkaçını ziyaret edeceğim.

Dağ yolu ovaya indi. İşte zeytinlikler! Kafamın içinde

Birinci Cihan Harbi'nde başlayıp ikincisinde de sürüp giden, hâlâ gazetelerdeki piyasa haberleriyle ehemmiyetini muhafaza eden zeytin ve zeytinyağı meselesi çeşitli safhalariyle canlanırken zeytin ormanları da gözümün önünde fasılasız uzanıp denize kadar ufukları kaplamaktadır. İstanbul çocuğu ne kadar kısa bir ayrılık devresi geçirse denizi görür görmez, Kristof Kolomb'un tayfası kadar sevinçle haykırmak ister. Fakat "Kara! Kara göründü!" yerine "Deniz! Deniz göründü!" demesini ister. Hele bu deniz gelecek yazılarımda bana anlatmak zevkini vereceğini beklediğim "Ege Denizi" gibi girinti ve çıkıntıları, yüksek dağ sırtları, çam koruları, zeytin bahçeleriyle; her tarafına serpilmiş adaları, adacıkları, hele suya yetişmek, birbirlerini geçmek için yarışa koşulmuş tazılarınki gibi sipsivri uzanmış burunlariyle en kaprisli ve en süslü sahillerden nasibini almış olursa...

Otobüstekiler bize şayet geceyi Edremit'te geçireceksek kaplıcayı tercih etmemizi söylemişlerdi. Bir dekovil hattiyle kasabaya ve denize bağlı olan bu kaplıcayı, ağaçlıklar içinde olmadığından dolayı sevimli bulmadım. Zaten Edremit'i ve 10 kilometre uzağında, deniz kenarındaki Akçay mevkiini görmek için sabırsızlanıyorum. İşitmiştim ki güneşin battığı sıralarda Kazdağı'nın karlı şâhikasiyle ormanlık yamaçları 'Akçay' koyuna, hâtırası unutulmaz bir güzellikte akseder, hele hava durgunsa suların renk değiştirmelerine doyum olmazmış.

O gün ise yaprak oynamıyordu. Böyle bir fırsatı, kaplıcanın kükürtlü buğusuna gömülüp kaçıramazdım.

20 Mayıs 1950

EDREMİT VE AKÇAY

Vilâyet merkezine benzeyen bir nahiye • Kadınlar eline geçtikten sonra düzene giren eczacılık • Çocuğu kumara alıştıran çocuk esirgeme usulü • Müteşekkir kaldığım dostlar • Yeni otellere ve eski banlara dair • İdbara uğramayan teneke su kabı • Şoför yerlerinin süsleri • Edremit bizim Taksim'de! • Renk koleksiyonuma ilâveler

Size Edremit'ten evvel uğradığımız Havran hakkında birkaç kelime söylemeden geçemiyeceğim. Otobüs yolcuları arasında beliren sevinçten güzel bir yere gelmek üzere olduğumu zaten anlamıştım. Sordum; dediler ki: "Havran bir nahiyedir amma değme vilâyet merkezlerine taş çıkarır. Belki de memleketin en mâmur nahiyesi burasıdır. Kahveleri, dükkânları, çınarları, yeni getirilen içme suyu, sebzesi, hele mevsiminde kirazı ile etrafı ün salmıştır. Bir gazozu vardır, hiçbir yerdekine benzemez.

Dedikleri gerçekmiş. Suyunu da, gazozunu da beğendim. Dükkânları tertemiz, zevke uygun şekilde tertiplenmiş. Gözüme bir eczahane ilişti. Balıkesir'dekiler kadar bu mefhuma modern mânasiyle uyuyor. Kırk yıl önce büyükçe kasabalarda görmeğe alıştığım âdeta şifadan ümit kestirici,

basık, loş, hasta teri kokulu eczahaneler, yalnız burada değil, hemen hemen her tarafta tarihe karışmış. Havran'dakine girmedim, görmedim amma başka kasaba ve şehirlerde eczacılığın dikkati çekecek derecede kadın eline geçmesi, yani kadınlardan eczacı yetişip memleketin dört bucağına yayılması o sanata zevk katmış.

Havran'da tek hoşuma gitmiyen şey, caddeye yerleştirilmiş iki adet kumar makinesi... Filvaki bunlar bir hayır cemiyeti menfaatine konmuş amma para atıp para almak gibi tam mânasiyle kumarbazlık olduğundan işlediği hayır ürküttüğü kurbağaya muhakkak ki değmez. Önleri kılık kıyafet düşkünü vatandaşlarla dolu. Ha bre para atıyorlar. Otobüsten inenler de makine başına koşuştular; beş dakika içinde her birimiz birer lira kayba girdik. Kısacası müştereken beş on kâğıt suladık. İstanbul'da da aynı şeyi yapmak istedikleri zaman gazetelerin aleyhteki neşriyatı üzerine makinelerin kaldırıldığını hatırlıyorum. Meraklılar arasında çocuklar da var. Bir kısmını kumara alıştırıp hâsılatiyle öbür çocukları esirgeme usulünü beğenmemekte ısrar edeceğim.

Edremit'e girip garajda otobüsten inince ne yapacağımı kararlaştıramadım. Şehir hakkında bir fikir edinmek lâzımdı; bavulları garaj yazıhanesine bıraktık; çarşı boyu yürüyoruz. Kimseyi tanımadığım, evvelce de kimseye tavsiye olunmadığını için sağa sola bakarak ve işi tesadüfe bırakarak ilerlemekte devam ediyoruz. İkindi güneşi altında bunalmış haldeyiz. Birini bulsam, izahat alsam iyi olacak. Halk Partisi binası önündeyim. Fakat merdivenle çıkılan bir bina... Gözüm tutmadı. Hele biraz daha gidelim. Demokrat Parti levhası taşıyan bir kahveye rastladık: loş, kuytu, geniş, eski yapı bir yer. İçeriye daldık. Hele bir sorayım:

"Beylerden kimse var mı?"

"Başkan içerdedir."

Sırası gelmişken şunu söylüyeyim ki Balıkesir'de otele henüz yerleşmiştim, beni aşağıda bir gazetecinin aradığını haber vermişlerdi. Nereden duymuş? Hayret ettim. Bu zat, orada çıkan *Balıkesir Postası* gazetesinin sahibi imiş. Genç, sokulgan, cana yakın ve –sonradan anladım– memleketce sevilmiş bir meslekdaş. Şehirde kaldığım müddet bana gayet dostça, bilgincesine refakat ve rehberlik etmek nezaketini göstermişti. İkinci akşam refikasını da Park Gazinosu'na getirdi; hattâ hareketimiz sabahı ikisi de garaja kadar zahmet edip bizleri uğurladılar, müteşekkir bıraktılar. Balıkesir'de –yazmıştım ya– kadın, cemiyet hayatına karışıyor. Bu, ötelerde pek yok.

Edremit Demokrat Parti başkanı, aynı zamanda Balıkesir mebus namzedi olan doktor, ciddiyetle tevazuu ve iyi yürekliliği mezcetmiş, ahalinin muhabbetini kazanmış çok münevver bir vatandaş. Etrafında pervane gibi dönüp dolaşan genç arkadaşları vasıtasiyle bize, yeni yapılmış bir otelde oda buldurup hazırlattı. Balıkesir'de de yepyeni bir bina idi. Sonra, talihe bakınız ki Isparta ve İskenderun'da da hep, o günlerde açılmış otellere indim. Sırası gelince bahsedeceğim.

Benim gençlik zamanım Anadolusu'nda yenisi şöyle dursun, otelin eskisine bile rastlamak pek mümkün olamazdı. Hele Ankara o cihetten pek düşkün seviyede idi. Bir taşhan vardı, askeri işgal altında idi. Hâlâ yeri duran ahşap Hürriyet Oteli'ne ise girip çıkmam bir olmuştu; berbattı. Bereket bir Katolik Ermeni'nin Hisar semtindeki pansiyonuna yerleşmiştim. Çorum-Ankara arasını altı gece; hep

hanlarda geçirdiğimi, Yozgat'ta bile hana indiğimi gayet iyi hatırlamaktayım.

Filvaki hanların bazısında o devirdeki ve şimdiki kadar, bir bakıma belki de daha fazla rahat etmek kabildi. Akşam üstü atlı arabanız avluya girdi mi hancı uşağı koşardı; odanın "lov" denilen taş merdâne ile pekleştirilmiş toprak zeminini süpürür, iyice sular, havalandırırdı. Arabanızda altınıza serili şilteniz ve yatak takımı denginiz odaya taşınırdı. Hiç değilse kendi çarşaflarınızda, kendi yorganınıza bürünerek uyurdunuz. Her halde bu usul şuna buna hizmet etmiş, nasıl yıkandığı meçhul yatak takımlarına temastan daha sıhhi idi.

Eski zaman hanlarının kötülüğü tuvalet yerlerinin murdarlığında idi. O murdarlık yeni otellerde de az çok devam ediyor. Zira binanın en dar, en loş yeri orasıdır. Çoğuna zincirinden çekilen rezervuar konmuşsa da teneke su kabının delik deşik, paslı, iğrenç ikbali idbara uğramamış! Zaten her hususta yenilikle eskiliğin yan yana durduğuna şahit olmaktayım. Tek yerde birinin öbürünü tamamen mağlup ettiğini görmedim.

Aklıma geldi de unutmamak için kaydedivereyim: Otobüs şoförlerinin bir merakı da oturdukları bölmeyi süslemek. Amerikan mecmualarından kesilmiş plâj kıyafetinde kadın resimleriyle bekâr odası duvarlarını andıranlar olduğu gibi Arap harfleriyle basılmış biçim biçim dualarla tekkeye çevrilmişleri de çok. Bazısında nazarlıklar, kordelâlar, tüyler, bebekler, neler asılı! Yeni lisanda "karma" dedikleri muhteliti de var: Hem "besmele"ler ve "Maşallah"lar, hem sinema yıldızları ve güzellik kraliçeleri.

Asıl Edremit'in sevimli tarafı yok. Denize uzak kaldığı

nispette mâmurluğa da yanaşamamış. Sayısı mahdut çok zengin sınıf, zeytinyağı kralları ya evlerine çekilmiş, eski kafalı münzevi bir hayat sürüyor yahut ömrünü İstanbul'da edindikleri apartmanlarda, palaslarda geçiriyor. Servetlerinin kaynağı olan öz yurtlarını şenlendirmekten kaçınıyorlar. Amele, rençber ve bir kısım köylü ise hiç de iyi vaziyette değil. Yırtık pırtık elbiselerle kahvelerde pinekliyor. Güler yüzlüsünü göremiyorsunuz. Ucu bucağı bulunmaz zeytin ormanları bunların hayatına feyiz ve neşe katamamış; zira nasiplerini alamamışlar. Şehirdeki yeni inşaat nispeti de devede kulak. Hülâsa, yerinde sayan, belki de gerileyen bir kasaba. Bu kasaba, Taksim ve Talimhane'de gelişmektedir. Yeni zeytin ağacının kökü Edremit'te amma mahsulünün verimi İstanbul'u süslüyor.

Muhterem Doktor Muharrem Tuncer bizi otomobille deniz kıyısına, Akçay'a götürdü. Burası aynı zamanda plajdır, güzel bir koydur, bir körfez. Kazdağı sağımızda; solumuz hep zeytinlik ve bahçe. Bindiğimiz bir balıkçı kayığile küçük bir deniz gezintisi yaptık. Sular guruptan sonra buğusu üstünde kara üzüm morluğunda, misline rastlamadığım bir renge büründü. Kayık ilerlerken o buğuyu uçuruyor, altında gizlenmiş cilâyı meydana çıkararak mor susam çiçeğine benziyen parlak bir iz bırakıyordu.

Bu iz, benim içimde yer etti. Hâfızamdaki deniz renkleri koleksiyonuna en güzel bir hâtıra daha ekledim. Meğerse sonradan o koleksiyonum çok daha zenginleşecekmiş. Bilhassa Ayvalık'ta ve Alanya'da!

22 Mayıs 1950

BİR KÖYDE PARTİ TÖRENİ

Kötü bir görenek • Aşçı dükkânı ve hoparlör • Gizli kat • Yepyeni bir jeep devri • Kamyon üstüne yerleştirilmiş mikrofon • Mütekâmil insanlar arasında

Edremit'te yemekleri yenilebilecek bir tek yer varmış. Bu da lokanta şekli almaya hiç istidadı olmayan bir aşçı dükkânı. Anadolu'da oteller nasıl bizim Sirkeci'dekileri model almışsa, lokantaları da aynı semtte bulunan ve İstanbul için hakikaten büyük bir kusur teşkil eden aşçı dükkânlarından farksız. Girdiğimiz o Edremit lokantası müşterisizlikten mi kendisine çeki düzen veremiyor? Hayır. Arı kovanı gibi işliyor. Netekim Sirkeci'dekiler de dopdoludur.

Kötü bir görenek elli yıldır Sirkeci lokantalarını, zevk sahibi bir adamın ayağını atamıyacağı en geri vaziyette süründürmektedir; birinci sınıftan iki tanesini istisna edersenız ötekilerin hepsi aşçı dükkânıdır. Edremit ne yapsın? Ne bekleyebiliriz? İzmir'dekiler başka türlü mü? Lokanta bakımından hiçbir terakki kaydedememişiz; edemiyoruz. Bizim Büyükdere salaşları da ekseriyetle acınacak ve kaçılacak halde değil midir? Denizi veya başınızı dinlemek yahut dostlarınızla sohbet etmek için gittiğiniz bu yerlerde hoparlör

durmadan işler, kafanızı şişirir; geldiğinizden daha yorgun ve üzgün dönersiniz.

Aşçı dükkânı ve hoparlör, o güzelim Akçay manzarasının ne sebeptense bana Lamartine'in "Göl" manzumesini hatırlatmakla kalmayıp hisliliğini de veren romantizmini darma dağınık etti. Çarçabuk kaçtık ve bizden ayrılmamak nezaketini gösteren doktorla beraber –şimdi Balıkesir milletvekilidir– parka gidip kahvelerimizi orada içtik. Kendisi musikiden de çok iyi anlıyor. Biraz politika, biraz sanat bahsi, hele açık hava, gece serinliği... Tekrar neşemi buldum. Talihimize otelin üst katında –buna "gizli kat" diyoruz, İstanbul'da da revaçta bir belediye hilei şer'iyesidir– geniş terasalı bir oda düşmüştü; zaten o katta başka oda yoktu. Rahat bir gece geçirdim. Çam ormanlarını, zeytinlikleri ve Akçay denizini seyretmekte devam eden bir başın uykusu...

Şu var ki sabahın erken saatinde gözlerimi açınca zenginlerinin ihmaline uğramış, mâmurluk öksüzü Edremit'te ne yapacağımı tâyin edemedim. Bereket ziyaretime gelenler oldu. Nihayet öğleden sonra kalkacak ilk otobüslerden biriyle Ayvalık'a gitmeyi kararlaştırdım. Oradaki "Çamlı" denilen mevkiin methini tâ Bursa'da duymuş, yol ahbaplarının hepsinden tekrar tekrar salık almıştım.

Otobüs kaçta hareket edecek? Bilinmez. Garajda size bir saat bildirirler; hem de "Aman" derler, on dakika önce geliniz. Tam vaktinde gider; geç kalırsanız kaçırırsınız... Galiba motörlü seferler başlayalı beri memlekette otobüslerden hiçbirine, bir tekine saatinde hareket nasip olmamıştır. Daima beklersiniz.

Bir zamanlar Halep ile Beyrut arasında bir Fransız şir-

keti otokar işletirdi; arabalar tayin edilen dakikada yola çıkar ve yine tayin edilmiş dakikalarda kasabalara varırdı. O kadar rahat, süratli, intizamlı idi ki trene, hele bahsettiğim devirdeki otomobillere rağbet azalmıştı. Tam öğle üstü Lazkiye'ye ulaşır, acele etmeden yemek yemenize zaman ayırır ve bir saniye sektirmeden tekrar yoluna devam ederdi.

Otobüsün söyledikleri saatte kalkmıyacağım bilmekle beraber garajın önündeyiz; kahveye oturduk; bekle babam bekle! Bir hafta sonra yapılacak bir kervan seferine hazırlanılıyormuş gibi kimsede telâş eseri yok. Daha doğrusu –telâştan vazgeçtik– canlı harekete şahit olamıyorum. Yolcular fıstıkî makam yürüyor; hamallar emeklercesine adım atıyor; otobüsün üstüne eşyayı sanki afyonkeşler sıralıyor. Benim ise içim içime sığmıyor. Böylece bir saat kadar "au ralenti" çevrilen can sıkıcı bir film seyrettik. Uğurlamaya gelenleri beklettiğimden dolayı mahcubum; kahve üzerine kahve içiyoruz; çoktan yorulduk; yola çıkmadan tab-ü tüvanımız tükendi.

O sırada idi, önümüzde yepyeni, pırıl pırıl bir Jeep durdu; içinden çıkan bir delikanlı bana bir mektup uzattı. Hayırdır inşallah! Okudum: Köylerin birinde Demokrat Parti ocağının açılış töreni yapılıyormuş. Civarda dolaştığımı haber alan köylüler merasimde bulunmamı istemişler. Arabayı göndermişler. Akşama yine kendi vasıtalariyle beni Ayvalık'a ulaştıracaklarını bildiriyorlar. Cana minnet! Derhal fırladım, otobüsün damına bağlanmış olan bavullarımı –bavullar yarım günlük seyahatte tanınmıyacak hale gelmişlerdi, derileri ip izinden ve öteki eşyaya sürünüp sürtünmekten yer yer aşınmışlardı– Jeep'e naklettirdim. Biz de içine kuruldük. Oh! Dünya varmış.

Burhaniye'yi arkada bıraktıktan sonra şoseden ayrıldık, sola saptık; yükseliyoruz. Ağaçlıklı bir yol. Tesviye edildiği için sarsılmıyoruz. Derken ilk evler göründü; şaşırdım. Zira bu evler değme kasabada rastlanılmıyacak kadar güzel, gösterişli, kiremit damlı, temiz badanalı, akasyalarla çevrili, medeni manzaralıdır. Eğer sokaklar dolambaçlı olmasa Avrupa köylerinden ayırt edemezsiniz. Ah, İç Anadolu'nun ağaçtan, sudan, renkten, hele kiremit ve çiçekten, her şeyden, bütün göz zevkinden mahrum ıssız köyleri! Bir taraftan memnunum, bir taraftan mahzun...

Meydanlığa geldik. Köy düğünü kalabalığı... Fakat bu düğünün göz alışmamış bir şenliği var: Kamyon üstüne yerleştirilmiş bir mikrofon ve ağzını açmış kocaman bir hoparlör. Halk şairlerinden biri sesinin olanca kudretiyle bir destan okuyor. Mikrofona da, hoparlöre de lüzum yok. Yahut bunlar olunca o kadar bağırmak külfetine katlanmak abes. Zaten seyahatimin bir kısmı seçim propagandasına rastladığı için günlerce açık hava topluluklarında ve hitabet yarışlarında bulundum. En münevverler bile –zahir heyecana kapıldıklarından– mikrofon bulunan bir kürsüde haykırmamak icabettiğini unutuyorlardı.

Köylü şairin destanı gayet tannan kafiyeli bir hicviye idi; güldürücü mısraları da çoktu. Uzamasına rağmen sıkılmadan dinledim, bazı yerlerini ise yepyeni bir buluş mahiyetinde gördüm, hoşlandım. Kuvvetli parçalarını köylüler çok iyi seziyor, alkışlıyordu.

Peki, bu güzel köyde herkes Demokrat Parti'den, hükümet muhalifi mi idi? Meydanı tamamen boş bulmuşlardı da iktidardakileri ulu orta yeriyorlardı? Hayır, efendim. Köyün

belki de yarısı CHP'li idi. Onlar ne yapıyordu? Biraz ötedeki kahvelerinin önünde, hattâ bazısı aramızda sükûnetle oturuyor, dinliyordu. Sanki beş asırlık siyasi bir terbiye devresi geçirmiş, kelâm hürriyetine nesillerdir alışmış, tamamiyle olgunlaşmış bir memlekette idik. Kimse birbirine yan bakmıyordu; "onlar da söylesin, haklarıdır, demokrasi böyle icap ettirir" diye düşünen mütekâmil insanlar arasında bulunduğumu hayatımda ilk defa anladım. Hayret ve hayranlık içindeyim.

Nutuklar devam ediyor; alkışlar, tasvip sadaları, nidaları da... Öte yanda çıt yok ve etrafta jandarma filan da yok. Fazlaca mânalı, yani alaylı bir tebessüm bile gözüme ilişmedi. Azami bir vakar! Şehirler bu köye nispetle siyasi olgunluk bakımından çok geridedir. Demokrasiyi en iyi anlayan ve en iyi sindiren münevverden fazla köylümüz imiş, meğerse!

Hele alt tarafını, bundan sonraki yazımda okuyunuz.

25 Mayıs 1950

AYVALIK YOLUNDA

Önceden tertip edilmişe benzeyen sahneler • Meşrutiyet Devrinde bir seçim maskaralığı • Hapishanede geceleyen seçmenler • Hayal sukutuna uğramak korkusu • Zengin bir köy delikanlısının hikâyesi • Midilli Adası'nın düşündürdükleri • Bir harabezâr: Ayvalık • Bir Heybeliada: Çamlı

Köyde Demokrat Parti ocağının açılması, 1950 Nisanı'nda geçirdiğimiz sıcak dalgası haftasının en yakıcı, bunaltıcı gününe rastlamıştı. Hatipler ikindi güneşi altında ter döktü. Bir gölgede idik; salkımları çardak asmasınınkiler gibi dolgun bir akasya ağacının altında. Öyle olduğu halde kapalı yere sığınmak lâzım geldi. İçine kabuksuz bademler atılmış serin loğusa şerbetleri ikram ediyorlardı. Dudak sürdüm amma içmedim. Hararetimi arttırabilirdi.

Nihayet tören bitti. Gayet bakımlı, zarif minareleri, şehirlerde gördüğümüz değme mescitlerden büyük bir camiin önünde bir kahvede ve kalabalık bir cemaat halindeyiz. İmam hoş sohbet bir zat. Köy iki partili olduğundan o bitaraf kalmış; etliye sütlüye karışmamış; gayet hesaplı konuşuyor. İki oğlu varmış, doktor çıkmışlar.

Etrafımızı çeviren yüzlerce köylü artık iki partiye mensuptur. O kadar ki bir tarafımda CHP, öte tarafımda DP köy başkanları oturmaktadır. Zaten bunlar iki kardeştir: CHP'den olanı köy muhtarı. Yarın muhtarlık, solumda oturan DP'liye geçebilir; yani küçük kardeşine! Şakalaşıyoruz; onlar vaziyeti tabii telâkki eden bir tatlılıkla gülümsüyorlar.

Bütün bu sahneler sanki ecnebi müşahitleri kandırmak için önceden tertip edilmişe benzemektedir. Seçimlerde öz kanaatimize uygun surette rey hakkını kullanmak lüzumundan bahsolunuyor ve eski seçimlerdeki baskı usulü zemmediliyor. Oyuna tam hürriyetle sahip olmak hususunda iki taraf mutabık.

Ben onlara Meşrutiyet Devri'nde sahibi olduğum bir seçim hikâyesini anlattım: Çorum'da sürgün idim; bir akşam üstü idi, saat kulesinin önünden geçiyordum; baktım dört jandarma yirmi kişiden mürekkep bir köylü kafilesini sürüyüp hapishaneye doğru götürüyor. Galiba köylerin birinde arazi meselesinden dolayı büyük bir kavga çıkmış, bazı hâdiseler olmuştu. İşe karışanları yakalamışlar, mutasarrıflık merkezine göndermişlerdi. Adamcağızların yüzlerinde derin bir mahzunluk sezdim, öyle ya, aylarca belki senelerce, mevkuf kalacaklar; nasıl üzülmesinler?

Meydanda rastladığım kulağı delik bir tanıdığıma sordum:

"Ne yapmışlar bunlar? Bir vaka mı olmuş?"

"Hayır. Yarın intihap var. Onun için getiriyorlar."

"Ne intihabı?"

"Bir mebusluk münhal de... Jandarmaların götürdükleri adamlar civar köylerdeki müntehibi saniler. Her zaman

aynı şey olur. Onları bir gün önceden toplayıp kafile kafile merkeze sevkederler."

"Ey, niçin hapishaneye sokuyorlar?"

"Dağılmasınlar, kaçmasınlar diye. Bu gece orada yatarlar, yarın sabah ellerine verilen pusulaları rey sandığına atarlar. Sonra serbesttirler, köylerine dönerler!"

Bizde seçim o zaman böyle olurdu; sonraları da pek farklı olamadı. Bugün ilk defa bir şeye benziyecek, galiba. Hikâyemi dikkatle dinliyen köylülerin hepsi, dünün ve geçmiş yılların seçim tarzını komik buldukları için gülüyor. Hakiki seçimin ne olduğunu gayet iyi bildiklerini o gülüşlerde okuyorum. Amma –açık söyliyeyim– hâlâ azıcık şüphe içindeyim. Acaba bildiklerini tatbik edecekler mi? Jandarmalarla hapishaneye götürülen Çorum köylüleri de intihabın o demek olmadığını muhakkak bilmekte idiler. Son günü bir falso ile karşılaşırsak sıtkım sıyrılacak. Benim yaşımda hayal sukutuna uğramak gençliktekine benzemez, toparlanamam.

Rasgele, şuna buna sualler soruyorum. Seçim günü yapacaklarını gayet iyi öğrenmişler. Eğer memleketin her tarafından vaziyet aynı ise dünyayı hayrette bırakacak bir neticeye varacağız. Bir netice ki en büyük inkılâptan daha büyük olacak.

Yavaş yavaş dağılıyoruz. Bizi getiren Jeep'i gözlerimle araştırdım. Yok. Ayvalık'a ne ile gideceğiz? Saat epeyce ilerledi. Böyle düşünürken en son model, geniş ve mükemmel bir otomobil ahaliyi yararak karşımızda durdu.

"Buyurunuz, bininiz," dediler. Nereden çıktı bu acaba? Şoför yerinde, beyaz ve kolsuz gömleği tertemiz, ütüsü üstünde sportmen yapılı bir delikanlı oturuyor. Belli ki,

otomobil hususidir. Kapıyı büyük bir nezaketle açan ve bizi içeriye girmeğe davet eden yarı köylü kıyafetinde yaşlı zata teşekkür ettim. Arabanın sahibi kendisi olacak, şoförü de sanıyorum, oğludur.

Köyden, işte bu şekilde –alkış noksan– âdeta parti reisi uğurlanıyormuşçasına ayrıldık; zeytinliklere daldık. Köyün hemen yanında bir fabrika görüyorum. Delikanlıya soruyorum.

"Kimin burası?"

"Bizim."

"Siz bu köyden misiniz?"

"Evet. Hem de köyde otururuz, hiç ayrılmayız."

"Demin tanıştığımız zat pederiniz midir?"

"Pederimdir. Ben de köyümüzden evlendim."

"İstanbul'da mı tahsil ettiniz?"

"Hayır. Köyde okudum; ilkokul mezunuyum. Zeytinliklerle, fabrika ile uğraşırım."

"Bu arabayı nereden satın aldınız?"

"Geçende iş için İstanbul'a gitmiştim. Peder, 'Gitmişken bir otomobil alıver,' diye haber yolladı. Askerliğimi yaparken şoförlük öğrenmiştim, zaten..."

Bakımlı şose üzerinden denize bir yaklaşıp bir uzaklaşarak zeytinler arası, Ayvalık'a doğru uzanıyoruz. Akçay'da hayal meyal gördüğümüz Midilli Adası artık karşımızdadır. Hava buğulu olmasa yalnız dağlarını ve dağ tepelerini değil, şehri de seçebileceğiz. Üzüntüye kapılmadan yaşanmıyor. Köydeki sahnelerin zevki tesiri ve şu köy delikanlısının servete rağmen, doğup büyüdüğü yere bağlı kalmasından duyduğum haz, güzel Midilli'nin yakınlığına uymayan mânevi uzaklığı yüzünden neşemi kaçırdı. Türk-İtalyan harbini ve

sonrakileri aklımdan geçiriyorum. Birçok sima beliriyor: Sadrâzam Hakkı Paşa ve yerine gelen Küçük Said Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti kodamanları, Hürriyet ve İtilaf partizanları, sakallılar, bıyıklılar... Nihayet üç paşa: Enver – Talât – Cemal paşalar.

Kendimi bıraksam o hâdise ve o şahısları düşünmekten başımı kurtarıp da etrafıma bakamıyacağım. Asık suratlı bir adamı taşıtmak da otomobil sahibi gence karşı nezaketsizlik olacak. Toparlandım. Ayvalık göründü... Ayvalık, ömrümce görüp gezdiğim kasabaların en darı ve en sıkıntılısı. Yollarından bir araba güç geçiyor; neredeyse duvarlara sürüneceğiz. Üstelik sokaklar hazin bir harabezar tesiri yapmaktadır. Rumlardan kalmış kocaman bir deri fabrikası çökmek üzere... Tek yeni binaya rastlamadığımız gibi eskilerini de çökertmişiz. Güzel bir Akdeniz şehri farzederek çocukluğumdan beri görmek istediğim Ayvalık bu mu?

Evet. Ayvalık kasabası bu! Fakat, bereket versin onun bir Çamlı'sı var. Bir Çamlı ki Heybeliada kadar, hattâ birkaç bakımdan Heybeliada'dan güzeldir. Göreceksiniz.

27 Mayıs 1950

AYVALIK VE ÇAMLI

Gene otel derdi • İnsanları birden bire yok oluvermiş bir Büyükada • Hüzün veren bir mâmure • Zenginleşen her köylü terbiyesizleşmiş değildir • Köyde bir aile ananesi • İstanbul'da aile derbederliği • Nümune olacak bir gazino • Fotoğrafla tanışma • "Disney"in Fantasia *filmi • Bir fark daha*

Hele ilk önce, geceyi geçireceğimiz bir otel bulalım. Fakat Ayvalık otel hususunda pek yoksul. Filvaki Çamlı'da o ismi verebileceğimiz bir yer varmış ama içinde oturan sahibi mevsim gelmediği için henüz açmamış. Zaten açmayıverirmiş de...

Sağa sola bakınırken yanıma genç biri yaklaştı, selâm verdi; konuşmaya başladık. Acaba İstanbul'da tanıştıklarımdan mı? Değilmiş; beni gazetelerde çıkan resimlerimden tanıyormuş, seyahate çıktığımı da biliyormuş. Dedi ki:

"Şu otelde güçbelâ barınabilirsiniz. Tavsiye ederim: Bavullarınızı bırakıp hemen Çamlık Gazinosu'na gidiniz."

"Biraz yıkanıp elbise falan değiştirmemiz lâzım."

"Gazinoda yıkanırsınız. Elbise değiştirmekten de vazgeçiniz. İçeride durabileceğinizi zannetmem."

meği saatinde ve bir dam altında oturdukları halde bütün efradı toplanmış aile nadirattandır. Kendi evimde öyle bir lâubaliliğe hiç müsaade etmemek bakımından köylü fabrikatör ile birleştiğime memnunum. Babasına muhabbet ve takdirlerimi bildirmesini rica ederek çocuğu uğurladım. Direksiyona geçti; ütülü beyaz gömleği rüzgârdan çırpınarak çamlar arasında kaybolup gitti.

Rüzgâr dedim ama bunu arabanın sürati yapıyor. Yoksa hava olasıya durgun. Çam ve deniz kokusu içindeyiz. Güneş batmak üzere... Karşımızda biri büyük, öbürü küçük iki ada var. Büyüğü galiba bir nahiye; gözüme kenarda bir kasabacık ilişiyor. Öbürü yalçın ve tenha. Sarp bir kayaya sırtını dayamış, manastırı andıran, biraz da şato bakiyesini hatırlatan bina, mübadeleden evvel bir Ruma aitmiş. Uzaklarda daha birçok adalar, burunlar, koylar ve ufukta yüksek dağlar. Asıl Çamlık mevkii koyların en güzellerinden birine eteklerini yaymış. Yorgunluktan eser kalmadı. Bir masa başındayız; kadehler, tabaklar ve çatal bıçak takımları birinci sınıf oteldekilerden... Bursa'dan beri ilk defa kendimi böyle bir sofra başında buluyorum. Fakat Çamlı Gazinosu garsonları kadar terbiyeli, hizmet ehli müstahdemine rastlamak pek az memlekette, pek az kişiye nasip olur.

Burasını Giritli bir vatandaşımız belediyeden kiralamış, zevcesi de İstanbullu, Tarabyalı imiş. Teraslardan kadınlı ve çocuklu yalnız bir müşteri masası var. Diğerlerinde hep erkekler... Birinin önünden geçiyordum, ismimin söylendiğini duydum, bittabi baktım. Evvelce tanıştığım zevat değil ama ayağa kalktılar, yer gösterdiler. Bunlar muhtelif bankaların müdürleri ve memurları imişler. Hep resim tanışıklığı!

Burnumun ve keskin hatlı yüzümün her halde büyük hissesi olacak. Azıcık sohbet ettik. Belediye otobüs servisi erken saatte seferlerine son verdiğinden, benim gece yarısından evvel mahut otele dönmek niyetinde olmadığımı sezdiklerinden arzu ettiğim saatte araba yollıyacaklarını söylediler. Teşekkür ettim, ayrıldım.

Denizden ziyade şurup dolu bir göle, perilerin devlere yaptıkları deniz taklidi bir havuza benzeyen bu manzaranın sahici olduğuna inanmak zor. Walt Disney'in *Fantasia* filminden bir sahne! Koya adaların gölgeleri, gittikçe koyulaşarak vuruyor, "duruyor, aksediyor" demek yanlış. Sularda adaları baş aşağıya ve hakikatte olduklarından daha vâzıh halde seyretmekteyim. Asılları biraz müphem görünüyor da akisleri üstünde yürünecek gibi sağlam ve sabit. Daha tuhafı, ara sıra bu akisler bize doğru uzanıyor, kıyıya dokunuyor ve tekrar, ağır ağır, canlı bir mahlûkun reflekslerle kendini toparlayışını andıran şuur dışı bir hareketle geri çekiliyor, eski vaziyetini alıyor. Temaşasına doyamıyorum. Beni bu seyahate teşvik eden *Yeni İstanbul*'a müteşekkirim.

Fena şartlarla yurdu sürgün olarak jandarma muhafazası altında dolaşmak nerede? Böyle her türlü maddi imkânlar içinde hürriyetine sahip olarak keyfince gezip tozmak nerede? İşte kırk yıl sonraki, maalesef pek yeni, daha dumanı üstünde farklardan biri de bu!

29 Mayıs 1950

BERGAMA'YA DOĞRU

Otel odasındaki resimler karşısında • Uyku, yatak ve tuvalet yeri medeniyeti • Ayvalık'ın sabah hali • Yine tanıdıklarla karşılaşıyorum • Gençlikle olgunluğun bir araya getirilmesi güçlüğü • Barbunya balığı hakkında • Gazino müstecirinin ikramı • Bir dişçi muayenehanesini hatırlıyorum • Yine otobüs cefası başladı

Ayvalık'ın İstanbul'da birçok benzerine, hattâ büyük otellerine hem servis, hem yemek, hem de manzara güzelliği itibariyle üstün olan Çamlı Gazinosu'ndan son ayrılan o gece biz olduk. Otel ismini taşıyan kirli dam altına kerhen giriyoruz. Benim odamda, duvara, mükellef çerçevelerle asılmış birer metre boyunda iki fotoğraf var. 1900 devrinden evvelki zamana ait, Cléo de Mérode tarzı giyinmiş kadın, daha doğrusu dömi–monden yahut kafeşantan kızı bunlar... Yahut da eski Ayvalık Rumlarından aile kadınları... Tombul kolları kalın bileziklerle sıkılmış. Şimdiki hanımların dar iskarpinlerinden taşan ayak fazlalıklarını hatırlatacak surette, etleri o halkaların arasından pırtlıyor.

Zamanında insanlara kim bilir ne hoş görünürler, nasıl tesir ederlermiş. 1950'de beni gülümsetiyorlar, biraz da

acındırıyorlar. Halbuki karşılarında duran adam onların kıyafetini pek de tanımamış, tuvaletlerini görmemiş bir nesilden değildir. Baktıkça bakıyorum, bütün bir çocukluk ve yarı gençlik çağımı düşünüyorum. Gözümün önüne İstanbul ricalinin bayram ve düğün için hazırlanmış kadınları, kızları geliyor. Bilezikler hariç, onlar böyle giyinirlerdi ve ekserisi böyle dolgun vücutlu idiler. Eteklerini tutarak yürürlerdi. Hışırtısı kulağımda!

Elektriği söndürdüm, el yordamiyle karyolamı bulup yattım. Otellerin hemen hepsinde yatak başı lâmbası ve çevirgeçi yoktur. Hattâ –sonradan başıma geldi– bir otelde oda lâmbası dışardan açılıp söndürülüyordu. Sebebini sormuştum.

"Müşteriler unutup açık bırakarak uyuyakalıyorlar!" cevabını aldım. Gündüz güneş, gece elektrik uyku rahatlığı üzerine zararlı en ufak tesir hâsıl etmiyor. Nerede, nasıl olsa uyuyabiliyoruz. Uyku, yatak ve tuvalet yeri medeniyeti henüz vücut bulmamış. Bulduğu gün otel ve ev kurulur.

Neyse, Allah'a şükür tahta kurusu, pire vesaire haşereden temizlenmişiz. Büyük nimet! DDT'ye hayranlık içinde seyahat ediyorum. Mucidi olan büyük kurtarıcıyı hayırla anmadığım gün yok.

Sabahleyin derhal sokağa fırladık; rıhtıma koştuk. Çanakkale'den iki gemi dolusu testi gelmiş. Deniz kenarında, karşımızdaki adalara ve ufuklara bakıyorum, manzaranın cazibesinden gözlerimi kurtaramıyorum. Bu sırada yaşıtım tahmin edilebilecek bir zat zuhur etti, beni tanıdığını söyledi. Beraberce kulübe gittik, birer kahve içtik. Kulüp sahildedir; iyi mobilyalı ve bakımlıdır. CHP'ye mensup olduğunu

hemencecik seziverdiğim bu zat Çamlı Gazinosu'na bizim tekrar geleceğimizi ve öğle yemeğini de orada yiyeceğimizi telefonla bildireceğini söyledi. Hakikaten de sözünü tutmuş.

Şunu unutmuştum: Dün akşam biz orada iken kaymakam bey bir masada idi; garson göstermişti. Hiçbir yerde resmi makam sahipleriyle kendiliğinden temas etmemeği muvafık bulduğumdan bittabi yanına gitmedim. Fakat bana öyle geldi ki genç ve münevver kaymakam bey, Ayvalık'a nasılsa gelmiş olan tanınmış bir muharririn hatırını sorabilirdi. Hattâ banka müdürleri ve kasabada karşılaşınca tanıyıp nezaket gösteren biri genç, biri yaşlı iki vatandaş gibi azıcık alâka alâmeti izhar ederdi. Hiç değilse "Kimdir bu yabancı?" diye meraka düşerdi. Tınmadı.

Türk misafirperverliğini bir yana bırakalım, alâka göstermesi şunun için lâzımdı: İdaresi başında bulunduğu bölge hakkında gazeteye ve kitaba geçecek bazı fikirleri olurdu; yazılması memlekete yarardı. Sonra, bir cihet daha var: "Nasıl adammış, bakayım; yakından tanıyayım" gibi bir arzuya kapılması icap ederdi. Ayvalık'a her gün beş, on romancı ve gazeteci gelmiyor, elbette! Siyasi bir hüviyetim olmadığına göre herhangi bir mahzur da tasavvur edilemezdi. Mamafih gençlikle olgunluğun bir araya getirilmesi güçtür, bilirim. Hele memur olunca...

Çamlar altında dolaştık; deniz kenarında inerek sabah ışıklariyle ağaç gölgelerinin sularda yârenliğini seyrettik. Zarif villâlar yine kapalı, metrûk, mahzun halini muhafaza ediyor. Çiçeklerin envaiyle donanmış bu, harikulâde lâtif bahar sabahı bahçelerinde in cin bile top oynamıyor. Göze batan o tenhalığı ve hayatsızlığı aklıma sığdıramıyorum. Kaçgöç

devrinin Erenköy ve Ada bahçeleri çocuk sesleriyle çın çın öterdi ve tarhlar yeldirmeli, maşlahlı hanımların dönüp dolaşmaları ile büsbütün renklenirdi. Çamlık köşeleri canlanmak için İsrafil'in sur'unu mu bekliyor?

Dün gece barbunya balığına lüzumsuzca defne yapraklı koyu bir salça karıştırdıklarından dolayı garsona canımın sıkıldığını söylemiştim. Zira barbunya gibi deniz ve kum kokusunu en ustalıklı şekilde tasfiye ederek nazenin bir rayiha haline getiren balığa limon sıkmak bile hatadır. Bugün aynı hataya düşülmediğini memnunlukla gördüm. Mükemmel bir öğle yemeği yedik.

Otobüs saat üçte kalkacaktı. Bilmem söylemiş mi idim? Biraz geniş oturmak için iki kişiye üç kişilik yer alıyordum ve o yere el bavulumu koyarak dayanmak imkânını buluyordum. Yine öyle yapmıştım. Kısa müddet de olsa uzanalım diye otele döndük. Dönüşümüzün bir sebebi de hareket saatinin alelusûl belli olmamasıydı. Tam yola çıkılacağı sırada biri gelecek, haber verecekti.

Çamlık Gazinosu, ömrümde görmediğim bir jest yaptı: Hesap isteyince yemeğin müstecir tarafından bir ikram olduğunu bilirdi. Garsonları memnun etmek suretiyle bunun altında kalmadım amma çok hoşlandım; gurur duydum desem yalan söylememiş olurum. Giritli vatandaşlarımıza mâneviyatımı okşadığından dolayı daima müteşekkir kalacağım.

Ayvalık kasabası fırın... Sabahleyin esen serin meltem sımsıcak; dişçilerin ispirtoya tutularak ısıtılmış şırınga lâstiğinden çıkan havayı andırıyor. Bu müşabehet yüzünden dostum diş tabibi Sarim Bey, muayenehanesi, apartmanı, çoluğu çocuğu, hattâ daha ötesine vararak İstiklâl Caddesi'nin

kalabalığı ve gürültüsü hatırımda canlandı. Mahzun mahzun gülümsedim.

Otobüse binmeden önce, bizi beklediğini haber veren sabahki ahbaba kulüpte uğradık, serin birer limonata içtik; epeyce de konuştuk. Tavanlara kâğıttan girlantlar asılmakta idi; gece balo varmış. Galiba Çamlı villâlarının kapıları nihayet bu gece açılacak ve dışarıya kadınlı erkekli insanlar çıkacak! O tılsımlı sahneyi temaşa edemiyeceğime acıyorum.

Otobüsteyiz. Zeytinlikler arası inişli yokuşlu şose denize bir uzaklaşıp bir yaklaşıyor. Kasabadan epeyce uzaklaşmıştık ki araba durdu; şoför, makineyi muayeneden sonra vantilatör kayışının koptuğunu, biletçinin yayan olarak geri dönüp bir yenisini getirmesi lâzım geldiğini kayıtsızca söyledi, sigarasını yaktı.

Biletçi, mübadillerden... Türkçesinden bir kelime bile anlamıyorum; yaşma rağmen çevikliğini ve neşesini beğeniyorum. Yedek alet kutusunu karıştırdı ve aranılan kayışı buldu. Sevindik. En az bir saat kazanmıştık. Kazanmasaydık Bergama'ya güneş battıktan sonra varabilecektik. Orada nereye inecektim? Eski eserleri tetkike gelenler için yapılıp şimdi otele çevrilmiş konforlu dedikleri bir binaya. Tâ Edremit'te sormuştum:

"Yer bulunur mu? Telgrafla oda ayırtayım mı?"

"Bu mevsimde boştur, istemez," dediler. Dinlememeli imişim. O otelde yatmak nasip olmadı; başka oteller ise yatılacak cinsten değildi. Peki, ne yaptım? Bu, küçük bir maceradır. Hele Bergama'ya kadar gördüklerimi yazayım, onu da anlatırım.

1 Haziran 1950

BERGAMA GÖRÜNDÜ

Altınova'da hezarfen berber • Pamuk ve tütün bölgesine girdik • Altın tozu ekilse altından başak verecek bir toprak • Yeni ziraat makineleri ve çapalı kadın safları • Kırk yıl öncesine ait hâtıra: İğrenç tuvalet • Otobüste kendiliğinden hasıl olan mevki farkları • Sevmediğim bir binanın azizliğine uğruyorum

Altınova'ya yaklaşıyoruz. Burası yeni isim almış bir mübadiller kasabası. Sonra Dikili'ye, tekrar deniz kenarına varacağız ve oradan yine içeriye, Bergama Ovası'na dalacağız.

Her şoförün kendine göre bir yoğurt yiyişi, yani araba sürme tarzı var. Bazısı yerine geçti mi bir daha, pek mecbur kalmadıkça durmuyor; olanca hıziyle mesafeleri aşıp –ne sağa selâm ne sola iltifat, ne içerdekilerin halini merak– habire koşup gidiyor. Şimdiki şoförümüz ise en küçük bir sebep ve bahane ile durup önüne gelene bir şeyler soruyor; köy kahvesi, çınaraltı, dere içi gibi bir yerde birkaç kişi buldu mu konuşmağa başlıyor.

Altınova, genişlemesine yayılmış, bir ucundan öbür ucuna gitmesi epeyce zamana muhtaç, birbirini andıran ev-

lerden dolayı göz oyalamayan bir kasabadır. Kaç kahve ve dükkân önünde mola verdik, bilemem. Saymadım amma duraklardan sıkıldım. O duraklardan birinde bir dükkân dikkatimizi çekti: Üzerinde şu tabelâ okunuyor: Şen Berber–Şengül. Fakat bu hezarfen berber aynı zamanda demirci, bisiklet tamircisi, doğramacı ve ilâveten mezar taşçısıdır. Dükkânın önünde bütün bu işleri gördüğünü ispat eden alâmetler karmakarışık duruyor: parçalanmış bir bisiklet, imal halinde parmaklıklar, birkaç tane pencere çerçevesi ve iki tane mezar taşı!

Hepsine nasıl yetişebiliyor? Bana öyle geldi ki herhangi siparişte bulunan müşteri saat, gün, hafta, ay, sene, hattâ seneler diye bir zaman ölçüsünü hesaba katmıyacak. Berberlik tarafı müstesna, ötekiler için beklemeği bile unutacak. Ara sıra hatırlayacak, uğrayacak, soracak ve dönüp gidecek. Ustanın bugün taş, yarın tahta, öbür gün demir işleriyle uğraşmak gibi programlı bir çalışma usulü gütmediği malûm. Sabahleyin uyanışına ve duyduğu isteğe tabii. Eline ya keser, ya çekiç, ya taşçı murçu alacak. Az sonra bunları bırakacak, berberlik esas mesleği olduğundan makasa ve usturaya sarılacak. Şen Berber dükkânı sahibi Bay Şengül'ü o çifte şen isimlere uymayan mezar taşları önünden çekip traşa davet edecek müşteri, fikrimce berberden de acaip bir insandır.

Zeytinlikler çoktan seyrekleşti. Pamuk ve tütün ekilen araziye girdik. İzmir'den sonra Isparta'ya giderken de Aydın illerinde incirliklerden geçeceğiz: bağlar arasında dolaşacağız. Zeytin, pamuk, tütün, incir ve üzüm... Hey mübarek topraklar! Altın, plâtin, elmas şayet ekilip biçilir, ağaçlardan ve asmalardan derlenip devşirilir nebat cinsi şeyler olsaydı

muhakkak buralarda en cevherlisi yetişirdi! Altın tozu eker, altın başaklar biçerdik; elmas kırıntıları gömüp bakla iriliğinde hububatını toplardık; plâtin pamuk gibi açar yahut incir gibi şişerdi; yakut yaprak verir, inci üzüm salkımı biçimine girerdi. Ege'den her kerâmet beklenir!

Peki, iki hafta sonra gideceğim Antalya ve havalisi, daha az kerâmet gösteren bir bölge midir? İsmi aklımdan geçerken portakal ve turunç kokusu duyuyorum. Orada bir bahar bulacağım ki beni tam mânasiyle çiçeğe ve çiçek rayihasına kandıracak. Daha ötesi bozkırlarda yabani iğdelerin en cümbüşlü zamanı... Seksapelin rayihadan yontulmuş mihrabına başımızı dayıyacağız, buhurdanları önünden günlerce geçit resmi yapacağız, zevkten sersemliyeceğiz.

Yeni ziraat makineleriyle ekilmiş tütün tarlalarının pek muntazam hatları manzaraya medenilik veriyor. Ellerinde çapaları, askeri saf halinde ilerliyerek çalışan köylü kadınların manzarası da pek hoş. Diyebilirsiniz ki bunları ilk defa gördüğüm için heyecanlanıyorum. Hayır. Ben, kırk yıl önce de tütün ve pamuk ekilen bir Ege çiftliğinde aylarca kalmıştım. Tire'de bir çiftlikti; biz de böyle, çapa işleri için kadın amele tutar, çalıştırırdık. Çoğu genç kızdı; vakit bulunca çiftlik avlusuna dizilirler, önlerine su dolu birer leğen koyarlar, çömelip saçlarını tararlardı. Suya pıtır pıtır bir şeyler düşerdi. Bit bolluğunun öylesine ömrümde bir daha rastlamadım. Denizde kum bitebilirdi, bu saçlarda bit tükenmezdi. Gülüşerek, şakalaşarak saatlerce süren iğrenç tuvalet sonunda kızlar çekilip gittikleri zaman –Kâhyaya tenbih etmiştik– yerlere asitfinik veya gaz döktürülürdü. Yine de bitlenmekten kendimizi kurtaramamıştık.

Bugün –çok tekrar ediyorum amma ne kadar söylesem, sevinsem haklıyım– DDT, gidişatı değiştirdi. Neyleyim ki hükümet bu meseleyi mühimsememekte inat ediyor; ayıp, yazık oluyor. İhtikârın kötülüğü şurada; lüksten ziyade halk refahını, temizliğini, hayatını sıyanet edici madde ve mevada musallat!

Otobüste, her zamanki gibi arazi sahibi, küçük memur, işçi, çoban, her türlü insan var. Ön sıralarda yer alanlar ekseriyetle birinci sınıf, kalburüstü müşteri. Arabalarda kendiliğinden böyle mevkiler hasıl olmuş. En geridekiler heybeli, dağarcıklı, torba veya çuvallı kısımdan. Ortadakiler daha ziyade kadın ve çocuk. Bunlar bazen bir şehirden öbürüne düğün münasebetiyle toplu halde gidiyorlar. Şoförün solundaki iki kişilik yer, sıcak olmasına rağmen çok defa genç zevc ile zevceye, çiftlere mahsus. Soluna adam oturtmak yasakmış amma boş kaldığını görmedim. Ben, birinci sırada, sol tarafa düşen üç kişilik mevkii tutuyorum. Otobüslerin üstüne bindirilen yolculara da "ördek" tâbir ediliyor.

Üstümüzde kaç kişi var, tâyin edemeyiz. Galiba inip binenin haddi hesabı yok. Bunlar kaçak, gizli müşteri, gûya. Kasabalara, jandarma karakollarına yaklaşınca eşya arasına sokulup görünmez oluyorlar. Şimdiye kadar geçtiğim hiçbir yolda, tek jandarma ne kaçak yolcu ne de içeride nizamname dışı birbirinin omzuna binercesine yer almış sardalye müşteri ile meşgul olmak külfetine katlanmadı; hamdolsun. Hükümeti alâkadar edecek başka bir hâdise de zuhur etmedi. Asayiş cidden yerinde. Zorluk çıkarsa işi bilistişare kendimiz aramızda çıkarına bağlıyoruz. Memnunum.

Bazı kasabalarda, hareket etmeden evvel otobüs beledi-

yece fenni muayeneye sevkolunuyor; bazısında müşteri aldıktan sonra yolcu adedi sayılmak suretiyle ikinci bir tetkikten geçiyor. Bazısında ise bakan, soran yok. Hülâsa otobüs işletmeleri mutlak bir anarşi içinde!

Dikili'de durakladık. Devlet Deniz Yolları Acentesi'ne uğradım, Antalya'dan İskenderun'a o günlerde vapur olup olmadığını sordum. Plânıma uymadı sanmıştım. Lâkin kısmette böyle bir seyahat de varmış, meğerse... Hem de Antalya'dan değil, güzelliğin mücessem nümunesi cennetkasaba, eşsiz Alanya'dan binmek şartiyle.

Ovasına girer girmez iki, üç bin senelik tarihin bazı ufak tefek eserleriyle karşılaşmağa başladığımız Bergama nihayet göründü. Akşam serinliğini duyuyoruz; gölgeler uzamış, ışıklar koflaşmış. Otelin önünde bizi indirdiler. Hemen koştum: "Aman," dedim, "bize en iyisinden banyolu veya duşlu bir oda!" Aldığım cevaptan irkildim: Tek yatak yokmuş. İstanbul'dan Nebatat Enstitüsü öğretmenleri, Alman profesörleriyle gelmişler, oteli doldurmuşlar.

Bu enstitü, hani ya Süleymaniye Camii yanında, eski Meşihat binasının arsasında yapılan beton heyulâ olacak. Kaç defa –manzarayı berbat ettiğinden dolayı– aleyhinde yazmıştım; gözüme her iliştiği zaman da ateş püskürürdüm. Bedduasına uğramıştım. Halbuki hayrını görmeli idim.

3 Haziran 1950

ABANT GÖLÜ KENARINDA

Okuyucularıma bir sürpriz • Abant Gölü nerede, Bergama neresi? • Şikâyet olmasın ama... • Otel peşinde koşuyorum • Beklemediğim bir davet • Otelcilik bize ne kadar uzak! • 1910 senesinden bir otel ve omlet hâtırası • Söylenemeyen makul bir söz • Tertemiz bir oda ve sabun kokulu bir aile evi yatağı

Yolculuğumun hikâyesini takip eden okuyucularıma bir sürpriz yapacağım: Şu 16. mektubumu 1950 Haziranı'nın ikinci günü 1350 râkımlı çamlar ve gürgen ormanı içinde bir göl kenarından yazmağa başladım. Sabahın seher vakti... Saç soba, çıralı odunların alevli hararetinden kızıp kızardıkça çatlayacakmışçasına çıtırdıyor, ön deliğinden odaya ara sıra tersine duman hohlayarak gürül gürül yanıyor. Yurdumuzun en güzel yeri diye şöhret kazanmış olan Abant'tayım.

Biliyorum, bundan evvelki mektubum Bergama'da inişimi ve otelsiz kalışımı anlatmakta idi. Nereden nereye? Haber vereyim ki Ege'den birden bire Abant'a gelmedim. Abant, seyahatimin son durağıdır. Üç, dört gün dinlendikten sonra İstanbul'a dönüyorum. Bergama ile Abant arası,

haftalarca her vasıtadan faydalanarak gittiğim yerleri saymaası uzun sürer. Rotamı daima bahara çevirdim; Anadolu'yu daima baharın izi üzerinden takip ettim. Çiçek ve yemiş, her uğradığım yerde turfanda halinde karşıma çıktı.

Abant Gölü kenarında azıcık istirahat hakkımdır. Zira benim seyahatim –okurken öğreneceksiniz– birkaç bakımdan yorucu oldu. Evvelâ seçim zamanına rastlayan kısmında çok dert dinledim ve çok nutuk. Umumî telâşa istemiyerek kapıldım. Sonra nerede görülecek şu var dedilerse otomobil, otobüs, hattâ kamyon ile oraya koştum; harabe merdivenlerine ve kulelerine tırmandım, mağara ve mahzenlerine indim; bir tanesini ihmal etmedim. Daha sonra yeni millet meclisinin ilk açılış günlerini Ankara'da geçirdim; bütün safhalarını yakından seyrettim; bittim. Zonguldak'ta ise kömür galerilerinde daracık deliklerden sokulup oluklardan kayarak ve kaypak yokuşlara kendimi vererek başardığım yeraltı gezintisi bir defasında üç saat sürdü. Bunlara, uğradığım şehir ve kasabalarda ahbap ve okuyucu gruplarının ekseriya gece yarılarını bulan sohbetlerini de ekleyiniz, bir fikir hâsıl edersiniz. Elli günde ilk defa saat onda yatıp sabahleyin altı buçukta uyandığım, dinlendiğim tek gece Abant'taki şu ilk gecemdir. Bir misal daha: Yalnız dünkü yol, bir gece evvelkinden ikide yatıp beşte kalkmak üzere altıda başladı, yedide bitti: 13 saat!

Şimdi gelelim Bergama'ya:

Yaralı mı, çıbanlı mı olduğundan, yoksa boğazı ağrıdığı için mi, anlıyamadım, boynuna hayli kirli bir sargı bezi dolamış, müşteri bolluğundan şaşıra kalmış bir otelci, nasılsa nezaket gösterdi; ismi temize, iyiye çıkmış başka bir otele

adam gönderdi. Yer bulunup bulunmadığını öğrenecektik. Saatler geçiyor, hava karardı, ışıklar yandı. Ne gelen var, ne giden ne de bir haber ulaştıran!

Caddeye fırladım. Şehir epeyce uzakta... 23 Nisan bayramı münasebetiyle etrafta fevkalâdelik seziyorum. Bir mektep binası önüne gelince halinden öğretmen olduğunu sezdiğim bir gence selâm verdim; otelleri hangi semtte bulabileceğimi sordum. Yalnız selâm vermemiştim, kendimi takdim şeklinde ismimi de bildirmiştim. Gözleri parladı, fakat vazifede imiş, ayrılamazmış. Müdür bey de tören hazırlıkları için bir yere gitmiş. Yanıma öğrencilerden zeki, terbiyeli bir çocuk kattı. Ben o kadarını bile beklemiyordum, istememiştim de... Müteşekkir kaldım.

"Nerede oteller, oğlum?"

"Ötede, ileride..."

Bir taksiye bindim. Burada da sokaklar dapdaracık. Çarşı içinde dört otele uğradık. Kiminin kâtibi yemeğe gitmiş; kimininki ortalarda yok. Bir tanesininki sallapatı, öbürünkü vurdumduymaz. Zaten bu otellerin hiçbiri rahat edilecek cinsten değil. Çarşafları bile değiştireceklerinden şüpheliyim. İyisi doğruca İzmir'i tutmak.

O kararla geri, otel bahçesine döndüm. Bavullar, hamalların bıraktığı kenarda hâlâ duruyor. Kötüsü şu ki –Evvelce işaret etmiştim– Bergama ile İzmir arasındaki yol hem bozukmuş hem de hususî otomobil tutmak masraflı olurmuş. Geceleyin sehâyat tehlikesi de caba!

Eh, artık hükümet makamından yardım isteme sırası geldi. Boynu yaralı otel müstecirine dedim ki: "Kaymakam beyi nerede bulabilirim, acaba?"

"Burada... Şu masada oturuyor."

Filvaki bir masa başında üç kişi oturuyor amma aralarında kaymakam hangisi? Onu da gösterdi. Yaklaştım; yaklaşınca yaşıma, başıma hürmeten olacak ayağa kalktı. İşi anlattım, hiç değilse o gezip beğenmediğim otellerin birinde yatak takımları temiz bir oda teminine delâlet etmesini istedim. Derhal telefona doğru yürüdü ve –haydi yeni tâbiri kullanıverelim– ilgililerle konuştu. Az sonra cevap alacağımızı da bana bildirdi. Ayakta konuşa duralım, yanımıza demin beraberce oturduğu iki zattan biri yaklaşmıştı.

"Sizi o otelde yatıramayız," dedi, "evim müsaittir, bize misafir olacaksınız. Rahatınızı temine çalışırız."

Kimdir bu zat? Gayet sevimli, ayrıca mütebessim ve belli ki rind-i kâmil. Kaymakam bey tanıştırdı: Hâkim Abdurrahman Bey imiş. Candan teşekkürlerimi bildirmekle beraber çarşafları değiştirmek şartiyle otelde kalmağı tercih ettiğimi, zira öyle vakitsiz misafirliklerin rahatsızlık verici, zor olduğunu pek iyi bildiğimi söyledim. Ayrıca fırsatını bularak kaymakam beye otelden vazgeçmek istemediğimi usulca anlattım.

Ya az çok temiz hale sokulmuş bir otel odası, ya misafirlik. İkisinden biri teminat altında. Hele bir miktar yiyip içelim, dinlenelim evvelâ! Barınamadığım bu otelde çerez makulesi şeylerle şiş kebabından ve ciğer kızartmasından başkası yok. Ben orasını –Bergama, meraklılar ziyaretgâhıdır zanniyle– mutfağı ve servisi orta derecede bir yer diye tevehhüm etmiştim. Vehme kapılmamın bir sebebi de vardı: 1910 tarihinde, tam 40 yıl önce Tire'deki çiftlikten atlara binerek bir gün Ayasuluk yani Efes'e inmiştik. Meşhur ha-

rabeleri gezmiş, o civarda bir ecnebinin idare ettiği basit, lâkin lüzumlu eşyası tamam, tertemiz, ferah, bakımlı oteline uğrayarak öğle yemeğine kalmıştık. Sofraya mantarlı bir omlet konulmuştu, hayali cihan değer geçmiş zaman gibi hâlâ keyfi hatırımdadır.

Otelcilik bize niçin bu kadar uzak... Ve uzak kalmakta devam ediyor?

Bir kadeh içki, biraz yemek, asıl mühimi gönül rahatlığı... Ferahladım. Bahçeye birkaç aile gelmiş, memur olsalar gerek. Nebatat enstitüsü öğretmenleri kadınlı erkekli ve neşeli neşeli konuşuyorlar. Beni açıkta bıraktıklarının farkında değiller, tabii... Zaten otel hakkında fikir edindikten sonra eski üzüntüm de geçti. Sanmıştım ki burada, bütün o Balıkesir, Edremit, Ayvalık otel sıkıntılarını giderecek bir konfora kavuşarak, bir iki gün medenileşeceğim. Umduğumu bulamıyacakmışım. Zira, zavallı bir garson dört beş masayı bile intizamla idareden âciz. Bir oraya koşuyor, bir buraya... Çırpınmaktan helâk oluyor!

Kahvemizi içmiştik ki bir adamın gelip bavullarımızı aldığını haber verdiler. Nereye gidiyorduk? Otele mi, eve mi? Eve gideceğimizi bizzat Abdurrahman Bey masamıza gelerek söyleyince kendimizde mukavemet imkânı bulamadık. Zaten yol yorgunluğu ve otelsiz kalma telâşı ile hırpalanıp gevşemiştik; uyku gözlerimizden akıyordu. Korkum şu idi: Ya eve gidince bir konuşmadır tutturur, nezaket icabı saatlerce oturmağa mecbur olursak?

Misafirlik bu... "Eh, yatayım artık," demek mâkul bir sözdür amma kolay söylenmez. Söylerim elbette... Saat on ikiyi geçerse. Halbuki daha on, on buçuk.

Antakya'nın iç mahallelerini andıran dar, yüksek duvarlı yaya kaldırımları, yaya kaldırımları ortası sel ve su akması için oluklu, her dönemecini çıkmaz sokak sanacağınız birtakım karanlıkça yollardan sağa sola, büküle büküle, kıvrıla kıvrıla nihayet önü bahçecikli güzel bir eve vardık. İçinde rahat edeceğimiz görünüşünden anlaşılıyor. Bir şey daha anladım: Ev sahibi kısa bir hoşbeşle iktifa edip, "Allah rahatlık versin," diyecek olgunlukta, misafirperverliğin arayıp da bulamıyacağınız yüksek vasıflarını haiz bir vatandaş.

Netekim bir çeyrek sonra odamızdayız; üst katta, ayrı bir dairede... ne tertemiz aile odası! Frak ve smokin gömleği beyazlığında, sabun kokulu o ne lâtif yatak!

7 Haziran 1950

BERGAMA'DA BİR GECE

Köylünün kaçıp gittiği tek tip yeni köyler • Sulak bölgede arteziyen kuyusu! • "Sahip gözü" hassasından mahrum âmirler • Misafirlikte bir sabah kahvaltısı • Tabiat manzaralarının en güzeli • Harabeler hakkında birkaç söz • 30 sene ve 30 kilometre • Dört yüz bin liralık Göl Kasrı • Fa'teberû yâ ülül ebsar!

Henüz unutmamışsınızdır, sanırım: Yolculuğum, seçimleri takip için her tarafa gönderilmiş genç meslektaşlarımın tam faaliyet devrine rastlamıştı; yurtta mekik dokuyorlardı. Bir usul tutturdum: Ne iş için seyahat ettiğimi, nenin necisi olduğumu etrafa yaymıyorum. Otobüste meraka düşüp soranlar çıktı. Beni bazısı emekli general, bazısı mebus namzedi, bazısı da –konuşmadan evvel– ecnebi seyyah sanmaktadır.

Bununla beraber geçtiğim şehirlerde çıkan gazeteler geldiğimi yazdıkları için birkaç yolcu hüviyetimi anlamadı değil. Onlar güzel manzaralı yerleri sayıp dökmekte ve ziyaret tavsiyesinde bulunmaktadırlar. Tatlı tatlı konuşuyoruz.

Şose Bergama Ovası'na sapınca tek tip, yeni yapı bir köye rastladık. Zelzeleden sonra yapılmış, fakat başka taraftan nakledilen köylü burayı ve evleri beğenmemiş; şimdi

yarı metrûk halde. Doğrusu ben de beğenmedim. İki sıra, yan yana, gayet sevimsiz, zevksiz şeyler. Anlamadığım şudur ki, ileride de göreceğimiz üzere yeni köy inşaatı namına yaptıklarımız hep böyle, karantinahane koğuşları gibi yarı can sıkıcı binalardan ibaret. Bizim hendesi şekle uymayan eski köylerimizden çoğu daha hoş tesir hâsıl ediyor: Halk da onlara alışık. Kibrit kutularına bir türlü ısınamıyor; benimseyemediği için de yarın göçedecekmiş gibi iğreti oturuyor.

Garibi, yeri değiştirilen bu karşımızdaki köy bir su başına yahut bir sırta kurulmamış. Arteziyen kuyusu açılarak ihtiyacı önlenmeye çalışılmış. Dere kenarında olmadığından ağaç yetişmemiş, ne çardak, ne asma, ne çınar gölgesi... Güneşin altında yanıp tutuşuyor. Daha tuhafı köylünün kendi tarlaları çok uzakta kalmış. Binaenaleyh bir kısmı geri dönüp eski mevkide derme çatma tekrar mekân tutmuş. Sizin anlayacağınız bir sürü masraf –emsalini fazlasiyle göreceğimiz veçhile– heba olmuş gitmiş.

İkinci mesele de şu: Başka taraflarda muhacirlere mahsus yepyeni köylere uğradım. Hükümet, bunların bakımiyle bir daha hiç meşgul olmadığından çoğunun camları kırık... Pencereler ya sıva ya tahta ile örtülü. Duvarlar çatlak, çatılar kanbur; kapılar çoktan vazifesini yapamaz halde. Tahrip sebeplerini soran, mesullerine ödeten, tamirini iş edinen makam yok. Esasta sağlam yapıldığı şüphe götüren evler harabe olmak, enkaz yığınına dönmek için beş, on sene bekliyor. Tahsildar uğramakta kusur etmiyor ama valilerden tutunuz, mebuslara ve alâkalı memurlara kadar önünden geçenler başlarını çevirmek zahmetine katlanmıyorlar. Çevirseler de görmemezlikten geliyorlar. Daha doğrusu görmüyorlar.

Frenklerin *L'œil du maître*–sahip gözü dedikleri hassa o gözlerin çoğuna nasip olmamış.

Hem bakacaksınız, hem göreceksiniz, hem de sezdiğiniz kusurları düzelteceksiniz. Nerede o bolluk!

Otobüse yarı yolda binen ve yolculardan hürmet gören arazi sahibi kıyafetli bir genç –tanışmadığımız halde– bazı suallerimi bilgincesine cevaplandırıyor. Bütün tepelerin, ovaya yayılmış höyüklerin, uzaklı yakınlı köylerin, tepeler ve ormanlık dağlar ardındaki yaylaların isimlerini sayıyor. Bir düğün ve gelin efsanesi anlatıyor. Önümüze yeni tarz makine ile pamuk ekilen bir tarla çıktı. Genç, otobüsü kısa müddet durdurarak gitti, makineyi gözden geçirdi, başındakilere talimat verdi, döndü; efsanesine devam etti.

Yazık ki bitiremedi. Zira Bergama oteline varmıştık. Kendisine teşekkür ettim ve ertesi günü müze müdürü Osman Bey'i göreceğimi, eski eserleri koruma, meydana çıkarma hususundaki hizmetlerinden dolayı methini İstanbul'da bile duyduğumu söyledim.

"Osman Bey pederimdir..." dedi. Tevekkeli değil, genç çiftçide kulak dolgunluğu var.

Seyahat notumu geçen mektubumda Abdurrahman Bey'in evinde, çok temiz ve rahat bir odaya girdiğim yerde bırakmıştım. Güzel bir uykudan sonra sabahleyin erkenden uyandım. Uyandığımı hemen duymuşlar ki tıraş için sıcak su getirdiler. Bu, o evdeki anlayış ve nizamın bir delilidir. Kahvaltı sofrasında tekrar buluştuk. Ama ailenin –İzmir'de tahsil eden bir tanesi müstesna– on yedisindekinden henüz kundakta olan beş kızına kadar an cemaatin, yani sekiz rüknü ile birlikte...

Yolculuğumda temaşasından zevk aldığımı yazdığım gürbüz, feyizli, servet kaynağı tabiat manzaralarının en güzeli asıl şimdi, karşımda bulunanı idi. Törene gitmeye hazırlanmış olan mektep çağındakiler, saçlarının tepesinde beyaz fiyongalar, neşe içindeler; biraz da telâşlı...

Vaktimiz pek dar: Öğleye kadar –yenisini değil, zira dikkate değer bir tarafı yok– eski Bergama'yı, yani bir zamanlar milyonlarca insanı barındırdığı anlaşılan muazzam medeniyet merkezinin bakiyesini gezeceğiz: Krezüs dedikleri Karun'un ülkesinde dolaşacağız.

Evvelâ otomobille yüksekçe bir dağa tırmanmak, sonra ovaya dönmek, ayrıca müzeyi gezmek lâzım. Mütehassısını ve meraklısını her taşının saatlerce meşgul edeceği bu yerlerde ben bir çoban kadar olmasa da hayli cahil ve ilmen yabancıyım. Ancak gönül ve şiir tarafından bir yakınlık ve alâka duymaktayım. Malumatımdan ziyade hayal kuvvetimle yaşıyacak, zevk alacağım. Netekim kırk yıldır, Efes'ten ve Akropol, Baalbek'ten başlayarak Tedmür gibi çöl ortasında bulunanlar dahil nice harabeler gördüm. Şu seyahatimde de Bergama'dan başka Antalya bölgesindeki Belkıs, Perga, Side gibi çok eski ve Alanya'daki Selçuk eserleri nevinden oldukça yeni birçok harabe gezeceğim.

Düşünüyorum ki okuyucularıma o eserlerden ayrı bir fasılda, mukayeseli surette bahsedeyim. Bergama, şüphesiz, muazzam şey. Lâkin Belkıs, hele Side azamet ve ihtişam itibariyle belki buna da üstündür. Birbirine otuzar, kırkar kilometre mesafede sıralanmış dört Bergama'ya göğsünde yer veren Antalya havalisini zaten turizm ve bize getireceği milyonlar bakımından mütalâa etmek iktiza ediyor. Ne yazık

ki orada, bir veya birkaç Osman Bey yoktur; hemen hemen hiçbir şey yapılmamıştır... Yol bile!

Azıcık yağmur serpti mi ne Belkıs, ne Side seyyah uğrağı olamaz. Acayibi şudur ki iki harabeyi ana şoseye bağlamak için nihayet dört ilâ altı kilometrelik yol yapmak lâzım geliyor. On kilometreyi şoseye çevirmekten âciz bir idareye ne buyurulur? Programsız, savruk ve sersem iş görmenin en büyük misali şu anda karşımda durmaktadır:

Abant Gölü'nü Bolu şosesine bağlayan toprak yol –ki ancak Jeep'le zar zor geçilir– otuz şu kadar kilometreden ibarettir; otuz senedir yapamamışız. Ama göl kenarına dört yüz bin liralık bir saray oturtmuşuz. İpek halılarla döşemişiz. Kapıları ve pancurları örtülmüş, mukaddes bir emanet imişçesine sımsıkı sarılı duruyor.

Bizden evvelki nesil muharrirleri, öyle çılgınlıkları ve münasebetsizlikleri bahis mevzuu ettikten sonra yazılarını Arapça bir tâbirle bitirirlerdi. Ben de bu sözü kullanacağım: *Fa'teberû yâ ülül ebsar!*

9 Haziran 1950

İZMİR'E DOĞRU

Bergama'da gördüğüm hüsnü kabul • Eğer Karun devrinde buraya gelmiş olsaydım • Göçmüş medeniyet yanında muasır bir mâmurluk görmek arzusu • İki cin ve bir bozuk şose • Aceleci şoför • Kubilây âbidesi bakımsız halde • Yapıyoruz, bakamıyoruz • Eski zamanın tren yolculuğu hâtıraları • Karşıyaka'ya geldik • İzmir'e ayak basıyorum

İleride, eski zaman harabeleri faslında tecessüslerimi bildirmek üzere Bergama'dan ayrılıyorum. Fakat o günkü resmi tatilden faydalanarak saatlerce süren yorucu gezintilerimizde bize refakat keremkârlığını da gösteren Abdurrahman Sincar Bey'e ve tören biter bitmez yanımıza gelerek gezintimizin mühim bir kısmında muhtaç olduğum malûmatı vermek lûtfunu esirgemeyen değerli âlim ve teşkilâtçı Osman Beyatlı'ya derin şükranlarımı arzetmek mecburiyetindeyim. Bergama'da misafir olarak geceledik, yedik, içtik, dolaştık. Kaymakam beyin de nezaketine mazhar olduk; öğle yemeğinde masamıza uğrayarak bir nebze oturduğu için görüşmek fırsatına erdik. Bu kıymetli zevat bizi otobüse kadar uğurlamak kibarlığını da gösterdiler.

Vaktiyle milyonlarca nüfusu barındırdığı ihtişam devrinde Karun'a –o zamanın yazıcısı bir vatandaş olarak– misafir gelseydim acaba neler görecektim? Tepede muazzam izleri kalan mermer saraya kabul olunacaktım; servet ve sâmânın taşıp göz kamaştırdığı bir ziyafette bulunacak; flütler ve rübablar dinleyecek, yüzlerce rakkasenin ritmik danslarını seyredecektim. Ertesi gün büyük anfiteatra gidecek, şairlerin ve hatiplerin söz ve zekâ estetiğiyle mest olacak yahut atletlerin güzel vücutlarına hayran kalacaktım. Giderken şu kötü otobüse değil, üç yağız at koşulmuş iki tekerlekli bir arabaya binecektim.

Bu araba asfalt yerine dümdüz mermer zemin üzerinden ve heykeller, mâbetler, mezbahalar, agoralar, havuzlar, çeşmeler önünden hep sütunlar, kemerler, kemer başlıkları arasından geçip gidecekti. İki bin şu kadar sene evveline dönemem; şimdikinden iki asır ileriye de ulaşamam. Öyle sanıyorum ki Bergama geçmişe ve geleceğe nazaran bir asırdır en sönük devrini yaşamaktadır. İnsan, eski harabelerle baş başa vermiş yeni harabelerden iki kat müteessir olarak ayrılıyor. Göçmüş medeniyetin yanında ufak mikyasta bir muasır mâmurluk eseri görmemenin hüznü gönle çöküp kalıyor, bedbinliğe yol açıyor. Meselâ Roma'da bu, böyle olmuyor.

Şoförün yanındaki yerleri tutmanın hatasını derhal çekmeğe başladık. Hava çok sıcak, vakit öğle ile ikindi arası, güneş tâ karşımızda. Motörün yakıcılığını da ilave ediniz, halimiz harap... Daha kötüsü bir müddet gittikten sonra şose de bozuldu. Cin Ahmetle Cin Mehmet mi, yoksa Cin lâkabiyle anılan başka isimde adamlar mı, aklımda kalmadı, yol inşasını taahhüt edenler iki senedir bu işi bir türlü başaramamışlar. Menemen'e kadar boyuna sarsıldık, zıpladık,

sıçradık. İyi ki karaciğerimde taş, böbreklerimde ârıza yok... İzmir'de otel yerine hastahaneyi boylardım.

Şimdiye kadar hep düzgün şoselerde gittiğimizden dolayı anladık ki bozuğu üzerinde bir arpa boyu bile yol alamaz, geldiğimiz yere, İstanbul'a dönermişiz. İzmir'de vali bey ile hasbıhalim sırasında sözü bu noktaya getirdim. Kendisi de şikayetçi. Kanunî mevzuat şoseyi bir an evvel ikmal ettirme imkânını hükümete veremiyormuş. İyice anlıyamadım amma her halde doğru olacağına aklım yattı. Otobüsteki yolcular işi kötü tefsir etmekte idiler.

Bu defaki şoför gayet aceleci. Yolun bozukluğuna aldırmadı, bizi Menemen'e, sonra da İzmir'e mûtat zamanından yarımşar saat önce yetiştirdi. Bir müddettir artık bağlar arasındayız; üzüm bölgesinde... Göz alabildiğine bağ. Menemen'de mola verince Kubilây âbidesini uzaktan temaşa ettim. Dikildiği tepeyi ağaçlandırmamışlar, etrafında çiçek, çimen de yok; bakımsızlık manzarası arzediyor; âdeta ihmale uğramış halde... Yapmakla bakmak birleşemedikçe mâmurluk vücut bulamaz. Âbide, o haliyle bana bir rejim değişikliği olmuş kadar mânasını ve hüviyetini kaybetmiş gibi göründü.

Kırk yıl oluyor, buralardan iki defa geçmiştim. Bir defasında Konya dönüşü Afyon-Uşak üzeri trenle gelirken ve sonra İzmir'den Manisa'da Yakup Kadri'yi ziyarete giderken. Mevsim, birincisinde kıştı; Afyon'da. Akşam üzeri, yandan kapılı vagonlara binmiştik. Bir müddet geçince karanlık ve kar bastırmıştı.

Tren bir istasyonda durunca kapı gürültü ile açıldı. Bize:

"Ayaklar yukarı!" diye bağırdılar; hepimiz emre itaat ettik. İçeriye demirden yapılmış, vagonun zemini uzunlu-

ğunda yayvan bir sanduka sürdüler. Meğerse lokomotiften alınmış sıcak su dolu bir kap imiş; donmamak için ayaklarımızı üstüne dayayacağız, ısınacağız. Isındık mı? Hayır. Su, çarçabuk soğuyor; yolcular bağdaş kurup oturmağı, dizlerine battaniye yahut yanlarında taşıdıkları yünlüleri örtmeği tercih ediyorlar. Beni bir aralık uyku bastırdı; dürttüler:

"Aman," dediler, "uyumağa gelmez, konuşunuz... Uyursanız, Allah esirgesin, donarsınız!"

Konya hattında Alman şirketi kaloriferli öyle mükemmel vagonlar kullanıyordu ki çerçeve aralarından rüzgâr sızmıyordu: karla örtülü bozkırları sıcaktan bunalmamak için ara sıra cam açmak suretiyle aşmıştık. Afyon'da ise hat, başka bir şirkete intikal ettiğinden o acıklı vaziyete düşmüştük. Bir şirketten öbür şirket hattına geçiş âdeta 1910 yılından 1870'e, Fransa-Prusya harbi zamanına dönüş gibi bir şey olmuştu. Bereket Uşak İstasyonu'nda gecelemek lâzım geliyordu; yolcu trenlerinin geceleri işlemediği devirde idik. Saç sobası nar gibi kızarmış loş bir kahveye girdim; kahvemeyhane, muhtelit bir yer. Konyaklı iki kadeh çay içtim, sonra da üst kattaki otele çıkıp yattım.

Şafak sökmeden kaldırdılar; alacakaranlıkta, titreye titreye tekrar mahut vagona soktular. Dişlerim birbirine vuracak neredeyse... Derken güneş çıktı; dağlardan aşağıya inmekteyiz. İşte ova... Çoktan battaniyelerimizi atmıştık. Manisa'da paltoları da çıkardık. Menemen'de terleyecek olduk; iliklerimiz ısındı. Isındı değil, sıcağa doydu.

Kırk yıl sonra yine Menemen'deyim; güneş alnımızda, hava durgun, boğucu... "Haydi! Otobüs kalkıyor!" diye bağırıyorlar. Yarım saate varmaz, İzmir'de bulunacağız. Üze-

rimdeki çamaşır ve elbiseleri bir atsam, ılık duşun altına bir girsem, sabun köpüğüne bir kavuşsam! Giyinip kuşanıp Kordon boyuna bir çıksam!

Karşıyaka'ya geldik bile. Şoförümüz hususi bir otomobille yarışa çıktığı için seksen üzerinden gidiyoruz. "Geçerim ben onu!" diyor, gaza basıyor. Netekim bir aralık geçer gibi olduk. Şüphesiz ki otomobil bizimle alay ediyor, bir ağırlaştırıp bir koşturuyor. Nihayet bezdi; son süratle uzaklaşıp gözden kayboldu. Normal yürüyüşümüzü hamdolsun bulduk ve böylece devrilmeden İzmir'in büyük otobüs garajına girdik. Demir attık, diyeceğim geldi.

İzmir burası! Eğer size şehir hakkında kırk yıl önceki hâtıralarımı tafsilatiyle anlatmağa kalkışsam –canınızı sıkacağımı sanmıyorum amma– ayrı bir kitap yazmaklığım lâzım gelir. Son uğradığım tarihi de unutmaklığıma imkân yok: Kurtuluş senesinde ve birinci teşrin ayında...

O zamandan beri, fuarları bile vesile ittihaz edememiş, ziyaret imkânı bulamamıştım. Kısmet 1950 yılının Mayısı'na imiş. Şunu da söyliyeyim: İzmir'i ilk ziyaretim de bana *Memleket Hikâyeleri* cildinde yer alan birkaç hikâye yazdırmağa vesile olmuştu. Lâkin İzmir için en güzel yazımın "Ay Peşinde" isimli masal veya efsane olduğunu ileri süren edebiyatçılar vardır. Kurtuluştan çok evvel, kurtuluşun muhakkak tecelli edeceğini katiyetle anlatan o yazı serlevhası, garajda otomobilden inip de İzmir toprağına ayağımı tekrar basınca celî harflerle, flüoresan ışıklı bir ilan gibi kafamda aydınlandı.

Yorgunluğuma rağmen kendimi rahat bir uykudan kalkmış kadar hafif buluyorum.

12 Haziran 1950

İZMİR'E GİRDİĞİM ZAMAN

Eskiden İzmir'e nasıl gidilirdi? • Ecnebi bandıralı vapurlarda yemek bolluğu • Reçel mi? Kuvvet macunu mu? • Mükemmel bir otel vardı • Gençliğime ait bir palas hâtırası • İki kuruşluk fişekler • O İzmir'de biz yoktuk • İzmir ve İstanbul • Atlı arabayı tercih sebebi • Çarşaflı otel hizmetçisi

Sizlere evvelâ kırk yıl önceki İzmir seyahatlerimden ve o zamanın İzmiri'nden bahsedeceğim. Böyle yapmazsam başlığa koyduğum isme uygun hareket etmemiş olurum. Geçmişi daima göz önünde bulunduralım, lehimize de çıksa, aleyhimize de... Hattâ bazan müsaviye kalsa bile bu mukayeseler faydalı, faydalı olduğu kadar –bir grafik resmi gibi– ilk bakışta anlatıcıdır.

Soma-Bandırma isimli bir demiryolu vardı amma Meşrutiyet'in ilk senesinde hat İzmir'e bağlanmış mıydı, yoksa eksik bir kısmı var mıydı iyi hatırlamıyorum. Hatırlamadığımın sebebi İstanbul Limanı'ndan İzmir'e haftada en aşağı dört, beş gün Fransız, Alman, Avusturya ve İtalyan yolcu vapurlarının işlemesidir. Biz onları tercih ederdik; zira zamanına göre konforlu idiler, yemekleri hem mebzul hem de

nefisti. Faraza sabah kahvaltısında masaya jambonlu yumurtadan omlete kadar sıcak yemekler getirilirdi; her yolcunun önüne birkaç kavanoz reçel koyarlardı. Ekmeklerin ve taze, sıcak briyoşların lezzeti hepsine üstündü. Tereyağ kalıplar halinde ortaya dizilirdi.

Şimdi otellerde, vapurlarda, yemek vagonlarındaki gibi reçel, fazla yenirse öldürücü bir madde veya samur kürk devrinde dirhemi bir kese akçeye satılan amberli kuvvet macunu nevinden imişçesine küçümencik bir hokka içinde getirilmezdi; tereyağı, yaprak ve yüksük şekline sokulmaz, çok görünsün diye tabağa kabartılarak yerleştirilmezdi. O kahvaltı sofralarının bolluk ve çeşitlilik arzeden renk renk manzarası gözümün önünden gitmez. Ölçü ile yenilen hiçbir şey yoktu, mübarek 1908 yılında!

Vapurlar İstanbul'dan ekseriya ikindi üstü kalkar, ertesi günü öğle zamanı İzmir Rıhtımı'na yanaşırdı. Mutfağı en başta gelen Fransız Mesajeri Şirketi vapurlarıydı; fakat yenilik, temizlik, temizlikte titizlik cihetinden Alman ve Avusturya vapurları bambaşka idi.

Kramer Oteli'ne inerdim. Gerek yemeği, gerek konforu Avrupa'dakilerle rekabet edecek derecede tam ve mükemmel bir oteldi; "Palas", anlattığım devirde henüz harcıâlem bir kelime menzilesine inmemişti; İstanbul'da iki tane palas mevcuttu. Biri malûm: Pera-Palas... Öbürü hangisi? Unutulmuştur sanıyorum, söyliyeyim: Tarabya'daki Summer-Palas, Yaz Kasrı... Rezervuarlı ilk helâyı orada görmüş, meraka kapılıp zincirini çekmiş, kopardığı gürültü ve su sesinden ürkmüş, yanlış bir şey yaptığımı, suyun durmamacasına akacağını sanarak endişeye düşmüş, başında beklemiş, nihayet ses,

sada kendiliğinden kesilince bir marifet yapmışçasına mağrur bahçeye dönmüştüm. On altısında ya vardım, ya yoktum!

1909 İzmiri, hele Kordon boyları şimdikinden çok kalabalık ve hareketliydi. Belki de bu tesir Rumların telâşçı ve yaygaracı oluşlarından ileri gelmekte idi. Kadınların araya karışmasını ve İzmir'deki maruf Grek tipi güzelliğin süsleyiciliğini de ilâve ediniz –yirmi yaşında olduğumu unutmıyalım– şehir çok hoşuma giderdi.

Galiba İkinci Kordon'da, köşe başında Haylayf adını taşıdığını katiyetle temin edemiyeceğim bir pastacı vardı ki rom ile süt karışmış sıcak içkisini pek nefis bulmuştum, her uğrayışta ısmarlardım. Sular kararmı mı burası ve bütün içkili yerler dolup dolup boşalmaya başlardı.

Zamanın maliyeci tâbiriyle mağşûşe denilen bozuk para bolluğu beni hayrete düşürmüştü. Sarraflarda gümüş iki kuruşluk fişekleri yani ince bir kâğıda sarılmış para dizilerini açıp saymadan, muayene etmeden gözü kapalı alırdınız; altınınızı bu suretle bozdururdunuz. Altın lira resmen 108 kuruştu amma piyasaya ve borsaya göre her yerde daima beş on para oynardı. Beş on paranın büyük kıymeti olduğu için daha azına para bozmağa razı olacak bir sarraf bulmak ümidiyle, üç dört dükkâna başvurmak zahmetine katlananlar çoktu. On paraya 250 dirhem ekmek ve oldukça kalın bir dilim kaşar peyniri satıldığı devirdi o... Meşhur "beş ekmek, beş peynir" hikâyesi! Bunlar sandviçler gibi kapalı kutu değildi de... Peyniri ekmek üstüne güzel görülecek şekilde koyarlardı; yarıp ağız tarafına, taşıyormuş zehabını verecek biçimde, hile yoliyle satmak usulü henüz revaç bulmamıştı. Alışverişte pek iptidaî, pek bilgisiz adamlardık!

İzmir, yiyecek, giyecek, her bakımdan İstanbul'a kıyasla daha ucuz bir memleketti; daha da neşeli, şenlikli idi. Şu var ki, içinde dolaşırken kendinizi yabancı sanırdınız; fakir fukara mahallelerine gitmedikçe ne diliniz oradaki dile uyardı, ne dininiz ne de mizacınız! Zamanında Beyoğlu bile bu derece bizden olmayanlarla dolu değildi. Faraza İstanbul'un Lövanten, Perot, Kozmopolit muhiti Tepebaşı bahçesi ve Cadde-i Kebir kalabalığında yine biz vardık; İzmir Kordonlarında hemen hemen yoktuk. Zannederim ki İzmir'e Gâvur İzmir dedirten o haldi.

Bu defa –kırk yıl sonra– İzmir'i eskisinden çok mâmur, çok temiz, tamamiyle bizim ve bizden buldum. İhracat limanı olarak da kırk yıl öncekinden fazla iş görüyordu. Hele etraf köyler civar vilâyetlerle münasebeti iyi şoseler ve otobüsler yüzünden artmış –hakkını vermek lâzım– Türkiye'nin bütün vasıfları haiz tek ve birinci şehri olmuştu. Biliyorsunuz ki İstanbul 1 milyon nüfusuna rağmen memleketle muvasalası güç, şimdilik yolsuz, kenarda bir şehirdir. Ankara ancak hatalı bir görüş vesilesiyle zoraki vücut bulmuş bir memur şehrinden ibarettir. Normal büyük liman ve şehir İzmir'dir.

Fakat –Karşıyaka müstesna– asıl İzmir'de acayibime giden zahiri bir nüfus azlığı hissedilmektedir. Hele İstanbul'dan geliyorsanız size geniş caddeler boş, tramvaylar tenha, hayat ve hareket kifayetsiz görünüyor. Akşam oldu mu el etek büsbütün çekiliyor. Öğle üstü tramvay ve otobüs duraklarının bulunduğu hükümet konağı önündeki meydan inanılmayacak derecede kimsesiz. Hattâ işaret memurunun bir resmini aldım; iki eli yanında bekliyor. Ne gelen var, ne giden... Başka saatlerde de çok meşgul değildir. Kısacası İz-

mir, geniş ve düz caddelerinden, iş saatlerine riayet eden ve işi bitince evine dönen ahalisinden dolayı çok rahat yürünen, rahatça gezilen, nakil vasıtalarından rahat rahat istifade edilen bir şehir olmuş.

İstanbullu'nun arayıp da bulamadığı, ne kadar yırtınsa, çırpınsa bulamayacağı, bu, yürüme ve bir yere gitme konforunu temin etmiş şehre, çilekeş İstanbul hemşerisi göziyle hayran kaldım.

Garajdan otele gitmek için atlı arabayı tercih etmiştim. İzmir'de o vasıtayı "tu... kaka!" diye atmamışlar. Zaten araba bulunan her yerde şehri veya kasabayı dolaşmak, görmek, gözden geçirmek lâzımsa arabaya binmelisiniz; faytonun körüğünü açtırarak. Bursa ve Balıkesir'de öyle yapmıştım; başkalarında da...

Otele varınca –önceden haberli idiler– beyaz ceketli garsonlarla başları beyaz hotozlu kadın hizmetçiler sökün etti. Bursa'dan beri böyle şeylerle karşılaşmamıştım. Bavullarımı, altında daima bir kahve veya aşçı dükkânı bulunan otelin dar, loş, hesapsız, basamaklı merdivenlerinden mintanlı, traşı uzamış, ayaklarında terlikler, şapşal adamlar çıkarıyordu. Kadın hizmetçi de vardı amma çoğunda çarşaflı idi. Bazısında da siyah şalvarlı, yüzü gözü örtülü... Amma, doğrusu şu: Onlarla kaynaşıyorduk; yadırgama devri çarçabuk atlatıldıktan sonra hasbıhaller ediyor, kimi kocasından ayrıldığı, kimi yetiştirdiği evlâtlarından hayır görmediği, kimi de başından epeyce macera geçirdiği için ağızlarında beşeri ve ezeli dertlerin çeşitlisini dinliyor, hikâye mevzuları derliyorduk.

14 Haziran 1950

KOLAY AYRILAMADIĞIM İZMİR

Yeni kazanılan dostlar • Erkeklerle dolu gazinolar • Kültür Park ve hoparlör • Sırıtan fuar binaları • Bir üzüm imalâthanesini geziyorum • İstanbul'un buz tutmuş sokaklarını hatırladık • Kutu yapamıyormuşuz • "Tolerans" meselesi • "Ekl'e salih" midir, değil midir? • Daha titiz davranmalıyız

Buraya bir pazar günü akşamı geldim: hakkında çok yazılmış, yazılmamış tarafı bırakılmamış bir şehir olduğu için niyetim cuma sabahı trenle Isparta-İğridir-Burdur havalisine gitmekti. İkâmetimi üç gün daha uzatmak ve bir aralık Manisa'ya da uzanmak icabetti. İzmir'den –hele hafif yağmurlar yağıp yeniden baharla karşılaşınca– kolay ayrılamıyor insan...

Diğer taraftan, gazetemizi Ege bölgesinde temsil eden muharrir Adnan Bilget'in ve muhterem refikasının delâletiyle pek kıymetli dostlar da kazanmıştık. Bir kısmı maarifçi olan o zevat ve aileleri sayesinde kendimizde en ufak bir ısınamama hissetmedik. Filvaki İzmir'de büyük servet elde etmiş tanıdıklarım da vardı amma fikirleri fikrime ve yaşayış tarzları bizimkine uygun vatandaşlarımızla bulunmak, bera-

berce gezip dolaşmak daha hoşumuza gitti; zamanımız gayritabiilik karışmamış rahat bir neşe içinde geçti.

Kırk yıl öncesiyle şimdiki büyük, lehimize farklardan biri de bu ve başka şehirlerde tanıştığım hanımların aslen muhtelif Anadolu bölgelerine mensup oluşları; gerek aile toplantılarında, gerek Garp usullerine uyulacak yerlerde icaplara fevkalade yatmış ve çok tabii bulunmaları idi. Daima tekrarladığım gibi bizde kadın –sonradan görme şımarık ve ne oldum delisi bazı vurguncu kızları, karıları hesaba katılmazsa– yeni hayata daha kolaylıkla, mahviyetli hanım etvarı ve hüviyetiyle intibak etmektedir.

Kızmaca yok: Erkeklerimizin az çok münevveri veya mevki sahibi olanı ekseriyetle lüzumundan fazla –hangi sıfatı kullanayım? Kibirli mi, kuru, katı veya dik mi, kendini beğenmiş mi, karar veremedim– ağır satmayı sever deyip geçeyim.

Ara sıra kaçamaklar yaparak iki yolcu baş başa kalmadık, öteye beriye gitmedik değil. Meselâ bir akşam üstü "Güzel Yalı" tarafına yollandık. Malûm ya, eski adı pek münasebetsizdi. "Kokar Yalı" idi. Bir zamanlar ne kokardı, durgun deniz mi, miyasmalı hava mı, bilmiyorum amma o akşam bütün İzmir varoşları çiçek rayihası içinde idi. Kıyı boyu birkaç gazino gördük; hangisine girdikse hemen hemen sadece erkek grupları mekân tutmuş, erkekçe yenilip içiliyordu; ortalarda kadın göze çarpmıyordu; oturamadık. Bir gece yemek yediğimiz kulüpte de yine kadın azdı. Tuhaftı o koca Kültür Park'ta da ekseriyet erkeklerde...

Ancak Karşıyaka'nın rıhtım boyunda ve iskele yanındaki açık hava gazinosunda İstanbul'u andıran kadınlı erkekli cemaate rastlamak mümkün oluyor.

Kültür Park deyince Behçet Uz'u başardığı belediyeci-

lik zaferinden dolayı alkışlamamak nankörlüktür. Bir akşam üstü de oraya daldık; göl kenarındaki Ada Gazinosu'na sevine sevine oturduk; biz bize, iki kişi idik. Aklımızca o gece başımızı dinliyecek, yol yorgunluğunu giderecektik. Zaten şehir gürültüsü çoktan durduğu, etrafta büyük bir şehrin mevcudiyeti duyulmadığı gibi hava da hem esintisiz, hem de tatlı bir serinlikte idi. Daha ne isteriz? Oh!

Sen misin "oh" çeken! Hoparlörleriyle dört tarafa sesini yetiştiren bir radyo faslıdır başladı. Ut taksimi, gazel, seçim nutku, "Geçmişte Bugün", çocuk hastalıklarına ve ölümlerine dair tıbbi konuşma, bilmem hangi Frenk bestekârının hayat ve sanatına dair malûmat ve ajans haberleri... Hepsi de en yüksek tondan, gırtlak yırtarcasına ve musiki aletlerini parçalarcasına!

"Aman," dedim, "birazcık azaltın sesini..."

Kıstılar amma çok geçmedi, tekrar yükselttiler. Müşteriler –her yere olduğu gibi– radyoyu kulaklarının zarını patlatırcasına işitmezlerse zevkine varamıyorlarmış; şikayet etmişler. Hattâ bu latif mevkiden sabahları pek hazzeden, lâkin radyosuna tahammül kuvveti bulamayan birçok kişi gelmez olmuş, gazinocu ilâve etti:

"Profesördü onlar... Ecnebi profesörler, mühendisler, âlimler..."

Kültür Park'taki fuar paviyonlarından kaldırılmayan bazısı da manzarayı epeyce bozuyor; bakımsız, kapalı, ıssız halleriyle, bilhassa mimari çirkinlikleriyle can sıkıyor. Bari sarmaşık, Frenk asması ve saire gibi nebatlarla örtülü birer "şale"ye benzetilseler de umumî âhenge uysalar... Hayır, çıplak duvarları ve beton cepheleriyle sırıtmakta devam ediyorlar.

Radyo gürültüsiyle başa çıkamadığımız, park sükûneti içinde avaz avaz bağırmayı havsalamıza sığdıramadığımız

için duramadık; gazinoda yiyip içen erkek kümeleriyle aşağı kısımda oturan aile topluluklarını bir seçim nutkunun basmakalıp kelimelerden ibaret hırslı feryadiyle baş başa bırakarak güzelim ağaçlıklı, rahat yollara daldık. Sesten uzaklaştıkça park, parka dönüyordu; biz de iç âlemimize...

Ertesi günü bir üzüm imalâthanesini görmeğe gittim. Biraz da ciddi olmak, ciddi meselelere vakit ayırmak icap ediyordu. Fakat merak etmeyiniz, yazılarımda hektar, metrekare, kental, ton üzerinden rakamlar ve iktisadi bilgiçlik yer almayacak. Sadece meslekten olmayan bir müşahidin intibalarını okuyacaksınız.

Burası imalâthanelerin en büyüklerinden ve gûya en iyi teçhiz edilmişlerinden biri idi. Daha kapıdan içeri ayağımızı atar atmaz kayıp düşmemek için nereye tutunacağımızı şaşırdık. Bereket ben, İstanbul'un don ve kar mevsiminde çok faydasını gördüğüm altı yol yol, iri lâstikli ıskarpinler giymiştim. Vaziyetim sağlamdı. Niçin kayıyoruz? Zira yerler çiğnenmiş, şıralanmış üzüm kabuklariyle örtülü. Merdivenler, üst kat parkeler, her taraf aynı halde... Küreleyen yok!

Meşhur çekirdeksizlerimiz nasıl yıkanıyor, çöplerinden ayrılıyor, kurutuluyor, kutulara yerleştirilip depo ediliyor? Anlatacak değilim. Zaten anlatmamaklığım daha iyi olacak. Ne röportaj yapıyorum ne de mekteplere eşya bilgisi kitabı yazıyorum. Not etmek istediğim şudur ki işçiler orada bir önlük yahut üstlerine ayrı elbise takmadan sokak kıyafetiyle çalışıyor. Hele loşlukta koca bir çarka sarılıp çeviren palaspare berduş yani sırtı çullu, perişan kılıklı bir adamcağız –amele idi o!– bana bodrum işkencesine sokulmuş bir Engizisyon kurbanı gibi göründü; ortaçağ şatolarının yeraltı dehlizlerinde dolaşıyormuşum hissine kapıldım.

Çok şükür, üst kat daha ferahça idi; ambalâj dairesine çıkmıştım. Üzümler mümkün mertebe, daha doğrusu Hükümetçe tayin edilmiş tolerans nispetine uygun surette muamele gördükten sonra hariçten ithal olunan mukavva kutulara konulmakta idi. Biz ne öyle sağlam kutu ne de küçük tahta sandıklar yapabiliyormuşuz. Kırk yıl evvel aynı haldi. Üzüm imalâthanelerindeki fark ise insan elinden ziyade makinemsi şeylerin çalışmasından ve teferruattan ibaret kalmıştı.

Filvaki bugün hükümet eksperleri ve kontrolörleri kutuya giren malı hem tolerans, hem tartı bakımından dikkatle muayene etmektedir; vize verilmedikçe ihraç veya satışa arz muamelesi yapılamamaktadır. Bu teşkilat iyi işliyor, lâkin bir kutuda çıkacak kalitece düşük üzümlerle ecnebi mevad hakkındaki tolerans, fikrimce çok müsâmahalı tutulmuştur. Zira başka bir büroda İngiltere'den gelmiş şikayet mektupları okudum; o mektuptan yanına da nazenin üzümlerimiz arasından çıkan karpuz çekirdeği, ip parçası, kabuk ve simsiyah, kavruk tanelerden avuçlar dolusu nümuneler duruyordu; dikkatimizi çekmek için iade edilmişti.

Bir firma soruyordu: "Rica ederim, müşterime ben bunları ekl'e salihtir diye verebilir miyim?" Ben de sordum; aldığım cevap şu oldu: "Toleransa uygundur!" Tolerans, yani müsamaha, pay hakkı, göz yumma, aile terbiyesinden tutunuz politikada, her şeyde ve her işte lüzumlu, zaruri ise de galiba burada haddini aşmış. Netekim Korentiya çekirdeksizlerinde Yunanlıların daha titiz davrandıklarını resmi makam işgal edenlerden öğrendim, şaşmadım; üzüldüm.

17 Haziran 1950

KADİFEKALE VE KARŞIYAKA

Çipura balığı ve başka balıklar hakkında • Bizim Pendik ile Boğaziçi'nin "Tarzınevin"i orada • Daima Behçet Uz • "Küçük Yamanlar"da bir akşam • Halkevi toplantısı • Kanamadığım bir yağmur • Anadolu halkı ayaklanmış • Tren ve otobüs mukayesesi

İzmir'de çipura balığının galiba mevsimine rastlamış olacağız ki hemen her sofrada karşımıza çıktı ve methi edildi; her tarafta bir çipura sözüdür gidiyor. Bizim lüfere benziyen o balık hakikaten lezzetli ve şekil kabalığına, kalınlığına rağmen epeyce ince, nazik etlidir. Bilirdim, yerdim zaten... Yine de yedim, "gık" dedim. Yolculuğumda daha ne balıklar yiyeceğiz. Meselâ Antalya'da, İskenderu'nda envaını... Mercanlar ve her biri pavurya büyüklüğünde karidesler. O kadar mı? Abant Gölü'nün alabalıklarına da sıra gelecek. İşte hârika bunlar! Hele kendi usulümüzce file kısımlarını yayıktan yeni çıkmış tereyağında elinizle kıvamında kızartırsanız...

Ben alabalığı ilk defa, on yedi yaşında iken Yalova taraflarında atlarla dağ tepe gezdiğimiz sırada görmüştüm. Civardaki laz köylerinden bir balıkçı gözümüzün önünde dereye saçma atmış, bir hayli çıkarmış, sonra yaş dallardan bir ıskara

yaparak oracıkta pişirmişti. Derenin aktığı istikamete değil de tersine atlaya sıçraya giden alabalıkların yaşaması için gayet soğuk ve berrak su aradıklarını o zaman öğrenmiştim. Tekrar yemek, tam 43 sene sonra Abant'ta da müyesser olacakmış!

Şimdi anlıyorum ki Fransa'nın dilbalığından tutunuz Fırat Nehri'nin *şaput* ve *habare* denilen kocamanlarına, Afrinin kılçıklı cinsine kadar muhtelif bölgelerde tattığım balıklar hakkındaki hâtıralarım küçük bir kitap tutabilir. Hele bir defa çöl ortasında fışkırıp köpükler saçarak akan, nihayet boşlukta tebahhur edip kaybolan sihirli bir pınar yatağında ufacıcık balıklar yemiştim. Sen Nehri fritürlerinden lezzetli, bizim izmaritler kadar çeşnili idi.

İzmir'de idik, değil mi? İzmir baştanbaşa güzel... Fakat İstanbul'un sayfiye semtlerinde doğup büyümüş biri olmak itibariyle Karşıyaka bana daha çekici geldi; eskiden de öyle olmuştu. Bugünün Karşıyakası yine iç açıcı... Körfez vapurlarının iskeleye yanaşıp yolcu boşaltmaları Boğaziçi'ni düşündürüyor. Zaten biri eski Şirketi Hayriye, öbürü de denizyolları şehir hattı vapuru *Tarzınevin* ve *Pendik*'in tanıdık isimlerine rastlamak bile zevkli oldu. İstanbul'a getirilip yine geri çevrilen *Bayraklı* da yabancımız sayılmaz.

Bu akşam Karşıyaka sırtında "Küçük Yamanlar" mevkiine çıktık. "Onu da vücuda getiren Behçet Uz'dur," dediler. Servis tarzı, yemek takımları, ne varsa dikkatimi çekti. Pek temiz, düzenli –kelimeden ürkmiyelim– Avrupakâri idi; yani ne aşağıda, ne şehirde ne de –Ayvalık'taki Çamlı Gazinosu istisna edilince– öbür yerlerde gördüklerimden bambaşka bir hal! "Müsteciri kimdir?" diye sordum. Tevekkeli değil, bir Macar kadını imiş. Hiçbir şeyi o derece ihmal etmiyor ki

ayrılacağımız sırada garson bir defter getirdi ve gazinonun "Altın kitabı"na intibaımı yazdırdı; imzalattı.

O gece idi, Karşıyaka Halkevi binasında İzmir'de bulunmaklığım dolayısiyle bir konuşma tertip olunmuştu. Salon dopdolu idi, kültür kolu başkanı hanımefendi ile iki erkek hatip ve edebiyatçı, yazılarım hakkında uzun tetkiklere dayanan fikirlerini söylediler, beni cidden memnun, iltifatlariyle de mahcup ettiler. Sonra konuştuk, gülüştük, samimi hasbıhallerde bulunduk. Tafsilâtını vermek bana düşmez; kısa kesiyorum. Büsbütün bahsetmemek de nezaketsizlik olurdu.

Kadifekale'de yağmurlu güne rastlayan bir öğle yemeği toplantısı unutamıyacağım hâtıralardan biridir. Davet sahibi bey ile hanımı havanın böyle oluşuna üzülüyorlardı; ben seviniyordum. Ne güzel bir yağmurdu o! Yine Behçet Uz'un eserlerinden biri olan bu gazinodan seyrettiğim şu idi: Ağaçlıklı, çiçekli, coşkun ve aşk halindeki tabiatın ılık bahar sağanağı altında kanmak bilmeden yıkanışı. Taze ot, taze yaprak, çiçek, yosun ve toprak, hülâsa tazelik, dirilik, temizlik kokan öyle keyifli bir yıkanış ki cam ardından baktığım halde az sonra kendimi de yıkanmış, gençleşmiş, rayihalanmış, yarı ıslak silecekler içindeki rahatlıkta buldum. Sanki Halep kili ve çocukluğumun Edirne sabunu kokuyordum; anamın hamamından çıktıktan sonra odaya yayılmış temizlik kokusunu duyuyordum. Dört, beş yaşlarımda iken... Gece kandili mumlarından su dolu fincan tabağına yuvarlanıp dolan damlacıkları toplıyarak –şimdiki sürrealist tarzında– adam heykelcikleri yaptığım sıralarda, daha ana kuzusu iken!

Ciddi bir noktaya geliyorum. Tren yolculuğu...

İzmir'den Isparta'ya trenle ve yataklı ile gideceğiz; böylesi haftada iki defa işliyor; yerlerimizi aldık; Karakuyu isimli

bir yerden ayrı ve âdi trene aktarma şartiyle. Isparta'ya gece yarısına doğru, belki de sonra varacağız; bizim bindiğimiz arabalar Afyon'a ayrılacak. Burdur yolcuları da hat değiştirmeğe mecbur. Yani İzmir'den demiryolu muhtelif mevkilerde birçok kollara ayrılmaktadır. Onlardan sadece bir tanesi ana hat, ötekiler şube. Şubeler Denizli, Burdur ve Isparta-Eğridir, Tire, Ödemiş... Raylar buralara dayanıp kalıyor.

Fenası şu ki trenler –müfettişlerle konuştum– ülkemizde çeşitli teknik sebeplerden dolayı saatte bir biri üzerine ancak 30 kilometre gitmektedir. Yolcusuz kalmıyorlar amma otobüsler olmasa vaziyet ümitsiz. Tek hatla ve o trafik ile halk yaya kalır; demiryollarımız Anadolu ahalisinin ihtiyacına ne sürat ne de işleme bakımından cevap verebilir.

Zira kırk yıl önceki Anadolu ile şimdikinin en fazla dikkati çeken, insanı hayrete düşüren farkı buradadır: Halk ayaklanmıştır. Eskiden pek kati lüzum olmadıkça kasabasından ayrılmazdı; kasaba ufukları âdeta bir sur, hisar ve kale çevresi gibi içinde tutardı. Yollarda, gördüklerim ekseriyetle yerleri değiştirilmiş memurlarla vilâyet makamına başvurmak zorunda kalan yahut devlet merkezine bir menfaat peşinde koşan eşraf ve ağalardan ibaretti. Günlerce yol alırdık, karşımıza yolcu çıkmadığı olurdu.

Bugün başdöndürücü demekten çekinmiyeceğim bir koşuşmadır gidiyor. Trenler sevilmeyen ağır ve pahalı bir vasıta olmakla beraber tıklım tıklım. Otobüsler ise yazın Florya trenleri ne ise o! Basamaklarından damlarına kadar içinde, dışında, üstünde adam kaynaşıyor. Altında bir yer bulunsa muhakkak buraya da sığınanları, sıkışanları görürsünüz.

Çoğu iş peşinde, bir kısmı da artık kasabasında pineklemekten bıkmış. Fırsat zuhur etti mi ver elini en yakın şehir

yahut bir başka kasaba... Kasabalar arası Week-end revaçta! Hele düğün vesilesiyle kadınlara da bir seyrüsefer merakı gelmiş. Meselâ hop diyorlar, Isparta'dan Antalya'ya gidiveriyorlar... Yalnız başlarına veya sekiz, on kişilik gruplar halinde. Vaktiyle öyle uzun, âsayişsiz, hanlarda yata kalka arabalarla seyahati kadın göze alamaz, kocasından izin koparamazdı. Sabahleyin 6 kâğıdı verdi mi biniyor otobüse, ikindi üstü Antalya'da. Hem öyle süratli bir gidiş ki tren ardından yetişemez. Zaten oralarda demiryolu da yok.

Olsa da istasyonlarda dakikalarca duracak; bazısında karşıdan gelen treni uzun uzun bekliyecek; bayraklar tutulacak, kampanalar çalacak, düdükler ötecek. Yeni bir istasyona yaklaşıldı mı lokomotif kilometrelerce ötede süratini – eğer buna sürat denebilirse– kesecek; "poh poh", "pöf pöf", inleye soluya nihayet gacur gucur duracak.

O müddet zarfında kötü otobüsler kayıp gidiyor; demiryoluna muvazi şoselerde tozu dumana katarak treni arkada bırakıyor. Hep gülüşüyoruz; alay ediyoruz. Şoför el sallıyor, otobüstek.i çocuklar, "Geçtik!" diye bağırışıyor. Hülâsa tren kasabalar arasında hemen hemen eski devrin öküz arabası ve kağnısı kadar gülünç ve iptidai olmuş.

Akdeniz'deki vapurlarımız da aynı halde... Bundan bahsetmenin de sırası gelecek. Şimdilik bir sahnesini söyliyeyim: Alanya'dan bindiğim vapur, Anamur önünde tek müşteri çıkarıp almadan, vinçlerini de işletme vesilesi bulmadan tarifeye uyarak tam beş saat açıkta durdu. Kendimi sahil muhafazasına memur bir ganbotta sandım. Liman yoktu... Fakat, çok şükür, deniz süt limandı.

20 Haziran 1950

MANİSA'YA GİDİP GELME

Lokantalı vagonlar hakkında • Adam sarrafları • Manisa istasyonunda meşhur belediyecimizle karşılaşıyorum • Devlet binalarının mimarisini tenkid • Gene bakım ve eşya muhafazası meselesi • Milli bir inkişaf: Resim • Kabuğunun içine büzülmüş Anadolu'yu koydunsa bul • Eğer onlar olmasaydı

Günübirlik Manisa'ya girilip dönmeden yoluma, yolculuğuma devam etmeği gönlüm istemedi. Bir sabah İzmir-Bandırma trenine bindik: lokantalı vagonda yer aldık. Katarlarda lokantalı vagon oldu mu böyle bizim gibi ara istasyonlara inecekler çok defa ikinci mevki bilet alarak o vagona giriyorlar, bir kahve ısmarlıyorlar, rahat koltuklarda, geniş camlardan sağı solu seyrede ede, konuşa okuya rahatça seyahat ediyorlar. Çok defa kahvehaneye, bazan birahaneye dönüyor amma yataklı ve lokantalı vagon memur ve müstahdemleri tahsil görmüş, gazete ve kitap meraklısı, adam sarrafı, zeki, becerikli vatandaşlardır. Memleketin kalburüstü şahsiyetlerini tanırlar, fazla olarak numaralarını verirler ve bilirler. O meyanda –az rastlamalarına rağmen– bana da yakınlık ve nezaket gösterirler. Aşçıbaşılarla da aram iyidir;

galiba yemeğe verdiğim kıymeti onlar da kulaktan kulağa da olsa yazılarımdan öğrenmişlerdir.

O gün vagon misafirliğim kısa sürdü; iki saat sonra Manisa'ya geldik. Yanımıza son edindiğimiz kıymetli ahbaplardan maarifçi Mürtaza Bey de vardı; zaten memnunduk, refakatiyle bu memnuniyetimiz artmıştı. İstasyona iner inmez –geleceğimizi İzmir'den öğrenmiş olan– Manisalı iki gazeteci arkadaşın "Hoşgeldiniz"i ile karşılandık, müteşekkir kaldık. Fakat sürpriz bununla bitmedi, şaşaladım. Bana doğru gelen bir zat vardı ki yüzünü kalabalık içinde sezer sezmez İstanbul'u görmüş ve İstanbul'a gelmiş hissini duydum: Sabık vali ve belediye reisimiz Doktor Kırdar. Kırk yıllık bir dostum da beraberinde: Galatasaraylı Suat Karaosman.

Öyle ya, Karaosmanoğulları bölgesindeyim. 1910 Manisa seyahatimde yine bu istasyonda Karaosmanlardan Yakup Kadri ile Suphi Kocamemi'yi bulmamış mıydım?

Doktor Kırdar, isterse hava bunaltıcı, güneş yakıcı, vakit öğleye yakın olsun, o kadar emek sarfederek bir şehir haline soktuğu Manisa'sını gezdirmeden, hem de arkadaşlarını peşi sıra yayan sürüklemeden yapabilir mi? İstanbul'da on bir sene böyle az mı dolaşmıştık! Dolaşmağa koyulduk. Benim kırk yıl önce tanıdığım şehir, lehine olarak tanılmayacak hale gelmiş. Eskisi hemen hemen yok olmuş; yerine bir başkası kurulmuş. Maziden nişane olarak çoğu henüz tamir edilmemiş camileri ve yangından mâsun kalmış bir mahalleyi görüyorum; üst tarafını çıkaramıyorum.

Geniş, ağaçlıklı, temiz caddelerde yürümekteyiz. Her yerde karşıma çıkan beton resmi binalar burada da var, elbette... Onlar birbirlerine öyle benzerler ki şimdi Anadolu'nun hangi şehir ve kasabasına gitseniz, önlerinden geçerken kendinizi bir

evvelki şehirde sanabilirsiniz. Ha Manisa, ha Isparta, ha Bolu. Cümlesinde iklim farkı ve umumî manzaraya uygunluk ciheti düşünülmeden tektip, bilhassa çirkintip olarak yaptırılmışlardır. Çimentonun o ne kayalık, ne ağaçlık, ne deniz kenarı, ne dağ tepesi, hiçbir cins arazi parçasına yakışmayan rengi ile çimento mimarlığının yüklü, ezici, kaba şekli Anadolu şehirleri kadrosu içinde daima ecnebi madde gibi durmaktadır.

Evet, devletin, devlet teşkilâtının nihayet derli toplu, sağlam binalara yerleşmiş olmasına memnunuz. Biz eski zamanı, devletin göçebelik devrini, o hazin vaziyeti biliriz; utanırdık. Bugün sadece estetik tarafını kusurlu bulmaktayız. Yokluğu değil, varlığı tenkid ediyoruz. Demek istiyoruz ki: Keşke devlet binaları körükörüne seçilmiş battal bir mimarlığın seyyiesine uğramasa idiler de yurdun bina ahengine az çok uymuş, bölgelere göre bir değişiklik arzetmiş olsalardı... Ne yapalım ki olamamış. Bundan böylesi için de olacağını sanmıyorum. Mimarlığımız çok kuru, pek şiirsiz!

Mektepler ekseriyetle ve nispeten bakımlı ise de birçok şehirde halkevleri, askeri mahfiller, parti merkezleri, belediye gazino ve tesisleri ilk zamanlardaki alâkayı muhafaza edemediğinden kendi hallerine bırakılmış. Netekim Manisa'da da bunlar Doktor Kırdar'ın gidişinden sonra itina görememiş. Perdelerin bile usulünce kaldırılıp indirilmemesi, iğri büğrü durmaları can sıkıyor. Eşya kullanma ve muhafaza hususundaki kayıtsızlığımız bütün seyahatim müddetince beni sinirlendirdi. Binalara ve mefruşata ne paralar harcanmış... Hırpalanmış, bakamamışız.

Zira sade ve sağlam mefruşat yerine fanteziye, sözüm ona lükse kapılmışız. Parke, gün aşırı cilâlanmak ister; muşamba neyimize yetmezdi? Bayağı kontrplak sıcağa, güneşe

dayanır mı? Kadife perde de ne imiş? Hepsi bu minval üzere, tecrübesizlik, telâş, kısacası görgüsüzlük yüzünden heder olmuş; olmaktadır. Ortalarda işbilir hademe de yok, tabii!

Öğle yemeğini Suat Karaosman'ın, yangından arta kalma sevimli evinde iştahla yedik ve gazeteci arkadaşlarla hemen gezintiye, şehrin hâkim noktasına çıktık. Orada hep beraber Osmanlılar devri tarihini düşündük, konuştuk. Muhafaza edilmiş pek az iz, eser kalmış. Kalanları tamire başlamışız.

Manisa'da bir öğretmen gencin resim sergisini de ziyaret ettim; tablolarına, sanatlı bir fırça ile mahalli manzaraları aksettirdiği, memleketi duyduğu ve görebildiği için pek beğendim. Türk'ün son zamanlarda çok hayret verici bir sürat ve olgunlukla gelişen kabiliyetlerinden biri de resimdir. İlkokul çağında ve en uzak, âdeta kuş uçmaz, kervan göçmez kıyı ve köşelerde bile resim istîdâdı âdeta fışkırıyor. Meselâ şosesi bozuk, kendisi ise o bozuk şoseye bile bağlanmamış, tek başına kalmış köyde ilk mektebi gezerken küçücük talebenin çire-desti-i mahareti öyle güzel resimlere rastladım ki birer birer, uzun uzun seyretmeden ayrılamadım.

Kırk yıl sonraki iyi farklar ve yenilikler arasında, resim işine milli bir inkişaf olarak birinci plânda yer ayırmak lâzım geldiğini izaha hacet yok. Asırlarca hüsnühat ve tezyini sanatlarla iktifa etmek mecburiyetinde kalan kız ve erkek halk çocuğu şimdi, zaten cevherinde bulunan bir kabiliyeti artık muvaffakiyetle resim sahasında da gösteriyor. Bizi milletlerarası güzel sanatlarda galiba edebiyat, heykel ve saireden önce resim meşhur edecek. Profesör Kenan'ın afiş müsabakasında kazandığı mevkii de bir gün, yine bir köy mektebinde, resimlere bakarken çocuklara ben müjdeledim; ayrıca ehemmiyeti üzerinde birkaç kelime söyledim.

Manisa'yı tepeden gören yaşlı ve taze ağaçlar arasında biraz daha kalmak arzusundayım amma tren saati geldi. Bu katarı lokantalı olduğundan kaçırmak istemiyorum; otobüsten, hattâ otomobilden rahattır. Fırsat düşmüşken motörlü nakil vasıtalarına bir müddet yanaşmayacağız; az çilesini çekmedik yahut çilesini az mı çektik? Kendimizi otobüslerde taşı toprağı ayrılsın diye modern elek makinelerine konmuş hububata benzetiyordum; ha bire çalkalanıyor, bir kapıdan ötekine iletiliyor, saatlerce zıp zıp sıçratıyorduk. O insafsız elekten geçirme ve kalburlama sonunda bizleri bir yere hoyratçasına boşaltıveriyorlardı. Çuvala sokulmadığımıza, bu defa da değirmene sevkedilmek üzere kamyona yükletilmediğimize şaşıyordum!

Öyle olmasına rağmen bir hakikattir ki Anadolu'ya hayat ve hareket, uyanıklık ve beceriklilik, şehirlerarası yakınlık ve uzlaşma, alım satım imkânı ve imar arzusu getiren âmillerin başında otobüsle kamyona en mühim mevkii vermek iktiza eder. Eğer yeni rejimle birlikte motörlü vasıtalar da ortaya çıkmasaydı şimdi görüp de beğendiğim koşuşma ve birbirine karışma gibi sosyal inkılâp vukua gelmemiş olurdu; az bir farkla karşıma yine kırk yıl önceki "Yer yer kabuğunun içine büzülmüş" Anadolu çıkacaktı.

Biz, otobüs gibi, ucuz ve süratli bir vasıtayı bulduğumuzdan dolayıdır ki Zonguldak'tan Bolu'ya gelmeği ve yine o vasıtaya güvenerek Bolu-İstanbul seferini yapmağı göze alabildik. Yoksa denizden dönecektik ve seyahatimizin fevkalâde zevkli, istifadeli bir kısmını haritamızdan silecektik. Cidden yazık olacaktı.

24 Haziran 1950

ISPARTA YOLUNDA

Isparta'ya gece yarısı varıyoruz ve hemen düğüne gidiyoruz • Kar serinliği duyulan şehir • Aydın bölgesindeki mâmurluk • Köy mescitleri inşası yarışı • Okul ve mescit • Durup kalmış bir gar saati • Köy ressamı ve eserleri • Resim yasağı kendiliğinden kalkmış • Halı memleketinde içine halı tezgâhı sokulmayan bir kız enstitüsü

Isparta'ya gece yarısından sonra vardık. Karakuyu'da İzmir-Ankara treninden inmiş, ayrı bir katara aktarma etmiştik. Vagonda bizden başka kimse yoktu; hemen uzandık, perdeleri kapayıp lâmbaları da söndürdükten sonra iki saat güzel bir uyku çektik. Kalktığım zaman trenin mehtap altında kar mı, duman mı, bulut mu olduğu iyice farkedilmeyen beyaz tepeli yüksek dağlar çevresinde yol aldığını gördüm. Pencereyi açınca âdeta soğuk denilecek bir yayla havası yüzüme çarptı; hafiflik, ferahlık duydum. Alışkın olduğumdan sezerim: Muhakkak 1000 rakımın üstündeyiz.

İyi ama geceleyin, daha doğrusu sabahın saat 1'inde, tanımadığımız bir İç Anadolu şehrinin istasyonuna inmek, otel aramak, bulursanız odanızı temizletip yatacak vaziyete getirmek kolay iş midir? Aklını hep bunda... Filvaki İzmir'de

tanıştığım Ispartalı muhterem Doktor Demir Ali Kamçıoğlu bize: "Merak etmeyin, icabını düşünürüm," demişti; doktor ayrıca dostlarımdan ve İzmir tacirlerinden Şevket Başev'in de damadı idi ama beklenmedik bir aksilik olduysa ne yapacağım? Bu endişe ile dışarıyı gözlerken birkaç zatın el salladığını gördüm. Başta Tellioğlu Süleyman Bey olduğu halde gayet iyi karşılandık. İstasyon şehrin azıcık uzağında idi, bir taksi bekliyordu. Sordular:

"Yorgun değilseniz düğüne gider misiniz?"

"Hay hay, gideriz."

Bir gece evvel sabahın ikisinde yatmış, beşinde uyanmıştık. Yataklı ve yemekli vagonda seyahat ettiğimiz, sonra bir müddet uyku kestirdiğimiz için dayanacak vaziyette idik; fakat tam 13 saatimiz yolda geçmişti. Etrafı temaşa bile o kadar uzun müddet devam edince insanı yormaya yeter. İnip çıkmalar, konuşmalar, sorgu sualler de ayrı.... Şu var ki gül ve halı diyarı Isparta –biri tabiatın, öbürü insan elinin iki sanat eseridir– öyle güzel havalı bir yer ki kendimizi günlerdir istirahat etmişlerden daha dinç buluyoruz. Görmüyoruz ama yüzümüze uzaklardan gelen bir kar serinliği vurduğunu anlıyoruz. Bu, tıpkı yazın bir tarafa sağanak düştüğü zaman yağmur yağmamış yerde duyulan ferahlatıcı esintiyi andırır.

Askeri mahfelde yapılan düğün, bir Anadolu hikâyesinin veya romanının çok hoş bir faslını teşkil edebilir. Muayyen bir şehre izafetle yazılmak istenirse fikir ve kalem hürriyetinin tahdidi lâzımdır. Onun içindir ki, biri subay, öbürü öğretmen olan çiftlere saadet temenni ederek bahsi –aklımda bütün tafsilâtını tutmak şartiyle– keseceğim. Memnunluk;

zira Isparta'yı ilk önce bir düğünde bulunarak ziyarete başlıyorduk. Böyle bir ayak basış her kula nasip olmaz.

Bize bir şey daha nasip oldu: Yepyeni bir otelciğe girmek. Daha evvel şu müjde ile de karşılaşmıştım: "Tenbih edildi; hamamınız hazırdır..." Sağ olun, dostlar! Şehrin tek iyi oteli tamir dolayısiyle kapalı imiş; şansa bakınız ki yenisi daha o gün, bahar bayramına rastlayan 1 Mayıs'ta açılmış.

Isparta'yı anlatmadan önce buraya gelirken geçtiğimiz bölge hakkında söyleyeceklerim var. Malûm ya, Aydın ilini aştık; incir ülkesini... Anadolumuzun en mâmur, en hareketli ve adım adım güzelleşen en meskûn parçalarından biri burasıdır. Sultanhisar'da zeytin ve incir ağaçlariyle yan yana portakal bahçeleri bile gördüm. Hele Selçuk civarının –kale, sur, su kemerleri ve harabeler arasındaki– zenginlik manzarasını hayranlıkla seyrediyorum. Köyler gayet sık ve hepsi de yeni evlerle bezenmekte. Mütemadi bir inşaat faaliyetine ve köylerin kasabalaştığına şahit oluyorum. Ara istasyonlarda bile halk kaynaşıyor ve bekleyen otobüslere doğru koşuşuyor, köylerine dağılıyor. Vagonun bir penceresinden öbürüne seğirterek bu gelişme, bereket, mâmurluk sahnelerinden hiçbirini kaybetmemeye çalışmaktayım.

Lâiklik rejiminin ilk eseri yahut tepkisi köylerde cami merakı olmuş. Vaktiyle, kırk sene evvel köylü cami bakımını ihmal ederdi; uzaktan köye baktınız mı, cami itinası dikkati pek çekmezdi; içleri temiz de tutulsa dışına fazla ehemmiyet verilmezdi. Şimdi köy mescitleri birbirleriyle müsabaka edercesine içten, dıştan mâmur halde. Minareleri, şerefeleri, külâhları, damları, duvarları, kiremitleri ekseriya pı-

rıl pırıl. Camisiz köy yok gibi... Eskiden mescit yapılmamış olanlarda da yepyenileri yükselmiş; müşrif-i-harab olanları ise iyice tamir görmüş.

Eline para geçen köylünün ilk işi bunu mescide harcamak. Hele Ege bölgesinde yarış hızlandıkça hızlanıyor. Bolu-Düzce-Adapazarı havalisinde cami inşası gayreti belki daha da üstün. Denilebilir ki hükümetin ilkokul yapma–yaptırma siyasetiyle halkın köy mescitlerine sarılma gayreti atbaşı bir gitmektedir. "Sen okul mu istiyorsun? Peki! Fakat al bizden de bir mescit!" Böyle bir çekişme hissediliyor.

Mesele, iki gayretin birbirine zıt değil, bilâkis başka milletlerdeki gibi yekdiğerine uygun, tamamlayıcı bir veçhe almasındadır. Cami muhabbetinin köylerimize dini olduğu kadar medeni bir manzara verdiğine şüphe yok. Gönülde iman yer almadıkça medeniyet kurulamadığına, medeniyetin de imarla kendini belli edeceğine göre bu, bir kalkınmadır.

Fakat dindarlık duygusunu zamanın gidişine de, ölçüsüne âyarlıyacak terbiyede, iman ve feragat, aynı zamanda umumî bilgi sahibi unsurlardan vücuda getirilmiş bir köy imamları teşkilâtından mahrum bulunduğumuza üzülmemek elden gelmiyor. Kökü hükümetten ziyade cemaat imeceliğine ve yüksek meziyette vatandaşların azmine dayanan benzeri teşekküller, Hıristiyan milletlere rahip, pastör ve misyoner olarak hem nüfus, hem nüfuz, hattâ ülkeler kazandırmamış mıdır?

Tren Aydın'a varınca gar saatine baktım, şaşırdım. Benimki ile, yani İzmir'dekiyle yirmi beş dakikalık bir gerileme gösteriyor. Filvaki şarka doğru gidiyorduk ama o kadar fark

hâsıl edecek bir mesafe aşmamıştık. Memura sordum, gayet tabii tavırla, "Az evvel durmuş olacak," dedi, geçti; hemen işletmelerini emretmek lüzumunu bile duymadı. Bir gar saatinin unutulup durduğuna, durduğunun farkına varılmadığına, söylendiği halde derhal âyar edilmediğine ömrümde ilk defa rastlıyordum. Bir yaşıma daha girdim.

Nazilli İstasyonu'nda –burası fabrikasından dolayı en kalabalık, hareketli bir tren durağıdır– bir köy ressamiyle tanıştım. Tablolarını bekleme yerinde sergilemiş, satıyordu. Bu resimler cam üstüne yapılmış, altlarına beyaz kâğıt yerleştirilerek paspartuya geçirilmişti. Hepsi de din mevzuunu ele almıştı. Meselâ bir tanesinde İsmail'e, tam oğlunu boğazlayacağı sırada gökten kurban inişini tasvir ediyordu. Öbürü daha cüretli bir mevzu: Hazreti Muhammed Aişe'nin dizine yatmış, evinde uyuyor; odada misafir mi, yoksa zevcat-ı-tahire mi, kim oldukları bilinmeyen beş kadın daha oturmakta, hayran hayran peygamberin vechine bakmaktadırlar. Yolcular durup durup o tabloları aynı hayranlıkla seyrediyorlar.

Görüyorsunuz ki müslümanlıktaki resim yapma, hele peygamberimizi fırça ile tasvir şekline getirme yasağı kendiliğinden kalkmış. Tabloları köylülerle kasabalılar satın aldıklarına ve duvarlarına astıklarına nazaran köy imamları ve eski sarıklılar ahkâm çıkarmaya artık kalkışmıyorlar.

Sizlere şu, gündüze rastlayan İzmir-Karakuyu tren yolculuğunu her bakımdan hararetle tavsiyeden sonra –yataklı ve yemekli vagon servisini de övmek lâzım– tekrar Isparta'ya dönelim: Deliksiz bir uykudan uyanıp da sokağa fırlayınca tepelerini karlar akçıllatmış güneşli dağlara bakakaldım. Güzellikleri şu noktada: Bunlar şehrin her tarafından gö-

rünüyor. Gül ve kiraz yetişen şirin, sağlam havalı, aydınlık, göğe yakınlığı duyulan bir yayla kasabasındayım.

Sırtlarına uçları yerlere kadar uzanan halılar yükletilmiş sevimli eşeklerle çok tüylü, yumuk yumuk develer –bir törene gidiyormuşcasına süslü– sokaklardan mütemadiyen geçiyorlar, civar köylerden halı taşıyorlar. Şehirde ve köylerde halı tezgâhı kurulmamış damaltı yok. Yalnız bir bina mevcut ki orada ne tezgâh vardır, ne halı bahsi edilir: kız enstitüsü.

Evet, inanılır şey değil ama bu, bir hakikattir. Isparta Kız Enstitüsü'nde dikiş, yemek yapma, çiçek, şapkacılık, hepsi var. Halıcılığı kapıdan içeriye sokmamışlar! Sokmadıkları için de enstitünün koridorları çın çın ötüyor. Talebesi en az enstitü Isparta'dakidir.

29 Haziran 1950

İĞRİDİR GÖLÜ

Isparta'da halıcılığın başına gelen • Gözlere dair • Yolda rastladığımız bir sürü • Bilinenlere benzemiyen bir göl • Bu göl, granitten bir beşiğe uzanmıştır • Göller ve gölgeler • Azman insanlar arıyorum • Eski bir payitahtın yerinde çerden çöpten bir kasaba • Keyfini sürdüğüm bir bîtaraflık

Ispartalılar, kendilerini niçin halıcılığa vermişler? Anlayışıma göre, yaşadıkları dağlık arazi, ziraate müsait olmadığından ve o havalide çokça yün bulunduğundan dolayı. Güle merak salmaları da, başka bir geçim kaynağı aramalarındandır. Yazık, gülcülük küçük ölçüde kalmış. Yılda ancak altmış kilo gülyağı çıkarılabiliyormuş; halbuki Bulgaristan –şimdikini bilmiyoruz, tabii– dünya istihlâkinin 10'da 8'ini istihsal edermiş.

Ben halıcılığın gidişini de bir başka bakımdan beğenmedim: Düşük kaliteli mal almış yürümüş; desenlerde de eski güzelliği muhafaza etmemeğe başlamışız. Kısacası halı dokutanlarda olduğu kadar müşterilerde de zevk bozulmuş; bunda da umumî zevk seviyesine ve para kazanma hırsına uymuşuz. Diğer taraftan devletçilik prensibi güden hükümet ne gülyağı ne de halı ile lüzumu kadar alâkalanmış. Birkaç yüz halı seyrettim, dört beş tanesini beğenebildim. Paralı bir adam bile

olsaydım yüklü bir halı stokiyle dönmezdim. Bereket memleketin muhtelif bölgelerinde yeni zenginler türemiş, ev ve döşeme merakına kapılmışlar da o meta müşteri buluyor. Kırk yıl evvel İzmir'deki Karpet Oriyantal isimli halıcılık müessesesi hem mal satar hem de kaliteyi yükseltmeğe çalışırdı.

Gerek Isparta ve Eğridir'de, gerek köylerde evlere girerek kadınlarla kızları tezgâhlar başında çalışırlarken gördük; daima iyi karşılandık. Resimlerini çekmemize de mümanaat eden olmadı. Zaten Isparta ve havalisi ahalisi çok nezaketli, cana yakın, zeki insanlar. Buralarını pek sevdim. Zaten dedelerim Emirdağı ve Mudurnu gibi dağlık arazi halkından imişler; yayla çocukları... Dağlılarla çarçabuk kaynaşmamda belki onun da tesiri oluyor.

Göller, ormanlar, karlı dağlar ve akisleri muhakkak ki gözlerde kendilerini gösteriyor. İskandinavyalı gözünde de bunlar vardır. Isparta, Eğridir ve havalisinde gözler ayrıca, dokunan halıların renk zenginliğini, uygunluğunu ve kadifeliğini almış, diyeceğim geliyor. Bir adese ile büyütülse gözlere baktığınız zaman önünüze en nadide bir seccade serilmiş sanacaksınız, galiba...

Eğridir Gölü'nü seyretmek için sabırsızlanıyorum. Bir ikindi üstü otomobile bindik. Tren işliyormuş amma zamanı dar, ölçülü olan bir yolcu için beklemeğe ve tarifesine uymağa imkân yok. Mesafe de kısa; iki şehir arası dümdüz, mükemmel şoseden gidip gelme topu topu 68 kilometre yapacaksınız (artık "Şu kadar kilometre yaptım" şeklindeki sözleri Türkçeleşmiş saymak mecburiyetindeyiz).

Gölden önce, yolda bambaşka bir şey gördüm, gözlerime inanamadım: Uzaktan tozu dumana katarak kara bulut

gibi bir sürü geliyordu. Ne sürüsü idi bu? Manda olsa bu kadar süratli yürümez; kara keçi desek o kadar büyük olmaz. Yaklaşınca anladık: İrili ufaklı beş yüz baş merkep! O miktara –araya başka cins mahlûk karışmamak şartiyle– hiçbir yerde rastlamamıştım. Nereden gelip nereye gidiyorlardı? Asıl mühimi neden bir şey taşımıyorlar, işe yaramıyorlardı? Meğerse ekinler henüz bir karış serpmiş, biçim faaliyeti başlamamış olduğundan kışı zar zor, yarı aç geçirmiş olan hayvanları bu mevsimde komşu köyler birleşerek otlamağa yollarlarmış; sadece iki küçük çobanın sevk ve idare ettiği beş yüz merkep akşam yaklaştığından yerlerine dönüyorlarmış.

Dikkat ettim: Ne memnundular ne şikayetçi... Sırtlarında yük var imiş veya yoğ imiş farkında değillermiş gibi, "Ha olmuş, ha olmamış, hepsi bir," diyen stoik bir tavırla ve bildiğimiz eda ile çoluk çocuk, uslu uslu yollarına devam ediyorlar. Resimlerini çektim amma objektife umumî heyetini, yani beş yüzünü sığdıramadığım için bir şeye benzemedi.

Otomobil döne kıvrıla dik bir yokuşa tırmanıyor. "Gölü şimdi göreceksiniz," dediler; gördük. Hakikaten görülmeğe lâyıkmış; zira bilinen göllere benzemiyor: Korkunç bir güzelliği var. Korkunçluğu dört tarafını dikine kaplayan koyu renkli yüksek kayalardan, güzelliği de o kesme kayaların suya gölgelerini dikliğine salmalarından ileri geliyor. Ağız tarafı ve küçük iki toprak parçası müstesna, gölü çeviren, çevreleyen, çerçeveleyen arazi, üstünde ot ve ağaç bitmeyen yalçın granitten tabii bir sur, üstü açık bir kaya-lâhid'dir. Daha doğrusu göl granitten bir beşiğin içinde yatıyor. İçinden ziyade dibinde!

Dağlar o kadar vahşicesine azametli ve sarp ki bu gölün kenarına ne yapılsa, nasıl bir şehir kurulsa küçücük, süne-

pe, çelimsiz kalır. Hele bir adamın yıkanmak için suya girişi komik bir şey olur: Mini mini bir böceğin sefil, hiçten, âciz halini düşündürür. Eğridir Gölü, bizden yüz misli büyük, iri, azman insanların yaşadığı, yıkandığı, dağlarına tırmandığı bir başka dünya tesirini yapıyor. Öyle insanlar ki çimmeğe girdikleri zaman su, nihayet göğüslerini bulmaktadır; dağlar baş hizalarını geçmemektedir. Ellerindeki sopa bir kara çamın kökünden sökülüp koparılmıştır. Tepelerden atlayarak gölde cümbür cemaat eğleniyorlar. Haykırışmaları granit dağları gürletiyor; seslerini Toroslar geri çeviriyor; aksisadalarını bütün Anadolu dinliyor.

Etrafı ormanlık, durgun ve melânkolik göllere vuran ağaç ve ağaçlıklı yamaç gölgeleri Abant'da olduğu gibi şüphesiz hoştur; oyalayıcı, süslüdür. Fakat şu heybetli, hattâ zalim diyebileceğim siyah kayaların bir gölge salışları var, ağırlığı altında göl eziliyor. Istırap çektiğine inanacağınız geliyor. Bu, bir gölge salış değil, temel atış! Bir daha yerinden kımıldanmaz sanıyorsunuz; halbuki gölgeler durmamacasına yer değiştiriyor.

Ayrıca bir şey daha yapıyor ki asıl hususiyet orasındadır: Göğün mavisini yeşile çeviriyor. Yukardaki mavi gök, aşağıda yeşilbaş ördeğin göğsü renginde, parlak ve şanjanlıdır.

Eğridir kasabası bu azamet ve ihtişam kenarında çerden çöpten bir kümecik. Hiç himmet girmemiş, âdeta vazgeçilmiş halde... Ya kale içi, içler acısı! Eğridir'e ne Abdülhamid, ne Enver Paşa devirleri el uzatmış, ne de Cumhuriyet rejimi uğramağa kâfi vakit bulmuş. Şimdi uğraması beklenmektedir. Filvaki birtakım sulama işlerine girişilmemiş değil. Proje daha geniştir, göl sathı bir metre aşağıya inecek, bilmem ne kadar hektar arazi daha istifade edilir hale sokulacak.

Gölü fırdolayı çevirecek turistik bir yoldan da bahsolundu. Ne yapılsa azdır. Hamidoğulları zamanında bir devlete payitahtlık eden Eğridir kasabasının ve gölünün ismini bizlere Eğridir-İğridir diye öğretmişlerdi. Osmanlılardan önce Felekabad adını da taşımış. Adlarını bir yana bırakalım, şimdiki Eğridir, seyahatimin başlangıcından beri gördüğüm meskûn yerlerin en bakımsızı. Bakmağa bakılmağa değer neleri yok... İki adası, bol balığı ve müstesna manzarasiyle o göl, göl sularından faydalanılarak başarılması beklenen ziraat ve sınaat gelişmeleri, halıcılık, dokumacılık, kerestecilik, zekâ gözlerinde parlayan ahali, eski tarih, civardaki geçmiş zaman harabeleri, hepsi burayı şenlendirmeğe yarayacak âmiller...

Lâkin 1950 baharından bütün şenlik sesi dağlarda otlayan koyun ve keçi sürülerinin hazin melemeleriyle kemikleri çıkık ineklerin ahırda süt bekleyen yavrularını hatırlayarak acı acı böğürmelerinden ve boyunlarına asılı tok âhenkli çıngıraklarını boşluklarda ara sıra isteksizce inletmelerinden ibaret!

Öyle olmakla beraber, belki ondan dolayı Eğridir'in tesiri geçici olmayacak; belli ki yaşadıkça burasını düşüneceğim, özleyeceğim. Otomobile binerken iki siyasi partinin erkânı tarafından beraberce, kardeşcesine uğurlanmak da işin başka güzel tarafı...

Faal politikaya karışmamanın zevkini çıkarmak, keyfini sürmek nihayet şu yurt seyahatimde bana da müyesser oldu. Kırk yıl evvelki gibi yan bakan, diş gıcırdatan yok... Bilakis vatandaşlarımın hepsinden nezaket, iltifat görüyorum. Böylesi çok hoş, pek rahat şeymiş doğrusu!

2 Temmuz 1950

ISPARTA – BURDUR – ANTALYA

Isparta'dan Burdur'a • Isparta'da ne gördümse hoşlandım • Nefis peynirli pideler • Çubuk boğazı • Bin şu kadar râkımdan denize: "Antalya'ya!" • Nilüferleri papatya tarlası gibi coşkunca açmış bir göl ve dere...

Yağmurlu bir günün sabahında Isparta'dan ayrıldık. Az sonra Burdur'a varacağız, ikindi üstü de Antalya'ya. Isparta'da ne gördümse hoşlandım, ne yedimse lezzetli buldum. Hele, günlük tereyağından ve o günün taze peynirinden yapılmış, en aşağı kırk santim boyunda ve kayık biçiminde peynirli pideler pek nefisti; tam mevsimine de rastlamıştık, fırsatı kaçırmadık. Zaten bu pide öğle yemeğine kâfi geliyor... Arkasından da üstü sıvamacasına kaymakla örtülü tel kadayıfına rağbet buyurursanız!

Şehrin suyu çok hafif, yağlar ise henüz yayıktan çıkmış olduğu için –yayla havasını da bunlara katınız– hazım zorluğu çekmiyorsunuz; çabucak acıkıyorsunuz bile... Kemal Turan Bey dostumuz bizi yemeğe çağırmak nezaketini gösterip de evvelceden, "Ne istersiniz?" deyince cevabım şu olmuştu:

"Peynirli pide ve kaymaklı tel kadayıfı!" O gün pideden beş tane, tatlıdan ölçüsüzce yediğimi biliyorum... Karbonat almak lüzumunu duymadım.

Isparta'nın pazar yeri de çok eğlenceli. Filvaki bütün Anadolu'dakiler gibi orada da satıcılar ekseriyetle köylü kadınlar, alıcılar ise kasabalılar. Benim dikkatimi daha ziyade Tahtacı kadınlar çekti; yani Toros ormanlarında kereste biçen, bunu iş edinmiş olan oymak halkı. Hepsi de güzel giyinmeğe meraklıdırlar; güzeldirler de... Diyebilirim ki Anadolu'nun en tirendaz, bir nevi koketriye sahip, yaşlısı bile zariflik düşkünü orijinal ahalisi Tahtacı kadınlarıdır. İnsana ilk bakışta İspanyol kadınını, onun süslülüğü ve şuhluğunu hatırlatıyorlar. Alışveriş için şehirlere, kasabalara geldikleri vakit mi iyi giyiniyorlar? Elbette kendilerine bu sırada fazla çeki düzen veriyorlar amma sarp ormanlar içinde, bıçkı ve testere elde yorulmak bilmez bir gayretle çalıştıkları zaman dahi yine düz tarlada didinen öbür vatandaş köylülerimizden daha itinalı kıyafettedirler. Fotoğraflarını çektirmekten de kaçınmak şöyle dursun, zevk duyuyorlar; gayet tabii poz almayı da biliyorlar.. Her biri rol icabı o kıyafete girmiş sinema yıldızı, sanki!

İşte bir göl daha göründü: Burdur Gölü. Tuzlu olduktan başka güzel tarafı da yok. İsmini verdiği vilâyet merkezine sadece bir dekor yapıyor; suyu tatlı bir göl kenarı kasabası manzarası veriyor. İçinde balık, kenarında ağaç yaşamamaktadır. Dağlar ise bana hem yumru yumru şekilleri, hem kavruk renkleri ile çöl bölgelerini hatırlattı. Burada badiyeleri ve sahraları düşündüren, hacca gidildiği tesiri yapan bir hal mevcut. Fakat kasaba temizce ve bakımlıcadır. Yüze gülen bir lokantada kusursuz servisle iyi bir yemek yedik ki bu, hâlâ Anadolu'nun birçok yerinde nasip olmamış nimetlerdendir.

Yolumuza devam ediyoruz. Manzara gittikçe güzelleşiyor, etraf ormanlaşıyor. Otobüste ön sıra yolcuları, birbirimize nöbetleşe kolonya ikramiyle meşgulüz. Kolonya? Bugünkü yurt seyahatlerinde eskisiyle bir fark daha hâsıl olmuş: Ceplerde ve el çantalarında kolonya şişeleri bulunduruluyor. Zaten şimdi hangi şehir ve kasabamız var ki eczahanesinde yahut öteberi satan dükkânlarında kolonya yapılmasın? Limon kokan ferahlatıcılarına rağbet fazla; zira otobüs tutan kadınlar bu neviden medet umuyorlar. Fena da olmuyor, arabanın içi seyyar berber dükkânına dönüyor; arka tarafın ve benzinin kokusunu bastırmasa da havamıza bir temizlik rayihası katıyor.

"Çubuk Boğazı'na yaklaşıyoruz," denildi; toparlandık; gözlerimiz pencelerde; memleketimizin yol bakımından korkunç, fakat güzellik itibariyle namlı boğazlarından birine giriyoruz. Koca otobüs daracık şoseden yüzlerce tehlikeli viraj geçerek Akdeniz kıyısına inecek. İşin şakaya gelir tarafı yok. İkinci Dünya Harbi'nin meşhur komandoları kadar muhataralı bir sefere çıktık. Ayrıca sağanak azıttıkça azıttı, camları kamçılıyor; dağdaki pus ve içerde biriken buğu yüzünden önümüzü güç görüyoruz.

Vaktiyle atlı arabalar için yapılmış, bazı yerleri pek az genişletilmiş olan yol, motörlü vasıtalara elverişli vaziyete sokulmamıştır; röfüjleri çerden çöpten, köprüleri korkuluksuzdur. Düşününüz ki burada otobüsler geceleri bile vızır vızır işliyor; işleyemediği de oluyor. Netekim aynı yolda bir tanesinin uçuruma yuvarlandığını, sekiz on yolcunun ölüp bir o kadarının da ağır yaralandığını seyahatime devam ederken gazetelerden okudum. O yollar, bu otobüsler oldukça, maalesef daha da okuruz.

Çubuk Boğazı, tehlikeyi unutturan güzelliğiyle epeyce sürdü. Nihayet bin şu kadar râkımdan deniz seviyesine indik. Tepeden gördüğümüz Akdeniz'e ve Antalya'ya yaklaşıyoruz. İlk su bolluğu –içinde nilüferleri papatya tarlası gibi coşkunca açmış– bir göl ve dere ile başladı. Artık akar sular, pür nakıl dolanan çiçekler ve her mevsimde meyva yetiştiren ağaçlar ülkesindeyiz. O derecede ki bazı pamuk tarlalarına rastladık, sahipleri çit yerine etrafına gül dikmişler... Sınırları ayırmak için!

Zaten "dikmek" ne kelime? Burada o iş bir ehemmiyet ifade etmiyor; toprağa ne sokuversen hemen tutuyor, en kısa zamanda yeşerip çiçek, meyva, mahsul veriyor.

İstitrad kabilinden şunu söyleyivereyim ki bugünkü Anadolu'da umran arzusu şehir, kasaba, köy, az çok insan topluluğu bulunan her yere kapalı yoldan, yani sağlam boru içinde şu getirtmek ile kendini göstermiş. Nereden geçmedik ki halk, aynı zamanda hükümet ile belediye su peşinde koşmasın? Bu maksatla, galiba çoğuna hesapsızcasına milyonlar harcanmaktadır. Hesapsızca dediğimin sebebi var: Keşifler daima yerinde yapılmadığı gibi tesisler ne kifayetlidir ne de lüzumu kadar sağlam. İlerisi ve dayanma müddeti pek düşünülmüyor. Vali yahut kaymakam yahut da belediye reisine bir şöhret ve gösteriş temini esas gaye imişçesine iş öyle aceleye getiriliyor ki matlûp netice tabiatiyle elde edilemiyor. Borular patlıyor, tazyik düşüyor, toplama havuzları çatlıyor. Miktarı çoğaltmak için iyi sulara kabaları da karıştırılıp kalite düşürülüyor. Hülâsa bir kör dövüşüdür gidiyor.

Amma ne olsa meskûn yerleri medeni şekilde akar suya kavuşturmak gayreti kırk yıl önceki devir ile şimdiki arasında

güzel bir fark hâsıl ediyor. O devirde kasabalar yine susuz değildi; fakat ekserisi hayır ve hasenat sahiplerinin himmetiyle yapılmış iptidaî çeşmeler yüzünden. Yer yer çatlamış künk borular, üstü açık arklar vasıtasiyle gelen ve evlere ma'i masura ölçüsiyle birbirinden geçerek taksim edilen sular tifo salgınlarına sebep olurdu. Şam şehrinin meşhur *Kâa*'ları böyle idi. Anadolu'da da birçok kasaba, mesela Çorum aynı halde idi. Kuraklıktan çok fazla tehlikeli bir sulaklık...

Tazyikli akar suya en ziyade elverişli görünen, âdeta bir tatlı su Venedik'ini andıran, dereleri kanal tasavvur edilse, adacıklara bölünecek olan Antalya meğerse temiz ve iyi su sıkıntısı çekmekte imiş. Aklıma gelmezdi.

Biz yolumuza devam edelim: Şehre girdik. Ben ümit ediyordum ki Isparta'daki dostların, hattâ validen valiye telefonların faydası olmuştur da otelde yer ayrılmıştır ve birkaç gıyabî ahbap karşılamağa gelmiştir. Kimsecikler yok. Soruşturduk: Otellere de tenbihat vâki olmamış. Dral dedenin düdüğü gibi ortada kaldım. Bereket, iş başa düşünce hem gayretli, hem becerikliyimdir. Yolda kulağıma bir Trak Oteli çalınmıştı; bavulları otobüse bıraktım, yanıma birini aldım, doğru oraya koştum.

Hükümet meydanına ve yandan denize nâzır ufacık bir bina. Kapıda bir levha: Boş odamız var... Başka yazılar da okuyorum: Hamam-duş-kahvaltı-Sahanda yumurta-maden suyu; âlâ! Hele geceyi edelim ve geçirelim, ertesi günü Allah kerim. Pek yapamazsam dönerim. Memuriyet veya müfettişlikle gelmedim ya... Seyahat programımı kendim tayin ediyorum. Bu yolculukta ferahlıktır.

5 Temmuz 1950

ANTALYA'DA

Hayal sukutu ile başlıyan bir akşam • Tren işletiyor muyuz, yoksa denemesini mi yapıyoruz? • Mussolini'nin kof heyulâsı • Devleti şen ve mâmur edecek yol yoksulu bir bölge • Meşhur parkın acayip hali • Delişmen bahar

Antalya'dayım; fakat henüz meçhul bir yolcuyum. Geldiğimden kimsenin haberi olmadığı gibi benim de burada tanıdıklarım yok. Muslukları tersine işleyen bozuk "şofben"li hamamda şöyle böyle yıkanıp elbise değiştirdikten sonra ve hava karardığı sırada şehri bir dolaşalım dedik. O günkü yağmurlar çarşı tarafını ve aşağı caddeleri çamur içinde bırakmış. Kırk yıl önceki İstanbul caddelerinde yürüyoruz sanki... Faytonlar da bu hâtırayı büsbütün tamamlıyor. Nerede yemek yiyeceğiz? Gözümüz hiçbir lokantayı tutmadı. Kös kös, hayal sukutuna uğramış halde otelciğe döndük.

Bereket –ilânlarını okumuştum ya– hizmet eden kadın bize sahanda yumurta yaptı; tereyağı, peynir, maden suyu getirdi. Demin dolaşırken aldığımız portakallara güveniyorduk. Susuz imişler, kaba bir posa... Bıraktık. Hülâsa, beklemediğmiz bir akşam yemeği oldu bu. Erkenden yattık; gök

gürültüleri, sağanaklar devam ediyor. Uykumuz da tabiatın teknik ârızaları yüzünden deliksiz, intizamlı olamadı!

Yine bereket, çok önceden, Isparta'da iken Afyon gar şefliğine telgraf çekerek pazartesi gecesi için Konya yolundan İskenderun'a yataklı vagon temin etmiştim; cevap elimde idi; çabucak dönecektim. Şunu söyliyeyim ki Anadolu'yu dolaşan bir adam şayet demiryollarından ve yataklılardan faydalanacaksa gayet açıkgöz, tedbirli olmalıdır. Bir hafta evvel tarifeyi gözden geçirmeli, gününü öğrenmeli, yataklısını kapatmalıdır. Zira uzak hatların çoğunda gündelik seyrüsefer yoktur. Uzatmayalım, memleketimizde henüz tren işlememektedir; denemesini yapar vaziyetteyiz!

Ne çare ki Antalya'ya bir defa gitmiş bulundunuz mu gerisin geri, aynı yoldan Burdur'a dönmek mecburiyetindesiniz. Düşününüz ki ben İskenderun'a, yani denizin öte yanına, karşı köşeye varmak için evvelâ Anadolu'nun ortasını, tâ Afyon'u boylayacağım; sonra koca bozkırları ve Toroslar'ı yeniden aşarak tekrar Antalya'nın karşı karşıya deniz komşusu olan Hatay Limanı'na ulaşacağım.

"Peki amma vapura binsenize..."

"Gününü kaçırdınızsa haftalarca beklemeniz lâzım!"

"Tayyare seferleri yok mu?"

"Başlamamıştı da... Hem uçaklar yağmurlu günde ne Antalya'ya ne de İskenderun'a inerler; pist çamur ve bataktır!

"Mersin'e sahil boyu kara yolundan gidiniz."

"Gidemem. Şosenin bir kısmı bozuk, bir kısmı nâmevcuttur!"

Evet, bugünkü vaziyet böyledir. Lâkin Mussolini'nin kof heyulası ufukta silineli beri Antalya'ya ve civarı üstünde bir-

takım yol projeleri serilip bükülmekte, hayırlı alâmetler belirmektedir. İskenderun'a bağlanacak bir kıyı şosesi; ayrıca Alanya üzerinden Konya'ya ulaşacak bir yol daha. Bunlara İstanbul-İskenderun vapur seferlerini en az müddete indirecek süratli bir deniz tarifesini ve kış yaz işleyecek tayyare postalarını da ilâve ediniz... İşte o zaman Cenup Akdeniz bölgemiz maddi mânasiyle anavatana kavuşmuş, karışmış, bağrına başını dayamış olur; kenarda kalmışlıktan, bir tarafa atılmışlıktan kurtulur.

Bir müstesna bölge ki yurdun merkezine çeşitli yollarla ne kadar yaklaşır, yakınlaşırsa bu yurt o nispette güzelleşir; çiçek ve meyva ile süslenir, bir kat daha şen ve mâmur olur. Hudutları içinde Antalya ve havalisine yer veren bir devletin, böyle araziden her şekilde faydalanmak şartiyle daima şen ve mâmur olmamasına imkân tasavvur edilebilir mi?

Küçüklerini bırakalım, sadece Termassus, Perga, Belkıs, Side harabeleri, her biri vaktiyle birer milyondan fazla insan barındırdığı tahmin edilen şehirlerdi. Birbirine o derece yakın, hemen hemen bir hizada ve kapı komşusu dört muhteşem mâmure harabesine hiçbir yerde rastlanamaz. Kaldı ki Belkıs ayaktadır; Side gömülmüş, lâkin henüz canlıdır; öbürler gibi hepsi de evvelâ arkeolog, sonra turist, kısacası insan bekliyor. İşte uğramayan odur. Mamafih bizim harabelerimiz de tenha sayılamaz: Sabahtan akşama kadar içinde, üstünde, altında dönüp dolaşan, her tarafını gözden geçiren, muhteşem amfiteatr'larında bir yukarı bir aşağı inip çıkan, karmakarışık kitabeleri gözlük takmağa lüzum görmeden okuyup anlamışcasına başlarını sallayan birtakım

çevik mahlûklar oralarda bir nevi incelemeler yapar. Bunlar keçi sakallı allâmeler, daha doğrusu sadece keçilerdir!

Zaten ben de harabeleri ine çıka, sütunlarını ölçe biçe, çukurlarından zıplaya sıçraya saatlerce gezip dolaşırken kendimi çenesinin altında bir tutam ak sakal, süt mavisi gözlerinde eksilmeyen bir dikkat yaşlı tekelere benzetmiştim; vücudumda aynı çevikliği bulmuştum. Geri kalmak şöyle dursun, ekseriya önde giden ben idim, tepeye ilk çıkan da...

Şimdi dönelim, Antalya'daki ilk sabahımıza: Kimi bulup da yol, iz öğreneceğim? Nerede o otel, otel müdürü, müdiresi ki önüme bir harita veya kroki koysun; yanıma bir rehber katsın; bir rehber plân dahilinde şehri, eski eserlerini, güzel mevkilerini bana gezdirsin. Daha sonra meşhur harabelere gideyim; Antalya'nın seyir ve tetkike değer yerlerini göreyim.

Öyle şey yok. Sanki Antalya ve havalisi, her türlü tarihi eser ve tabii kıymetten mahrum, alelâde bir bölgedir. Oraya yalnız hükümette işini takip edecek olan ahali, çiftçi ve köylü gelir. Şimdi otelde bulunanlar ise –seçim dolayısile– parti müfettişi, mebus namzedi gibi sabahleyin erkenden sokağa fırlayıp etrafta mekik dokuyan insanlar. Nasıl dokumasınlar? Mayıs ayının 5'inci cuma günündeyiz; 9 gün sonra sırat köprüsünden geçiş olacak. Yolum o köprüye uğramayacağı için telâşta değilim; ben alargadan geçeceğim, alargada duracağım.

Devir ve teftişte, bir rivayete göre faaliyette bulunan vali yerine muavini bey, nezaket gösterdi, yanıma lüzumlu izahatı verecek bir memur kattı. Lâkin sokağa tekrar çıkıp da arabaya bineceğimiz sırada Isparta'da rastladığım ve

Burdur'da buluşup Antalya'ya beraber geldiğimiz çok iyi yürekli meslekdaşlardan Sacid Bey oğlumuz karşımıza çıktı. Çocukluğu burada geçmiş; vaktiyle mektep arkadaşlığı ettiği yetişmiş dostları çok. Bunlardan birinin benimle görüşmek istediğini söyledi. Hüsn-i-tesadüf öylesine derler; o tesadüf sayesindedir ki Antalya'yı ve civarını hakkiyle tanımak, tanıyarak sevmek imkânını buldum. Az sonra ziraat aletleri ve otomobil levazımı ile dolu, modern şekilde tanzim edilmiş mağazasında karşılaştığım Mahmud Konuk Bey, ateş gibi bir işadamı. Yeni model güzel bir otomobili de var, tabii... Arabası bizi bekleyedursun, ilk gezintimize yaya başladık: Vali İşcan'ın vücuda getirdiği meşhur parka, bir kafile dostla beraber daldık. Artık yalnız ve yabancı değilim.

Parkı beğendim mi? Evet, ağaçlar, çiçekler, deniz, kıyı manzarası, bahar güneşi, tazelik ve kır gezintisine çıkmış çocuk sesleri, bilhassa tabiat pek hoştu. Lâkin burasının gerçek parka benzemesi için yerlerinden sökülüp atılacak epeyce şey, çirkin ve münasebetsiz tezyinat, acayiplikler vardı. Evvelâ, yolları örten beton zemini derhal, dakika geçirmeden gözden silmek, onun yerine sahilde mebzulen bulunan kum ve çakıl dökmek yahut daha iyisi bunları pekleştirilmiş toprağa çevirmek lâzım geliyordu.

Zira Cenup Akdeniz'in keskin güneşi o betonlara öyle vuruyordu ki ışığı henüz bahar mevsiminde olmamıza rağmen gözlerimizi alıyor, sıcaklığı tabanlarımızı yakıyordu. Artık yazın ne olur, tahmin edersiniz. Söylediler: Ahali sabahın erken saatiyle gece müstesna içine adım atamazmış. Hindilere dans öğretilen kızgın saç gibi üstüne bir ayağınızı bastınız mı öbürünü kaldırmak zorunda kalırmışsınız.

Park dünyanın betonunu yemiş; hem de beton darlığında, harp yıllarında! Şehirden geçerek gelen suyun da beton yataktan akması ve bizim Taksim Gazinosu'ndakilere benzer kübik fenerlerle pek bayağı tarzda süslenmesi de zevksizlik. Zaten parkın ışık tertibatı ve tezyinatı çirkinlikten, komiklikten ibaret. Halbuki burası sadece tabiatın coşkun feyzini tabii görünen gizli bir nizam ve ihtimamla belirtecekti. Hele beton yüzü hiç görünmeyecekti. Ağaçlara beton kılıf geçirmeyi nasıl akıl edememişler... Şaştım.

Şu var ki hepsi de çıldırmışçasına fışkırıp elvan elvan açmış, neresini buldu ise sarılıp tırmanmış, yükseklerde donuverip kalan renkli fıskiye sularına benzemiş fingirdek çiçekler, "Bırak onları! Bize bak! Bizleri seyret!" diye âdeta yakamdan çekiyorlardı. Hiçbir yerde bahar, buradakinden daha delişmen olamazdı.

9 Temmuz 1950

YAYLAYA BİR GÖÇ

Birkaç makaleye sığdırılamıyan Antalya • Harem ve selâmlık devrinde olmamamızın fazileti • Eski Ankara ve Bilecik'ten hâtıralar • Kadın eteklerini uzatan başkumandan • Korkutili yolunda • Çam ormanında geçit resmi • Memleket dâvasının bir kördüğümü: Yayla ve kışlak

Antalya'dan hangi güzel hâtıraları kaydedeyim? Hepsi uzun uzun anlatmağa değer. Kulüpteki gece toplantılarını mı; narenciye ve sıcak iklim müesseseleri bahçelerinde gezintilerimizi mi, harabelerindeki hayret hayranlık ve heyecanlarımızı mı? Pamuk tarlalarında, köy ve kasaba kahvelerinde sohbetleri, çam ormanlarında dolaşmaları, köy enstitüsü ziyaretini, yiyip içtiklerimizi, lise talebesinden başlıyarak olgun münevverlere kadar vatandaşlardan gördüğüm hüsnü kabulü, kazandığım yeni dostları mı? Evet, hangi birini anlatayım?

Dolabını açıp da sıra sıra dizili düzinelerce elbise arasından giyeceğini tayin edemiyen bir sinema aktörü gibi memnun, fakat şaşkınım, kararsızım. Elimi bir buna, bir ona götürüyorum; işin içinden çıkamıyorum. Kaldı ki benimkilerle kıyas kabul etmez kıymetli yazılardan ara sıra da olsa mahrum ettiğim şu sütunları seyahat notlarımla sürekli surette

kapatamam. Bu sebepten ancak beş, altı makalede az çok anlatmağa muktedir olacağımı tahmin ettiğim Antalya'yı bir incir çekirdeğine sığdırmak lâzım geliyor ki imkânsızdır ve yazıktır. Fakat o havaliye dostların davetlisi sıfatiyle yeni bir yolculuk yapmak tasavvurundayım. Bu tasavvur, eski Likya ve Pamfilya ülkelerinden fevkalâde hazzettiğimi, benden de hazzedildiğini bildirmeğe yeter. Gelecek seyahat notlarımı münhasıran Antalya-Alanya'ya hasredeceğim.

Doğrusu da budur. Akdeniz'deki cenup bölgemizi bir hafta içinde ne gezmek mümkündür ne de birkaç yazıya sığdırmak. Mamafih yine de bir şeyler söylemeden geçemiyeceğim. Meselâ yağmurlu bir günün akşamıydı, üç aile otomobille şöyle Korkutili'ne doğru uzandığımızın bambaşka hâtırası üzerinde duracağım.

Bu hâtıramın hususiyeti evvelâ İstanbul'da alıştığımız, İzmir'de kavuştuğumuz, sonra İskenderun'da tamamiyle bulduğumuz gibi aileye karışmaktı. İnsan ancak böyle çoluk çocuk, erkekli kadınlı muhite girince yabancılığını duymamağa başlıyor; memleketini daha yakından benimseyip vatandaşlık zevkini iyice tadıyor. Vaktiyle, velev ki yanımda zevcem bulunsun, şu seyahate çıksa idik erkekler bir yana, kadınlar öte yana ayrılacaktı. Bir kısmımız selâmlık, bir kısmımız ise harem hayatiyle ne zorluklara, ne fuzuli masraflara ve üzüntülere kendimizi mahkûm edecektik. Ayrı sofralarda yemek, ayrı arabalarda gezinti ve bu gezintilerde peçe örtmek yahut arabalar arasında vuzuh denilen iyi şeyi ortadan kaldıracak ölçüde mesafe ayırmak... Bir sürü külfet!

Eskiden Anadolu sürgünlüklerimizde yıllar öyle geçmişti. Nihayet 1916-17 senelerinde Bilecik'te, Ferit Bir ile ben,

bu yasağı kimsenin ne diyeceğine aldırmadan kaldırmıştık. Enver Paşa'ya jurnal eden oldu mu idi, bilmem. Bildiğim şudur ki Ankara'da bunalırdık da bazı akşamlar zevç ve zevce, istasyona kadar yürürdük. Çarşafa rağmen lâf olmuştu; polis müdürü olan zat; Vali Çerkes Reşit Bey'e, "Bu halin sivil, asker, yerli halk üzerinde fena tesir ettiğini, men'i lüzumunu" bildirmişti. Amma Reşit Bey aldırmamış, hâdiseyi de çok sonra bir konuşmamız sırasında bana anlatmıştı. Merhumu daima rahmetle yâdederim; polis müdürü bey galiba berhayattır; son devirlere kadar laik parti ve hükümetinin mebuslarındandı. Hoş içimizde ne kadar kişi anasından lâik kafalı doğdu ki? Çarşaf eteklerinin yerden kaç santimetre yukarı olacağının başkumandan vekili tarafından tayin edildiği devirde idik. Cephelerden her gün kilometrelerce çekildiğimiz nispette kadın etekleri uzuyordu. Vaziyet devam etse idi –kumaş yokluğuna rağmen– paşa, kadınlarımızı sokakta kuyruklu etekle dolaştıracak yahut Almanya'dan gelen kâğıt örgü ile yapılmış çürük çuvallara sokacaktı. Daha önce başımızı belaya soktuğu gibi...

Yakın tarihimizi sadece mesullerini mazur görerek, zemzemle yıkıyarak yazan aynı devir kronikçileri çekilip de yerlerine müspet görüşlü bilginler gelmedikçe çocuklarımız gafletten kurtulamaz. Radyoda Kur'an okutma gibi temayüllere etek uzatma siyasetinin kanı karışmıştır. İkisi arasında bir haseb ve neseb yakınlığı hissolunuyor, diyeceğim gelmektedir. Vay benim köse sakalım!

"Evet, Korkutili yolundayız; şosede..." Bu şosenin toprağı sağanakları emerek hemen kurutmuş, kayısının benekli sarılığında, gayet sıcak, âdeta etli renkte, ısırılacak kadar iştah

çekici. Etrafımız, tek tırtıl kozasının tutunamadığı irili ufaklı çamlarla çevrilmiş. Hele yerden, ötekilerin bacakları arasında fışkırmış tazeleri, yavruları ve bebekleri, göbek dallarının hotozunda birikip kalmış, henüz kurumamış yağmur damlalariyle gülümsüyorlar, hayatlarından memnun. İnşallah bir keçi sürüsü geçmez de yaşarlar, büyürler. La Fontaine'in:

Küçük balık büyüyecek, büyük olacak

mısraını hatırlıyorum... Şayet yutulmazsa! Burada da şayet keçiler yağmagerlik yapmazsa! Derken, kavisli yolun uzağında karaltılar göründü. Kışın Antalya Ovası'nda kalmış olan bir oymak Beydağı eteklerindeki yaylasına göçüyor. Göç, arada mesafelere bırakılarak yapılmaktadır; toplu halde değil. Önce yirmi kadar inek ve öküzü götüren birkaç kişi... onların bazısı ata binmiştir, bazısı eşeğe... Arkada yayan gidenler de var: Kadın, erkek ve çocuk. Kucaklarında ekseriya yeni doğmuş insan veya kuzu, keçi yavrusu taşıyan bu atlılardan başka, eşeklerin de heybesinden uzanıp sallanan başlar görüyoruz: Henüz ana karnının sıcaklığını ve ıslaklığını muhafaza eden iri kirpikli, iri gözlü, boynuzları tomurcuk bile olamamış buzağılar... Yolda, daha demin dünyaya gelmiş buzağı bebekleri.

Hanımlar, manikürlü parmaklariyle yavruların başlarını okşuyorlar; ben zavallıların krem ve esans kokusundan rahatsız olarak apşırmalarını bekliyorum... Daha o halde bile değiller. Onlar geçiyor, yol bir müddet tenha kalıyor. Arkasından kafilenin ikinci, üçüncü takımları sökün ediyor. Yine inekler, öküzler, yavrular ve yeni doğmuşlar. Geçit resminin en göze çarpan numarası şu oldu: Önüne otuzdan fazla davar katmış, elinde değnek, gayet vakarlı on altı yaşlarında

bir çoban kızı. Vaziyete o derecede hâkim, dik göğsü ileride, gözlerinde nefsine güven, otomobile de, mantolu hanımlara da, beylerine de bakmadan bir yürüyor ki... Ne adımlarını şaşırıyor ne de surat ediyor. Tamamiyle kendi âleminde, dış tarafa kayıtsız, imparatoriçe edasiyle gidiyor.

Bir halde ki haşmetinin tesiri altında şapkamı çıkarıp hürmetle, tâzimle selâma duracağım geldi. İltifat etse sevinecektim. Çamlıklar bu muhteşem sahneyi perdelediği vakit üzüldük: Daha uzun sürmesini istiyorduk.

Yaylacıların kadını erkeği bizleri köylerine davet ediyorlar. Oralarda göller, balıklar, avların çeşitlisi varmış. "Sizlere kuzu keseriz; peynirlerimizi beğenirsiniz," diyorlar. Tepelere, daha dört gün tırmanacaklarmış. Tırmansınlar. Zira bu kış hayvanlar ovada otsuz, aç kalmış. Hepsi de bir deri, bir kemik. Zira Antalyalılar şimdi pamuğa merak salmışlar, otlakları makinelerle temizleyip mükemmel pamuk tarlalarına çeviriyorlar. Merak ve gayret öyle hararetli ki birkaç seneye varmaz, artık dağdan inenler hayvanlarına bir tutam ot bulurlar ne de yayılacak bir değirmi yer!

Memleket dâvasının bir kördüğümü de budur: Yayla ve kışlak, daha doğrusu dağ köylüsünü münasip yerde barındırma meselesi. Ormanların tahribi, çocuk doğumu azlığı, hayvan neslinin bozulması, ilk tahsil mecburiyetinin tesirsizliği, daha birçok zararın kaynağı o!

İmdadımıza gerçek bir dâhi yahut kolektif bir dehâ koşmazsa –sözümüzü esirgemeyelim– çıkaracağımız kanunlarla asırlar tükenir, bu işlerin uhdesinden gelemeyiz.

9 Temmuz 1950

ALANYA'YA GİDERKEN

Gene yol zorluğu • otomobil yerine otobüs kiralanıyor • Bir otobüste üç yolcu • Heykel parçaları kireciyle kurulmuş bir köy: Selimiye • Side harabeleri • Nümune bir köy okulu öğretmeni • Evliya Çelebi'nin kaplanları

Bu havalide güzellikten anlayan, zevk duyan kimseye rastlamadım ki bana, "Alanya'yı görmeden geçmeyiniz," demesin; orayı behemahal ziyaret tavsiyesinde bulunmasın. Antalya'da ikametimin uzayacağını anlayınca Afyon Gar Şefliği'ne telgraf çekerek tutulan yerlerin iptalini bildirmiştim. Yine iyi tesadüflerden biri, ayın dokuzuncu salı günü bir vapur geliyordu; İskenderun'a denizden gidecektim.

Fakat Alanya'ya ve yarı yoldaki büsbütün yolsuz Side harabelerine şöyle, azıcık olsun göz gezdirebilmek için gayet bozuk bir şose üzerinden 200 kilometre yol aşmak icap ediyordu; –vapura Alanya'dan, gece yarısını bir, iki saat geçe binecektim– muntazam otobüs servisi olmadığı gibi taksiler de böyle bir yolculuğa yanaşmıyor. Görüyorsunuz, ne haldeyiz? Torosların deniz kıyısını takiben eteğinden geçen ve eski serler, tabii güzellikler ile memleketimizin en seçkin bölgesini çerçeveleyen yol, ıssız ve metrûk!

Bereket, Evliya Çelebi zamanındaki gibi eşkıya ve korsan uğrağı olmaktan kurtulmuş. Zavallı Çelebi, bu yolda gördüğü faciaları anlatırken âdeta dili tutulur, kelime bulmakta güçlük çeker.

Antalya vilâyeti demokrat mebus namzetlerinden Alanyalı yüksek mühendis Ahmet Tokuş bir miting münasebetiyle o sırada merkezde bulunuyormuş. Moda'daki Sen Josef Mektebi'nde Fransızcasını kemale erdirmiş olan bu genç –gençlerimizin çoğunda görmek istediğimiz olgunlukta idi– imdadımıza yetişti. Ertesi günü kendisi de Alanya'ya gidecekmiş; bizi de götürecek. Sabahleyin beşte kalkacağız, altıda yola çıkacağız; otomobil temin olunmuş. Körün istediği bir göz, iki olursa ne söz? Sevinç içindeyim.

Gün ağarıyordu, kalktık. İkiye doğru yattığımıza nazaran ancak üç saat uzanabilmiş, pek az uyku kestirmiştik. Otel kapısında otomobil yerine boş bir otobüsün beklediğini gördüm. Meğerse otomobil şoförü –yolun bozukluğundan korktuğu için herhalde– sonradan caymış; Ahmet Bey de kararından dönmez azimli bir insan olduğundan eline geçirdiği hurda bir otobüsü tutmuş. Koca otobüste üç kişi gideceğiz! Yüklü olmayan arabanın bizi o berbat şose üzerinde nasıl sarsacağını, zıplatıp oynatacağını, zıp zıp taşına döndüreceğini elbette anlarsınız. Duraklar müstesna tam 8 saat sürecek, bu kalburlanma!

Fakat bütün seyahatimizin hatırladıkça hem gülümseten hem düşündüren çok zevkli bir faslı da yine bu Antalya-Alanya yolculuğudur. Bir müddet gittikten sonra otobüsün arka tarafına binecek bedavacı müşteri aramağa başladık; zira arabayı yüklemek, yüklü halde bulundurmak bizim

daha az sarsılmamızı sağlayacaktı. Yolda rastladıklarımızı çeviriyor, içeriye tıkıyorduk; çuvalları ve heybeleriyle beraber! İnenlerin yerine de yenisini avlıyorduk. Saat beşe doğru Alanya'ya yaklaştığımız zaman jandarma onbaşısı, köylü, çoban, hacı, hoca vesaire otobüsümüzde bir düzine adam vardı.

Daha önce iki şehre tam müsavi noktada, yani 90'ıncı kilometrede şoseyi bıraktık, deniz tarafına saptık. İşte Side harabesi oradadır; bir harabe ki en muazzam mermer şehirlerden birinin bakiyyesi. Hükümet yolun ayrıldığı tarafa bir levha koymak lüzumunu bile duymamış. Kaldı ki harabe yanında bir köy de vardır; Selimiye.

Size şimdi Side'yi anlatmayacağım. Bu, evvelce de kaydettiğim gibi ayrı bir iştir, diğer yarı göçmüş iki, üç bin senelik muhteşem şehirlerle birleştirerek ayrıca yazacağım.[1] Biz neler, ne münasebetsizlikler yapmamışız ki... Vaktiyle Girit Adası'ndan gelen muhacirlere bu harabe kenarında yer vermişiz. Biçareler arazi kifayetsizliğinden, sıtmadan, mâmurelere uzak kalmaktan kırılmışlar. Side'nin mermer sütunlarını, sütun başlıklarını, kitabe ve heykellerini de kırıp kırıp ocağa atmışlar, kireç yapıp ev kurmuşlar. Bugün orada epeyce sevimli, meyva bahçeleri arasında ufacık, temiz yüzlü bir köy kalmıştır. Bir zamanlar, Akdeniz ticaretinin merkezi olan bir liman ve koy üstünde, çardaklı bir köy kahvesine girdik.

Benim dikkatimi çeken yan taraftaki ilkokul binasının bakımlı hali oldu. Derhal içeriye girdim. Bir tek öğretmen

1 Refik Halid bu projesini gerçekleştirememiş olsa gerek, taradığımız birçok gazete ve dergide böyle bir yazı dizisine rastlayamadık (hzl.)

iki sınıfa ayırdığı çocuklara aynı zamanda ders okutmaktadır. Öğrencilerin erkeği kızı tertemiz giyinmiş; her yer pirüpâk, tertipli, kusursuz... Hayır, mükemmel! Öğle zamanına rastlamıştık, talebe bahçeye çıktı, beraberce resimler aldık. Bu fotoğrafları seyahatnamem kitap şeklinde basıldığı zaman göreceksiniz, görünce beğeneceksiniz.[1] Side vesair harabeler hakkında da yine çektiğimiz fotoğraflar okuyucularımı hayrette bırakacaktır.

Selimiye köy öğretmeninin hikâyesini köy ağalarından dinledik. İlk defa buraya geldiği vakit çocukları evlerinde Rumca konuşmaktan menetmiş; ahali kızmış, öteye beriye başvurmuşlar, hocayı değiştirtmişler. Lâkin yerine tayin edilende aynı ehliyeti, gayreti, ferâgat ve imanı görmeyince hataya düştüklerini anlamak zekâsını göstermişler; geriye dönmesini istemişler. Gelmiş ve işe sarılmış. Bugün o köy öğretmenini çok seviyorlar. Nasıl sevmesinler ki, yalnız talebe yetiştirmekle kalmıyor, ana ve babaları da irşat ediyor, harabeyi muhafaza altında bulunduruyor, seyyahlara gezdiriyor, izahat veriyor, ambarımsı bir müze deposuna dizilmiş eski eserleri gözü gibi esirgiyor. Yine köyde dokunan bir cins ipekli kumaşın revacını temin için çırpınıyor.

İşte, müspet ruhlu, sağlam yapılı bir köy öğretmeni! Yaşadığı köyü bütün fena şartlarına rağmen benimsiyor, ahalisiyle kaynaşıyor; onların küçüğüne büyüğüne yeni şeyler, işgüzarlık, bakım ve sıhhi bilgi öğretiyor; canlı ve cansız, milli servet namına ne varsa hepsini kayırıyor, daha iyi hale sok-

1 Bu seyahatname nedense Refik Halid'in sağlığında basılamamış, ilk defa şimdi yayımlanıyor. Aile albümlerinde bahsi geçen fotoğrafları aradığımız halde bulamadık maalesef (hzl.)

mağa çalışıyor. Kolundan tutulacak, umumî efkârın ve ricalin karşısına çıkarılacak olan, asıl böylesidir. Netekim ziyaret ettiğim okul ve enstitülerdeki sohbetlerimde hep böylesini, yapıcı ve yaratıcı öğretmen tipini nümune diye gösterdim.

Side harabelerini arkada bıraktık, tekrar şosedeyiz, gittik, gittik, baktık ki bir tarla kenarında üç beş kişi Marshall Plânı yardımlarında verilmiş bir ziraat aletini kurmağa çalışıyor. Ellerindeki resimli izahname İngilizce, Amerika için yazılmış olduğundan anlayan yok; ter döküyorlar. Ahmet Bey otobüsü durdurdu, indi, yarım saat onların başında durarak aletin işler hale gelmesine yardım etti.

Ben, koca Ziraat Vekâleti'ndeki yüzlerce mütercimin o izahnameyi Türkçeye çevirmemiş, hükümetin halka Türkçesini dağıtmamış olmasına kızıyorum, söyleniyorum. Bir daire bunu nasıl düşünmez? Ankara'da iken bakanlığının önünden geçişim bir defasında tatil saatine rastlamıştı; kadınlı erkekli memurlar kafilesi caddeye sersemletici bir uğultu ile sel gibi boşanıyordu; yan tarafa sığınmıştım. Gözümün önüne bu cemmi gafire ay başlarında verilen para yığını geldi. Hükümet, Marshall Plânı teşkilâtının neden Amerika'da Türkçeye çevrilmiş tarifnamelerle bize mal ihsan etmediğine öfkelenmiştir, belki de... Armut piş, ağzıma düş!

Manavgat'a geliyoruz. Şosenin züğürtlüğüne uymayan haşmetli bir demir köprüden geçtik ve köprü yanındaki nehir kenarı bir kır lokantasında yemek yedik. Torosların eteğindeyiz; ulu çınarların gölgesinde; Akdeniz azıcık ötemizde. Nehir öyle bir rüzgâr döküyor, dev dağların karlı havasını bağrından kopan suya vermiş, çağlayanlardan süze geçire bize doğru bir estiriyor ki pardösüme bürünmek lü-

zumunu duyuyorum. Evliya Çelebi buralardan geçerken bir kaplanın bir mandaya hücumunu, sonra da iki kaplanın birbirleriyle boğuşmasını seyretmiş, sonra üç Türk gelmiş, kaplanları öldürmüşler, derilerini yüzmüşler!

Otobüsümüz ârıza yaptığı için çok ağır ve ihtiyatlı gidiyor. Yolda kalmamız ihtimalini düşünerek şayet saat beşte varmayacak olursak bize bir nakil vasıtası yollamalarını Alanya'ya telgrafla bildirdik. Lâkin tam miadında kale ve surları bir dönemeçte karşımıza dikildi.

Şarktan garba, şimalden cenuba bütün Akdeniz sahilinde harikulâde güzelliği Alanya'dan daha hususiyet arzeden bir şehir vardır, derlerse inanmayınız. Vatanımda böyle bir köşe bulmanın sevinci ile gözlerim parladı; yüreğim tatlı çarpıntılarla eziliyor. Otobüstekilerle kucaklaşmak arzusu duyuyorum: Jandarma onbaşısı, eli asalı hoca, kasketi yana çevrilmiş çoban ve buranın yarın mebusu olacak dostum genç mühendisle!

17 Temmuz 1950

ALANYA

Buranın hususiyetleri • Toroslar'la Akdeniz'in buluşup, seviştiği yer • Her mizaçta ve merakta adamı tatmin eden bölge • Deniz suyunun bambaşka rengi • Memleketini tanıtma ve sevdirme gayreti • Bir skalaktit mağarası • Yerüstü de güzel yeraltı da!

Antalya ve Alanya hakkında iki kitap çıkmıştır: Birincisi Fikri Erten'in *Antalya Tarihi*, öbürü Ali Kemaloğlu'nun himmetiyle basılmış ve İbrahim Hakkı Konyalı'nın tetkikleriyle vücuda gelmiş mükemmel bir *Alanya* eseri. Bu sonuncusu pek itinalıdır; yarın o havali turistik mahiyet alıp gelişince bir hülâsasının muhtelif lisanlara tercümesi bile lâzım gelir.

Zaten Alanyalılar memleketlerine çok bağlı insanlar... Orayı sevmekle de kalmıyorlar, herkes tanısın, beğensin diye çalışıyor, çırpınıyorlar. Filvaki Alanya'yı görüp de methini göklere çıkarmayan tek seyyah ve tek muharrir gelmemiş. Eskiler ve yeniler, hepsi meftun olmuşlar; çok hoş tasvirler ve bir yığın edebiyat yapmışlar. Bana gelince şunu söyliyeceğim: Ne tarafa baksam –kalesine, plâjına, dağlarına, limanına, bahçelerine, engin denizinin bambaşka rengine, mâmure veya harabesine– güzelliğinin tesiri altında heyecandan ne-

fesim tutuluyordu; tabiat güzelliğini seyrederken nefesimin tutulduğuna ömrümde ancak birkaç defa rastlamıştım.

Alanya'da göz çekmeyen ve gönüle hitap etmiyen hiçbir manzara bulamazsınız; ne tarafa bakacağınızı şaşırırsınız ve gözlerinizi o baktığınız yerden nasıl ayıracağınızı düşünür, üzülürsünüz. Fakat asıl hususiyeti, kale içinden fırlıyarak iki deniz arasındaki küçük ovaya yayılmış, kırmızı kiremitli, beyaz badanalı, bizim üslupta evler, daha doğrusu köşklerdir. Her köşk büyük bahçeler içinde ve portakallıklar arasında. Burada, birbirine sokulmuş, yan yana gelmiş bina yok. Memleketimizin başka hiçbir şehir ve kasabasında görülmeyen bir ferahlık, yeşillik, güler yüzlülük, sabunla yıkanmışlık, gıcır gıcır temizlik ki mevsimlere ve rüzgârlara göre herhalde ya deniz suyu, ya portakal çiçeği, ya olgun muz yahut dağ kekiği kokuyor.

Şüphesiz, Toroslar Akdeniz'e Alanya'dan daha zarif bir başka yarımada hediye edememiş yahut Akdeniz Toroslar'a Alanya'dakinden sevimli bir plâj verememiştir. İkisi de, dağ ve deniz şuracıkta âdeta iki âşığın buluşacağı yeri seçmişler; burada en yumuşak şekle ve ruha girerek birbirlerine dudaklarını uzatıp göğüslerini açmışlar. Toroslar daha nazik olamazlardı; Akdeniz de daha şuh, daha sevimli...

Alanya'da yalnız bunlar mı mevcut? Bütün tarih, hele Türk milleti tarihi bağrında yaşıyor. İlim adamı isen oraya git. Tabiat âşıkı isen orada otur. Keyif ehli isen yine orada ye, iç, gez. Sporcu da deniz oyunlarının çeşitlisini, dağcılık ve avcılığı yine orada bulur. Meyva, çiçek meraklısını da orası fazlasiyle tatmin eder. İşte Alanya, yani bizim eskiden bildiğimiz adı ile Alâiye böyle bir yerdir. Yarın, yollara kavuşunca öyle bir yer olacaktır ki şehir sokaklarında ziyaretçi otomobilleri kuyruk yapacaktır ve limanında tekneler borda

bordaya yanaşacaktır. Bugün sadece güzeldir; gözleri yolda insan ve imar bekliyor. Fakat ben etrafta, Antalya'dan gelen bozuk şose üzerinde beş, on yol amelesinin çam tahtalarını yontup yontup sel geçitlerini en iptidai şekilde kapatmağa çalışmalarından başka imar hareketi görmedim, şimdilik!

Bereket şehirde vatandaşlar ellerinden gelebileni yapıyorlar. Eski Maarif Vekili Hasan Ali Yücel de bir iyilikte bulunmuş, galiba Akdeniz kenarında en kıymetli bir Selçuk eseri olan ve Keykubad I. tarafından yaptırılan muhteşem Kızıl Kule'yi tâmire başlatmış. Yalnız bu kuleyi görmek için bir seyahati göze almağa değer. Kaldı ki Alanya'da ve etrafında hiçbir eser ve kasaba bulunmasa dahi uzaktaki Toroslar'ın sihri midir, nedir, deniz suyunun rengini temaşa için yolculuğa katlanmak lâzımdır. Deniz o havalide bildiğimiz su renklerinden hiçbirine benzemiyor; benzetemiyeceğim. Baktığınız zaman içine gömülmek, bu rengi almak, bu renkte bir âlemde yaşamak arzusunu duyuyorsunuz. Hele alaca bulacalığı ile dünya renkleri büsbütün kıymetini kaybediyor; bayağı bir şey oluyor, basmalarla donanmış vitrin çirkinliğini alıyor. Bahçeler, parklar bile artık size bir yaşlı kokot yüzü kadar yorucu ve özenti görünmektedir. Meğerse yeşil ve mavi hiçten renklermiş; ne orman, ne göl, ne dere ne de göz bir şey ifade etmezmiş. Başka denizlerin o mor susamdan yeşil eriğe ve buğulu kara üzümden süt mavisine çalan renkleri de kötü makyajlarmış. Guruplar ve tulûlar ise boyacı küplerinin yaldız torbalarına karışarak gök kenarına dökülüp sıvanması imiş; kaba işlerdenmiş! Zaten kaptan da ertesi günü söyledi: Akdeniz'in başka tarafında bu renge rastlanmazmış; ne Asya, ne Avrupa, ne Afrika kıyısında...

Bizi Alanyalı gençlerden bisikletli bir kafile şehir dışından karşıladı; muhterem bir tüccarın yazıhanesine girdik. Camlardan içeriye merakla bakanlar o kadar çoğaldı ki, dağılmalarını ricaya mecbur oldular. Ziyaretçiler de içeriyi doldurdu; bir yandan da gelenler ve gelenlere yer vermek için gidenler var. Bu hüsnü kabulün sebebi ne politikadır ne de eğlence. Politika değil; zira yazıhanede her partiden insanla tanıştım, benim politika yapmadığım da malûm. Eğlence de değil; zira karagöz oynatmağa gelmediğimi biliyorlar. Asıl sebep şu; Alanyalı, sevgili memleketini anavatana tanıtacak, sevdirecek muharrir peşindedir. İstiyor ki, kalem propagandası devlet ricalini harekete getirsin de bir şeyler yapılsın.

Bundan daha meşru, haklı ve yerinde bir hareket tasavvur edilemez. Dolaştığım yerlerin hiçbirinde o derece şahlanmış, çoluğuna çocuğuna kadar yayılmış bir tanıtma ve sevdirme gayretine rastlamadım. Antalya delikanlılarından biri "Tarihî turistik kılavuzu" diye kart da bastırmış. Gezintilerimizde ve sonra vapura binişimizde bize refakat eden kılavuz ahbabımızın o işde canla başla, aşk ve şevk ile çalışmasını görmeliydiniz. İkide bir, benden teminat alıyordu; "Alanya'yı yazacak, methedeceksiniz değil mi?" diye soruyordu.

Alanya'da toprak üzerindeki güzellikler yetmiyormuş gibi son zamanda bir yeraltı güzelliği de keşfedilmiş: Şehre giren yol kenarında, kıyı boyu, kalenin kurulduğu dağdan yol inşası için toprak taşınırken bir delik açılmış. İçeriye girmişler, şaşırmışlar. Nasıl şaşırmasınlar ki girdikleri yer bir *Stalagmit-Stalaktit* mağarasıdır; yani bazı sebeplerden dolayı taşlaşan su damlalarından hâsıl olmuş ışıldak sütunlarla dolu bir kubbealtı. Şehre verilmesi beklenen elektrik içeriye uzatılınca her tarafı aydınlatacak şıkır şıkır parlayacak, seyrine doyum olmayacak.

Bereket, deliği demir bir kapı ile örtmüşler, mağarayı muhafaza altına almışlar. Mütehassıslar tetkik ederler, yeni galeriler bulurlarsa –ki bulunacağa benziyor– orası Avrupa'daki en büyük stalaktik-stalagmit mağaraları gibi seyyah celbine çok yarayacaktır ve ismi kitaplara, rehberlere girecektir. Malûm ya, bu mağaraların meşhurlarından ikisi Fransa'da, biri Belçika'da biri de Dalmaçya sahilindedir. Alanya'daki, küçüklüğüne rağmen fevkalâde zengin ve çok karakteristik vaziyette, âdeta bir minyatür, sızıntılar öteye beriye Hint ve Çin mâbetlerini, camileri ve kiliseleri düşündüren, bunların maketlerine benzeyen öyle hoş binacıklar kurmuş, mağaranın içini bir süslemiş ki... Hele kubbeden yan yana, irili ufaklı ve uzunlu kısalı uzanmış yuvarlak, sivri uçlu, henüz zemine ulaşmamış taş dalların üzerinden elinizi geçirince bir musiki aleti imişçesine çıkan ses öyle âhenkli ki!

Kulaklarım ilâhi okuyan, acayip kıyafette, kadınlı erkekli bir koro heyetinin ıslak ve ışıldak kubbedeki aksi sadasını aradı. Orasını bırakıp çıkarken hepimiz mâbed dönüşündeki hüzne benzeyen bir iç âlem neşesinin görünmez heyecanına kapılmış halde idik; konuşamıyorduk.

Şunu söyliyeyim ki böyle bir mağara Zonguldak'ta da meydana çıkmış, fakat devlet demiryolları ne hikmete mebnidir bilemem, kapısını sımsıkı ördürmüş, gözden nihan etmiş. Bilhassa oraya kadar gittim ve örülü kapının fotoğrafını çektim. Kırk sene evvel de ancak bunu yaparlardı; duvar çekmeği, kapı örmeği, "Yasak!" demeği pek severlerdi; başlarına iş açmağı istemezlerdi. Hâlâ, istemeyenler tahminizden fazladır.

20 Temmuz 1950

DENİZ YOLCULUĞU

Bir akşam yemeği ve bir sanatkâr sesi • Vapur kamarasında bulunduğumuz portakal ve altıntop küfesi • Hamidiye suyu ile banyo • Fena tarife, fena kumanya • Gölde yüzer gibi • Mersin açıklarında • Yarıda bırakılmış inşaat şehri • Şeddadî bir bina ve birinci kısmın sonu

Gece yarısından sonra kalkan trenlere, vapurlara binmek eğlence yerleri olan bir büyük şehirde düşünülecek işlerden değildir. Alanya'da ne yapar, vaktinizi nerede, nasıl geçirirsiniz? Her taraf kapanmış, kasabanın âdeta kanı, canı çekilerek vücudu soğumuş, donmuştur. Fakat bizim için öyle olmadı. Dokuz saat süren hemen hemen fasılasız bir yürüyüp koşma, tırmanıp inme, sallanıp sarsılma, tanışıp konuşma sonunda yorgun argın, ter ve toza batmış, gördüğümüz güzel manzaralar ve sıcak kabulden heyecanlı, bir sandal gezintisini müteakıp gurup vakti karaya ayak basınca otomobile girdik, bahçeler arasındaki köşklerden birinin önünde indik.

Burası Ahmet Bey'in evidir; üst katta –azıcık uyku kestirmemiz için– dolu kolonya şişesine kadar hiç eksiği olmayan mükellef bir yatak odasını hazır bulduk; şöyle, kısa bir müddet dinlendik. Galiba mek miktarı dalmışım da... Oda-

dan çıkınca salondaki yemek masası donanmış, yüze güler ve davet eder halde idi. Evsahibi çok anlayışlı bir gençtir, dememiş miydim? Sofrada aile erkânından başkası yok. Demin beraber gezindiğimiz, tanışmaktan zevk duyduğumuz muhtelif partiden muhterem zevatı mecliste göremediğime üzüldüm ama düşündüm ki, uykuya bir dalabilir, tâ vapur saatinde uyanabilirdim; vaziyet tuhaf olabilirdi.

Açılmış, kendimi toparlamıştım. Hattâ bu masa başında Alanya'nın dağ türkülerini en güzel sesinden dinlemek fırsatı zuhur etti. Acaba bu ses, İstanbul'un çalgılı gazinolarına girse, ne kazandırır? Şu var ki, Alanyalı sanatkâr bütün teklifleri reddetmiş; o, iyi bir avcıdır; Toroslar'da geyik avlar; ormanlara ve doğup büyüdüğü havaliye âşıktır; sazı boynunda, tüfeği elinde o dağ senin, bu orman benim dolaşmak... Bundan ayrılamıyor.

Nihayet vapur limana girmiş ki, gelip bizi aldılar. Liman diyorum ama lâf ola. Vapurlar açıkta demirler; kışın, fırtınalı havalarda portakal ve muz sandıkları denize yuvarlanır; yükleme işi işkencedir, binmek de aynı şey. Bereket bu gece bayrak oynamıyor; sular hakikî bir liman içi kadar durgun, dinlenmiş âdeta erik peltesi gibi koyulaşıp kayınak bağlamış. "Erzurum"un merdivenine rahatça yanaştık; sendelemeden yukarıya çıktık; üst güvertede önceden tutulmuş lüks sınıfından daracık kamaramıza girdik; Antalya'da bıraktığımız bavullarımızı sıralanmış bulduk. Ayrıca bir küfe de duruyor: İçi Valansiya cinsi portakallar ve en sulu altıntop, yani greypfrut'lerle dolu. Bavulları getiren Alanyalı kıymetli dostuma ve meyvaları yollayan Antalya'daki kibar zata teşekkür ederim.

Kamaramız fena değil; lâkin banyo dairesi bu kamara-

nın üç misli genişliğinde; suyu da kaynıyor. Yalnız o mu? Bu su –saçlarımızı ipek gibi yumuşatmasına şaşarak sonradan sormuştum– İstanbul'un Hamidiye çeşmesinden doldurulmuş imiş. Âlâ! Fakat kötüsü şu: Mutfak yağını da İstanbul'daki Denizyolları Kooperatifi'nden doldurmuşlar, kötü, bayat, kokulu bir Urfa yağı... Hele pilâvlarda kendini bir belli ediyor ki... Vapurun uğradığı iskelelerde mevsim münasebetiyle tereyağının enfesi mevcut, peynirin de... Lâkin nizamname kumanyanın ille kooperatiften teminini emretmektedir. Binaenaleyh depolarda yıllanmış berbat yağa ve tenekelerde durmaktan alçılaşmış şap tuzluluğunda beyaz peynire yatıyoruz. Ey bize portakal yollayan dost, Allah senden razı olsun! O zehirlerin panzehiri ancak senin Antalya'da bin ihtimamla yetiştirdiğin lâtif meyvalar olabilirdi; ellerim ikide bir küfeye dalıyordu.

Doğrusunu isterseniz –erkân ve müstahdeminin âzami nezaketini övdükten sonra– bulunduğumuz asırda böyle bir vapur seyahatinin ancak pek zor durumda kalmadıkça göze alınamıyacağı muhakkaktır. Karadeniz boyu gidenlerde yolcu fazlalığından, Akdeniz'dekinde ise kıtlığından sıkılıyorsunuz. Son haberlere göre İskenderun hattında sürat postaları konulmak, doğru seferler yapılmak, yeni vapurlar ayrılmak suretiyle yenilikler başlamış. Korkarım ki rağbetsizlikten vazgeçmeye mecbur olmayalım.

Suların rengi, bundan önceki yazımda anlatamadığımı itiraf ettiğim güzellikte sürüp gidiyor. Boğaziçi'nde imişiz gibi kıyı kıyı yol alıyoruz. Çoğunda eski korsan yatağı bir hisar harabesi, göze çarpan burunlar, girintili, çıkıntılı arazi avutucu değil; boş mu boş. Gele gele Anamur'u bulduk; ıssız ve ağaçsız yavan bir yer. Onun karşısında demirledik, bütün

bir ikindiyi öylece, sanki makineler bir arıza yapmışcasına bekledik. Niçin bekliyoruz? Mersin'e yarın sabah varmak için. Aynı şeyi orada da yapacağız, tamamı tamamına bir gün oturacağız; İskenderun'a ertesi sabah varalım diye!

Aksine on, on iki saat beklemesi, yolcularına gezmek fırsatı vermesi lâzım gelen Alanya'da, hem de gece yarısından sonra olmak şartiyle bir saatçik ya durduk ya durmadık. Ne turistik ne ticarî hiçbir mâna ve düşünceye dayanmayan bir tarife... Kalem odası, kalem efendisi tarifesi. Bu sebeplerdendir ki meselâ Alanya'ya kimse uğramıyor; Antalya'ya karadan geliniyor. Hattâ iki şehir, meyvalarının çoğunu otobüslerle karayolundan içeriye sevkediyor. Şüphe yok, biz son asırlarda deniz vasıtasından hemen hemen hiç faydalanmamış, denize küskün bir millet olmuştuk. Şimdi yola geliyoruz; hem demiryollarımızdan daha hızlı bir gelişme ile.

Şartlar pek modern de olmasa şu deniz yolculuğumun dinlendirici tesirinden, denizin şiirinden, karşılaştığım nazik muameleden memnunum. Sabahlar nefisti, akşamlar fevkalâde... Öğle ve ikindi üzerilerinin de bir hoşluğu vardı; geceler ise bütün o güzelliklerin üstüne kuş oturtuyordu. En ufak bir sarsıntı geçirmedik; gölde yüzdük sanki...

Ve bir seher vakti, sağanaklar altında Mersin belirdi. Erzurum süvarisi sahile en fazla sokulması, hattâ Antalya'nın rıhtımına bile vapurunu yanaştırması ile şöhret bulmuş olmasına ve burada da başka gemilere meydan okumasına rağmen çaresiz açıkta demir attı. Şehre ulaşmak için hemen hemen Köprü-Kadıköy arası kadar motör veya sandal seferi yapacağız. Meşhur Mersin Limanı bu haldedir, işte!

Zaten, yanı başındaki İskenderun modern tesisli bir tahliye limanı olduktan sonra, Mersin şaşalamış, ikbalden düşmek

üzere. Yağmur kesilip de yemekten sonra karaya çıktığım ve dolaşmaya başladığım zaman ikmal edilmeden yarıda bırakılmış binaların çokluğuna pek şaştım. Diyebilirim ki bu derece nâtamam bina bolluğunu başka hiçbir şehirde ve diyarda görmemiştim. Asıl şaştığım Halkevi binası oldu; filvaki onu bitirmişlerdi; lâkin içini ne ile, nasıl dolduracaklarını hesap etmemişlerdi. Galiba Türkiye'nin sayılı büyük binalarından biri de Mersin Halkevi'dir; Mersin'e değil, yedi vilâyete çok gelir. Umumî heyetini objektife sığdırmaklığım için denize yarım mil açılmaklığım lâzım. Sahilden epeyce geride bulunmakla beaber rıhtımın son kertesine kadar çekildim, ancak üçte birini zapta muvaffak olmuşum. Dolmabahçe Sarayı'ndan nümune nüma-yi-dünbelek şeddadî bir bina!

Evliya Çelebi usulünce katlarını, odalarını, merdiven basamaklarını saymaya kalkışsa idim akşamı ederdim. Sinirlendim; şehri altı araba ile dolaşmıştık; bir taksiye atladık; Tarsus'u göreceğiz; bir diktatörü posa haline getiren Kleopatra aşiftesinin bir başka çeşit deniz safası oynadığı ülkede bir cevelân yapacağız.

Seyahatimizin iki kısma ayırdığım birincisi yarın sabah, İskenderun'a varınca bitmiş olacak. Hatay'da seçimleri takip edeceğim; Ankara'da Millet Meclisi'nin açılışında ve cumhurreisinin intihabında bulunacağım. Sonra ver elini Karadeniz... Tekrar İç Anadolu, ayrı bir âlem.

Yola çıktığım gündekinden daha dincim, hevesliyim. Yurdu gezmeye doyamıyorum ve gezmeden bir gurbet köşesinde sönüp gitmediğime seviniyorum.

21 Temmuz 1950

ANTAKYA'DA

Yirmi altı sene evvelki İskenderun • Hatay dâvasına dair birkaç söz • Yerimizde saymışız • İkametim bir fırtına gibi geçti • Kıymetli bir dosttan bahsediyorum • Bir yayla hakkında • Antakya ne halde? • Sular durulduktan sonra konuşulacak meseleler

Vapurun demir attığını işitince yatağımdan fırladım; zaten üst katta bulunan kamaramın kapısını aralayarak dışarıya baktım. Henüz seher vakti... Kıyının bir tarafından yayvan, ufacık, güler yüzlü bir kasaba duruyor; kasabayı çerçeveleyen dağlar son yağmurların ve bahar mevsiminin taze yeşilliği ile yosun kaplamışa benziyor; okşasanız suyu sızacak.

Burasını biliyorum, tanıyorum. Eski âşinamdır: İskenderun. 1924 senesinde idi, Halep'ten kara tarikiyle, bozuk bir şose üzerinden ilk gelişimi unutmadım; son ziyaretimin tarihi de aklımda. Hatırlamamak mümkün mü? Zira bu, hem memleket tarihinde, hem hususî hayatımda ehemmiyeti olan bir yıldır. O sene temmuzunda ordumuz Hatay'a, ben vatana girmiştik.

1938'den beri tekrar ziyaret fırsatını bulamadığım İskenderun ve havalisinde bir zamanlar gezip tozmadığım yer

mi bırakmıştım? On altı sene uzamış olan gurbet hayatımın az çok teselli duyduğum günleri, ikide bir koştuğum eski "Müstakil İskenderun sancağı" topraklarında geçmişti. Bilhassa Antakya, Amuk Ovası, Kızıldağ ve Amanos yaylalarından unutulmaz hâtıralar derlemiştim. "Ayşegül" isimli nesir parçasından *Çete* romanına kadar Hatay hakkında neler yazmamıştım? Nihayet bir gün geldi, orası da, ben de aynı tarihte tekrar anavatana ilhak edilmiştik. Kurtuluşumuzu ikimiz de Atatürk ve zamanın başbakanı Bayar'a borçlu idik. Eğer Atatürk'ün vefatı bir yıl önce vuku bulsa ve Bayar iktidarda bulunmasa idi Hatay'ın da, benim de hâlâ gurbette kalmamız ihtimali vardı.

Hatay dâvasını tâ 1928 senesinde ve ortada daha fol yok, yumurta yok gibi göründüğü sırada hırzıcan ettiğimi hatırlayan kaldı mı acaba? Her ne ise... Bu, başka bir hikâyedir; yazmağı tasarladığım gurbet hâtıralarında bahsi tafsilâtiyle geçecektir.

İşte o topraklardayım, yine... O İskenderun'a ayak basıyorum. Yirmi altı sene önce geldiğim zaman şehir pek bakımsız halde idi. Fransızlar ağır bir tempo ile, fakat sürekli surette çalışarak çehresini şöyle böyle değiştirmişlerdi. Bize hiç değilse köylükten çıkmış, mâmurluğa namzet bir kasaba bırakmışlardı. Şimdi aynı kasabayı buluyorum. Ne daha iyileşmiş, ne daha kötüleşmiş vaziyette. Belki bakım biraz gevşemiş, deniz kenarındaki cadde zevksizleşmiş. Meselâ palmiyeler kesilmiş, kıyı tarafında bir duvar örülmüş, yarıda kalmış; bazı gazinolar depo veya antrepoya çevrilmiş. Amma liman modern bir tahliye iskelesi kazanmış. İskenderun'un asıl hususiyetini teşkil eden nokta hanımlarımızın akşam üstü deniz boyu gezintiye çıkmaları ve kahvelerde oturma-

larıdır. Bu serbestliği ancak bir Balıkesir'de, bir de İzmir'in Karşıyakası'nda görmüştüm; memnun oldum. Görüp de memnun olacağım başka şeyler de vardı, belki. Lâkin gürültü patırdı arasında farkına varamadım.

Ne gürültüsü diyeceksiniz? İki türlüsüne uğradım: Birisi seçim; öbürü eski ahbaplarla buluşup konuşma. Bir tanesi daha var: Biz içinden iner inmez 40 metre derinliğindeki uçuruma sahibiyle beraber uçup yuvarlanan otomobil! Dışarda reyler atılıyordu; evine misafir olduğum Nuri Genc'in sofaları, salonları kadınlı erkekli aziz ziyaretçilerle dolup dolup boşanıyordu. Davetlere gidiyor, hudut boylarına kadar da uzanıyor, bir dakika boş durmuyorduk.

Derken seçim neticeleri öğrenildi; DP orada kaybetmişti amma iktidarı elde etmişti. Gelsin tefsirler, tahminler, kehanetler. Dostlardan kiminin yüzü gülüyor, kimi asık suratlı görünmemeğe çalışıyor. Ben ona, "Hay hay" buna "Vay vay" diyorum; nezaket icabı, kimsenin gönlüne toz kondurmak istemiyorum.

Nuri Genc ile 1923'de Halep'te tanışmıştık. O sırada mebustu ve mebusluk yaşına ancak basmıştı. Görür görmez birbirimizden hazzettik. Aslen Yozgatlı meşhur Ömer Ağa'nın torunlarından ve geniş arazi sahiplerindendi. Bu Ömer Ağa memleketinden gelip yerleştiği yere adını verecek ve etraftaki Kürtlerin başına geçecek bir nüfuz kazanmıştı. Vaktiyle İskenderun ve Halep tarikiyle Bağdatlara, Basralara, Arap illerine vali olarak gidenlerin mevkibi, şimdi Hamam ismini almış bulunan Ömerağa mevkiinde konuklar, hadem ve haşemleriyle ağırlanırmış.

Nuri Bey, Halep'te Türkçe *Vahdet* gazetesini kurunca birlikte çalıştık. Gazetesi Hatay dâvasını benimsedi; sahibi

de arazinin Suriye hudutları içinde kalmasına aldırmayarak mukadderatını o dâvaya bağladı. Kısacası gurbette kazandığım ve tekrar yurdda vatandaş sıfatiyle buluşmak imkânını elde ettiğim biricik dostum kendisiydi.

İskenderun yaylalarından Soğukoluk'u bir kere daha görmeden ayrılamıyacağım için mevsimin müsaadesizliğine rağmen orada bir öğle yemeği tertip edildi. Soğukoluk'a dair epeyce yazı yazmıştım; pek sevdiğim bir yerdi. Eskiden otomobille dağın eteğine gelir, arabaları bırakarak tepeye atla çıkardık. Sonra şöyle böyle yol ve kırık düzen bir telefon yapıldı; ilerledi; ne ararsan bulunur güzel bir yayla halini aldı. Kimin gayretiyle? Köyün çocuğu olan Ayvazyan Efendi'nin hakkını teslim edelim.

Şu var ki bir köy çocuğunun yoktan var ettiği yayla, zamanla fazla ve zevksizce gelişti; suyu yetmemeğe başladı; evler yan yana, bir yaylaya yakışmaz surette kuruldu. Amma yine de hoştu. Bu defa daha iyi vaziyette bulacağımı sanıyordum. Baktım ki yollar bozulmuş, çamları tırtıllar istilâ etmiş, ormanlık yerler seyrekleşmiş, hele o canım Kınalıtepe kel ve güdük bir toprak yığınına çevrilmiş. Ayvazyan, para mukabili çocuklara tırtılları toplatır, çamları gözü gibi esirger, ağaç kestirtmez, bozulan yollara hemen çeki düzen verdirirdi.

Hatay şoseleri şimdi hemen hemen eskisi gibi bakımlı. Lâkin o kadar... İlâvesi yok, asfaltlama yok, köy yolları yok. Hâlâ saz ve kamış kulübelerde "hug"larda oturanlar çok. Antakya, köprüden öteye biraz uzanmış, modern yapılarla bezenmiş amma geri tarafı bıraktığımdan daha harap. Asıl fenası, vaktiyle zevkini çıkardığım hususiyetini kaybetmiş: Nehir kenarındaki Gınarlaraltı metrûk halde. Harbiye

mevkiindeki çağlayan da gürül gürül, fakat boşuna akmakta devam etmektedir. Hatay'ı beklediğim şekilde şenlendiremişiz. Uzun müddet orada valiler, parti müfettişleri vesaire politika yapmışlar; başka iş görmemişler. Hem de ehil olmayanlarla elbirliği ederek, küçük çaptakileri kayırarak...

Tayin edilen mebusların ekserisi ise devlet merkezinde düdüklerinin ötmesine bakmışlar, azamet satmışlar. Canım Hatay bir türlü kalkınamamış. Antakya'daki turizm oteli de kûhîleşmiş, malûm Sirkeci tipinde bir şey olmuş. Hülâsa – acı söz amma– ile güne karşı ayıp etmişiz. Dilerim ki bu mesele üzerinde daha ehemmiyetle, ciddiyetle duralım da hiçe harcadığımız on iki seneyi telâfi imkânını bulalım.

Tabiîdir ki şu satırlarım yeni hükümet erkânının gözünden kaçacaktır; mebusların da... Zira henüz harren gürra devrindeyiz. Elbette istikrar, ünsiyet hâsıl olacak, normal çalışma zamanı gelecek, sular durulacak; durulunca yine ve daha esaslı surette dikkati çekeceğim; çekmezsem içim rahat etmez. Anladım ki Hatay'a bağlıyım; hem de muhtelif şeylerle bağlı olmaları iktiza edenlerden fazla bağlanmış bulunmaktayım.

Vatan, kül halinde bir sevgi ise de her sevgili gibi onun ayrıca sevdiğiniz gözü, kaşı, ağzı veya burnu, çeşitli uzuvları da vardır. Hatay'ı böyle bir uzuv gibi düşünürüm ve umumî vatan muhabbetinin içinde başkaca düşünür ve beğenirim.

Gelecek yazımda sizlere Soğukoluk-Nergislik yolundaki ârızasız kurtulduğumuz müthiş otomobil kazasını anlatmak niyetindeyim. Sıra ona geldi.

26 Temmuz 1950

OTOMOBİL KAZASI

Bir yaylanın mevsim dışı hali • Bir gezinti teklifi • Gene yolsuzluk ve yolsuzluğa uymıyan ihtiyatsızlık • İnsanın basireti nasıl bağlanır? • Boşluğa uçan, kayadan kayaya konan, havada takla atan bir otomobil • Kırk beş metre derinlikteki enkaz yığını arasından sapasağlam çıkan bir dost • Yola devam!

Yayla mevsimi henüz gelmediği için Soğukoluk, kapıları ve pencelereleri örtülü evler, tenha sokaklar, kendi haline bırakılmış bahçelerle bana eski zamanın sayfiye semtlerini hatırlattı. Eski zaman diyorum; zira şimdi kışın da yazlıkta oturanlar vardır; daha doğrusu İstanbul'da yazlık yer yoktur. Vaktiyle meselâ Erenköy gibi sadece yazları gidilen semtlerde kışın ecinniler top oynardı. Geniş bahçeli, duvarlarla çevrili, yirmi otuz odalı köşklerde sadece bahçevanlarla bekçiler bırakılır, hayat ve hareket en asgari haddine inmiş olurdu.

Bu hal Meşrutiyet'in ilânına kadar sürdü; sonra iş değişti. Eski ricalin çoğu konaklarını kiraya vererek yahut satarak yazlıktaki köşklerinde oturmak yolunu tuttular, sayfiyeler o suretle kışın da canlanmağa başladı. Nihayet büyük köşklerin yerine küçücükler üredi, türedi, bugünkü vaziyet hâsıl oldu; yaz ile kış arasında mühim bir fark kalmadı.

Soğukoluk o gün kırk, kırk beş sene önceki bir İstanbul

saffiyesini andırıyor; hüzün içinde aynı tatlılığı düşündürüyordu. Ayvazoğlu'nun oteli bahçesinde körfeze karşı, kendi getirdiğimiz gayet lezzetli yemekleri yedik. Nuri Genc'in haremi İstanbullu idi; Türkmenilli'ninki de eski Nafia Nazırı merhum Avni Paşa'nın kerimesi idi; biz bize idik; bizlerden başka kimsecikler yoktu. İnsan bazan böyle ufak topluluklar arar; hele bizim gibi bir aydan beri, evvelce hiç tanışmadığımız kalabalıklarla haşır neşir olursa ilâç gibi arar, rahatlığını duyar.

Yemeği henüz bitirmiş, kahvemizi içmiş, içmemiştik dostumuz Ömer Türkmenilli, Nergislik'e doğru bir otomobil gezintisi teklif etti. Soğukoluk ile bu yaylâ arasındaki yerleri iyi bilirdim, manzarası fevkalâde idi; havası çamlıkları ve bahçeleri de... Hele Müftiler köyü yanındaki tepeye bayılırdım. Eskiden iki yaylâ birbirine motörlü vasıtaya elverişli bir yolla bağlı değildi. Fransızlar sonradan üstünkörü bir tesviye-i-türabiye ile yolumsu bir şey yaptılar; şöyle böyle gidip geliyorduk; az çok bakılıyordu da... Yani geçilebiliyordu.

Bir de baktım, bunu da muhafaza edememişiz. Halbuki şoseye çevirmemiz, Müftiler ve Nergislik üzerinden bir ikinci yaylâ yolu kazanmamız lâzımdı. Kimse aldırış etmemiş. Fransızlar dediğim yolu, yazın o havaliye çıkardıkları askerlere eğlence kabilinden yaptırtıvermişlerdi; zira lüzumluydu. Bizim askerimiz de şimdi sıcak mevsimde buraya çıkarılmaktadır amma zahir kanunlarımız angaryaya müsait olmadığından işin bu tarafına hiç yanaşılmamış; ayrıca ormanlardaki tahribat da önlenememiş.

Bir müddet gittik; gidilemiyeceğini anladım; dönmemizi söyledim. Eh, ne denir, insanların basireti bağlanıyormuş. Yolumuza devam ettik. Yolumuza mı? Geçtiğimiz keçi yolunun yol ile alâkası yok. Bir tarafımız ise uçurum... Eğilip baksanız

gözleriniz kararır. 1950 modeli lüks otomobil yağmurların açtığı bir toprak oluğa sağ tekerleklerini gömdü. Arabada dört kişiyiz: Sahibi, ben, zevcem ve ahbabımız bir genç.

Oluktan kurtulmağa çalışıyoruz. Arka tekerlekler fırıl fırıl dönüyor; bir santim ne ileriye, ne geriye gidebiliyoruz. Sağ taraf –sonradan öğrendik– 45 metre derinliğinde bir uçurum; solumuz yalçın kaya. İşin tenkidini bırakalım. "Şöyle yapmalı idik, böyle hareket edilecekti"... Hepsi laf. Zevcem:

"Biz inelim," dedi, "araba hafiflesin..."

İndik. Artık dakika ve saniye hesabı yok. Önümdeki koca otomobilin birdenbire kaybolduğunu, yerinde bir boşluk bıraktığını gördüm, hayretle ileriye baktım. Araba, uçurumun üzerindeki boşlukta sahibi ile beraber uçuyor. Evet, bir tayyare gibi havada ve yerden kırk beş metre yüksekte, son süratle gidiyor.

Böylece gitti; lâstikleri bir kayaya vurdu, top gibi sıçradı, sıçramasiyle beraber istikametini değiştirip uçurumun sağ kısmına doğru fırladı, bir başka kayaya kondu. Konmadı, tabiî... Dokundu ve hemen kalktı. Daha neler olacak, neler göreceğim? Bilmiyorum amma neticeyi kestiriyorum; hem bu neticeye ramak kaldığını da anlamış haldeyim.

İkinci kayaya tekerleklerinin lâstikleri üzerinde konup kalkan otomobil yine geri tepti, tam uçurumun ortasına rastlayan boşlukta iki defa taklak attı ve aşağı yuvarlandı. Şimdi, derinlikte yarı vücudu toprağa gömülü, ön tekerlekleri havada, sırtüstü yatan bir şey, ufacık bir böcek görüyorum. Demin yolda saltanatla duran heybetli, mükellef, mükemmel araba bir Eyüb oyuncağı kadar hiçten oluvermiş!

Fakat ben o saniyede bunları mı gördüm, düşündüm? Yoksa aklıma ankaz içinde hurdehaş olduğuna hükmettiğim

muhterem dostumdan başka bir şey gelmedi mi? Hakikat şudur ki kafamız hem onu, hem ötekileri, hem esası, hem teferruatı kavramak kudretinde müthiş bir makine... Tek saniyeye bir kitaplık düşünce, his, hayal sığdı. Aynı zamanda faaliyete de geçtim. Uçuruma ayaklarıma basarak inmek kabil olmadığından yere oturdum ve ellerimi yüzgeç gibi sallayarak ve çalılar arasındaki topraklı parçalardan geçit bularak az sonra arabaya yaklaştım; genç arkadaşımız benden evvel ulaşmıştı. İstiyordum ki en azı ağır yaralı bir halde bulacağım Ömer Bey'i, tutuşmasından korktuğum otomobilden çıkaralım, yanmaktan olsun kurtaralım.

Aynı zamanda müthiş haberi, otelde bekliyen refikasiyle oğluna nasıl vereceğimiz meselesini de düşünüyordum. Daha neleri? Meselâ zevcemin sözüne uymayıp da inmediğimiz halde şimdi bizlerin de ankaz arasında bulunacağımızı!

Arabanın uçuşunu tepelerden gören köylüler de her taraftan yanımıza seğirtiyor amma henüz gelemediler. Toprakları eşiyoruz, bir menfez bulup da dostumuzu çıkarmak istiyoruz. İşte bu sırada idi, gayet soğukkanlı olduğumu bilmekle beraber, nasılsa ve birdenbire akıl muvazenemde bir bozukluk başladığına, yanlış ve uydurma gördüğüme hükmettim. Zira kayadan kayaya vurarak, boşluklarda takla atarak kırk beş metre uçurumun dibine ters yüzü mıhlanıp kalan otomobilin –kapısı mı idi, penceresi mi? Sezemedim– bir deliğinden o Ömer Bey'in başı uzandı.

Yalnız başı mı uzandı? Kendi de çıkıyor ve bizimle konuşuyor:

"Merak etmeyin... Bir şeyim yok... Hiçbir yerimde bir şey yok."

İnanamıyorum. Çocukken okuduğum bir tren kazasının

çok dikkate şayan bir hâdisesi hatırıma geliyor: Tekerlekler altında kaldığı halde konuşan bir kadın başı... Konuşan ve hiçbir yerinde en küçük bir arıza bulunmadığını söyleyen baş! Vagon vinçlerle kaldırıldığı zaman bu kadını çekmek istiyorlar. Üç parçaya bölünmüş olan gövdenin yukarı kısmı ellerinde kalıyor ve sapasağlam olduğunu iddia eden vücutsuz baş tazyikten kurtulur kurtulmaz müebbeden susuyor.

Hayır, dostumuzunki, çok şükür, böyle değil. O hakikaten sapasağlamdır; burnu bile kanamadığı gibi elbisesinin hemen hemen ütüsü de bozulmamış. Benimkilere bakılırsa otomobil ankazı arasından çıkan başkası olamaz; kanayan yerim yok amma ne pantalondan hayır kalmış ne de ceketten!

Bilmem hâlâ Amerikalı, çocukluğumdaki kadar heyecan meraklısı mıdır ve heyecan duymak için avuç dolusu dolar sarfeder mi? Eğer ediyorsa o muhteşem otomobilin, içinde sahibi bulunduğu halde havaya uçuşunu,boşlukta takla atışını ve kayadan kayaya zıplayarak uçuruma yuvarlanışını seyir için parayı esirgemezdi.

Ömer Bey, düştüğü yerden kendi ayaklariyle yürüyerek yola kadar çıktı; metanetine hayran kaldık; sevinç içindeyiz. Ertesi günü vaka mahalline gelen eksperler dediler ki: "İyi ki sizler kazadan önce arabadan çıkmışsınız. O sayede arka tarafın boş kalan minderi fırlayarak direksiyonun önünü kapatmış, Ömer Bey de yana yatmak suretiyle iki minder arasında kalmış, âdeta ambalaja girmiş, kurtulmuş, arabada kalsaydınız kaza atlatılamazdı; netice felâket olurdu."

Olmadı hamdolsun. Bir ay daha otomobil ve otobüsle yurdu dolaşmakta devam ettik. Hem de ne virajlardan, ne korkunç uçurum kenarlarından döne kıvrıla!

31 Temmuz 1950

İSKENDERUN'DAN ANKARA'YA

Tantanalı bir teşyi ve kaybolan valiz • Valiz bulunuyor ve bizden önce Ankara'ya varıyor • Çocuklarla dolu bir yataklı vagon • İğde kokularına dair • Bozkır güzelliğinin hususiyeti • Kılıçlar ve Yahşihan hakkında hâtıralar • Kayaş ve bir diş hikâyesi

İskenderun'dan trene biniyoruz. Garı dolduracak sayıda kadınlı erkekli bir dostlar kafilesi tarafından uğurlanmaktayız; şükran hisleriyle yüreğimiz çarpıyor. Bir trenin yataklısı vardır ama lokantası yarın Kayseri'de takılacak. Akşam yemeğimizi odalarımızda yiyeceğiz. Selâmlar, senalar, selâmet temennileri, "yine bekliyoruz" sesleri içinde vagonumuza girdik. Hareket edince de bir müddet mendil ve şapka sallayarak aynı şeyi istasyonda yapanlara mukabelede bulunduk. Malûm işler, bunlar... Yazmaya değmez.

Şunun için yazdım: Bir de vagonumuza girip baktık ki çantalar arasında bir tanesi eksik. Eksik olan, içinde bütün evrakım ve en mühimmi evrakı nakdiyem bulunan küçük el valizi! Bereket, çok yolculuk yapmış, epeyce sergüzeşt geçirmiş bir adam olmak itibariyle ihtiyata riayet âdetimdir. Öteye beriye para sıkıştırır, saklarım; yanımda yine birkaç

yüz lira mevcut. Lâkin asıl harcırah, kaybolan çantada. O çantayı bir dostumun oğluna emanet etmiştim, "Sana teslim," demiştim, "Vagona elinle koy!" Koydu da aşırıldı mı? Yoksa otomobilde mi kaldı? Hüküm vermek imkânsız.

Derhal şeftrene müracaat ettik. Vardığımız ilk istasyondan İskenderun'a vakayı telledik; yoldaki istasyonlarda cevap beklediğimizi de söyledik. Birinde şu haber alındı: Nuri Bey'in evine telefon edilmiş ama cevap vermemiş. Nihayet akşama doğru Adana'ya geldik. Gar şefi emsaline nadir rastlanır nazik bir vazifeşinaslıkla telgraf ve telefonları kullandı; vakit geçiyor, tren kalkacak; aradığımız merkezler cevap vermiyor. Nihayet –hareketimize iki dakika kalmıştı– çantanın otomobilin arka taraftaki bölmesinde bulunduğu ve yarınki uçakla Ankara'ya ulaştırılacağı müjdesi geldi. Oraya bizden çok evvel varacaktı; hem de İskenderun'un pek de iyi olmayan suyu doldurulmuş iki termos şişesinin ağırlığıyle ve hava yoliyle!

Yataklı vagonda erkek olarak iki kişiyiz. Üst tarafı hep hanım ve on kadar irili ufaklı çocuk. Koridor çocuk bahçesine döndü. Ne kovalamacalar, ne saklambaçlar... Oyunların ve seslerin enva. Gürültülü geçmekle beraber tren yolculuklarımın unutulmayacaklarından bir hoşu da bu oldu. Hele ertesi sabah bozkırların ıssız, heybetli boşlukları içinde kendimi bulunca ve bozkır iğdelerinin taşa, toprağa, raylara, telgraf tellerine kadar işlediğine inandığım ılık, uyuşturucu rayihasına dalınca...

İğde tütsüsiyle hepimiz başkalaşmış gibiydik. Lokomotif başka türlü soluyor, biz başka çeşit nefes alıyorduk, sanki... Hattâ diyebilirim ki, birbirimizi başka türlü görüyorduk; daha iyi, daha güzel, daha cazibeli. İğde rayihası bedeni gev-

şeme vermesine mukabil beş duygumuzu da daha anlar hale getirir; ayrıca nikbinliği arttırır, insanları ve manzaraları sevimli gösterir; ay ışığı gibi âdeta kusurları örter, çirkinlikleri giderir, yalancı ve güzel bir âlem yaratır.

Bütün istasyonlarda akasyalar salkım salkım donanmış; bütün dere kenarlarında iğdeler buram buram kokuyor. Saatlerce gidiyoruz; köy nerede, canlı mahlûka rastlamıyoruz. Küf renkli tepecikler ve akçıl bir toprak. Bazan o tepeler de siliniyor; ufukta yarım yumru bir dağ beliriyor; az sonra dağ sahneden çekiliyor, yerine daha büyüğü, sivrisi geliyor; sonra ufkun çizgisi üstünde bir kanbur kalıyor; eriyiveriyor.

Hiçbirinde ne denizin ne ormanın ne de göllerin coşkunluğu, gösterişi var; lâkin bir şey mevcut ki onlarda da bu yoktur: Kendine güvenen, dik bakışlı, daima sert, herkesin zevkine varamıyacağı şahsiyetli bir güzellik. Tabiat, bozkırlarda cilveli, oynak, süslü, hele makyajlı değildir; züppeliğe ve yaltakçılığa da kaçmaz; sadeliğinden mağrurdur. Eteklerine deniz köpüklerinden dantel işlenmiş, göğsüne nilüferli bir gölün yağlıboya resmi çizilmiş gösterişli tuvaletler giymez; ağaçların şımarık yeşilliğine bürünmez; azman çiçeklerin arasına gizlenmez; kadınlaşmaz.

Etrafı söğütlerle, iğdelerle az çok süslü derelerini, ırmaklarını bile ekseriya göze görünmeyen yerlerden, dağlar arasına sıkışmış çukurlardan âdeta gizlice geçirir. Onları bakınca değil, ararsanız bulursunuz; çok defa yanında durursunuz da biraz aşağınızda su ve yeşillik olduğunu farketmezsiniz. Burası, dünyanın başka taraflarında güzel sayılan malûm manzaraları kusur imişçesine örter; teşhirini küçüklük, hoppalık sayar. Olasıya erkek bir varlıktır.

Öbür yolcular pencelerden dışarıya bakmıyor, bakılacak şey bulmuyor; ben cam önünden ayrılmıyorum; kavruk, tabiatin cazibesine kapılmış haldeyim. Aynı zamanda bütün o Ege bölgesinin feyzini, Antalya'daki su ve çiçek bolluğunu, Alanya denizinin rengini, geçtiğim sahaların manzara zenginliğini düşünüyorum. Bozkırlara bakarak dinlendiğimi anlıyorum. Meğerse deniz, su, yeşillik ve renk israfı gözlerimi yormuş!

Burada, kilometrelerce koştuktan sonra önümüze el ayası kadar yeşilliği ve bir avuç suyu ile bir dere çıkıyor; kayalıklar onu derhal örtüp saklıyor. Yenisine rastlamak için daha ne kadar yol gitmemiz lâzım. Nihayet Kızılırmak da birkaç kere sağımızdan, solumuzdan bulanık suları devire kabarta geçti. Yatağının etrafı, akan su değilmiş de nebatatın yaşamasına zararlı bir madde imiş gibi çorak!

Ankara'ya yaklaşıyoruz. Trenimiz öyle dar kavisler çizerek bir dağa tırmanıyor ki, başımızı uzatınca bütün vagonları lokomotifle beraber seyrediyoruz. Nereye vardığımızı sordum. Kılıçlar'da imişiz. Az sonra da Yahşihan. Geçmiş yıllar yine geriye tepti: Birinci Cihan Harbi'nin ortasında idi, aynı mevsimde. Bir iş için geldiğim Ankara'dan Çorum'a dönüyordum; tabii, çift at koşulu bir yaylı araba ile... O dağa tırmanırken hayvanlar zorluk çekmesin diye arabacı da, ben de yürümüştük; çıkış öyle uzun sürmüştü ki...

Hele Yahşihan'ın bir hanında geçirdiğim gecenin rahatsızlığını unutmamıştım. Zira hancı ikram olsun diye bana – yirmi yedi yaşında idim ve sürgündüm– halılarla döşenmiş, sedirlerine de halılar serilmiş bir oda vermişti. Uykumdan can havliyle uyandım, fırladım. Vücudum kor dökülmüş-

çesine yanıyordu. Memlekette gaz yoktu; başucumda bir haşhaş yağı kandili koymuşlardı, bir türlü yakamıyordum. Çantamda ihtiyaten bir deste mum taşıdığım için bunlardan birini yakayım dedim. Fitil alev aldı; fakat o zamanki Ankara'da yapılmış yerli ve harp devri mamulâtından olduğu için alevin hararetiyle mum derhal iğrildi, iki büklüm bir şekil aldı, söndü.

Fakat yatağa göz atmak imkânını bulmuştum: Çarşafta binlerce tahtakurusu koşuşuyor, yine binlerce pire zıp zıp sıçrayıp oynaşıyordu. O derece iri, besili, azman ve kendi cinslerine nazaran dev tahtakurusu ve pire ancak hususi bir merak yahut fen namına bir teşkilâtla yetiştirilebilirdi. Oda bu haşerelerin ıslahhanesi, harası, otlağı, sanatoryumu olmuştu. Avluya fırladım.

Tren Kayaş'a geldi. Söğütlü Deresi'ni görmiyeli şöyle böyle otuz dört seneye yakın. Bahsettiğim devirde Kayaş şimdiki gibi Ankara'nın banliyösü değildi; tek-ü-tenha, fakat yine de güzel bir yerdi. Çorum gelişi burada erik yerken ön dişimin birini kırmıştım; dereye düşmüştü, kan başıma çıkmıştı. Zira Ankara'da dişçi bulacağım şüpheliydi; hele yapma diş bulmak –harp zamanında idik– daha güçtü. Bereket ikisini de buldum. Küçük işlerde şansım vardır. Ben yapma diş buldum diye sevindiğim o yıllarda sürülmeyen arkadaşlar ne memuriyetler bulmuşlar, ne yardımlar görmüşler, ne safalar sürmüşlerdi.

4 Ağustos 1950

ANKARA'DAN ZONGULDAK'A

Yeni meclisin açıldığı günler • Mebus olarak karşılaştığım yeni dostlar • Muharrirlik ve mebusluk • Diplomatlık hakkında bazı mütalâalar • Eski zaman Ankarası ve modern Ankara • Bir alay ve bir mukabele • Ulus Meydanı • Karadeniz kıyısındayım

Vaktiyle Ankara-Zonguldak arası ne kadar sürerdi? Yol nerelerden geçerdi? Geçilebilir miydi? Şunu söyliyeyim ki akşam üzeri bindiğiniz trende sabahleyin gözünüzü açtınız mı kendinizi Filyos Vâdisi'nde buluyorsunuz; hangi tarafa bakacağınızı şaşırıyor, manzara güzellikleriyle mütemadiyen oyalanıyorsunuz. İtalyan İsviçresi'ne en fazla benzettiğim yer, orası oldu.

Fakat daha evvel size Ankara'da ilk demokrat millet meclisinin açılışından, Ankara Palas salonlarile bar ve bahçesindeki –sel gider, kum kalır fehvâsınca– dekor ve mobilyalar yerlerinde durduğu halde şahısların değişmesinden ve saireden bahsetmekliğim lâzım geliyor. Şu var ki bu intiba ve tahassüslerin bir gün seyahat notlarından daha uygun bir yerde kullanılmak üzere kendimde kalmasını tercih etmekteyim. Yalnız, hoşuma en fazla giden bir noktayı söyliyeyim:

Yolculuğum esnasında yeni tanıştığım ve nezaketlerini gördüğüm mebus namzetlerinin hepsi de şimdi milletvekili olarak burada bulunuyorlardı; çoğiyle buluşuyorduk. Amma seçilememiş eski ahbaplarımla da kemâ fissabık münasebetimiz yolunda idi.

Tuhafı, meclise o derece yeni simalar girmişti ki –henüz isimleri, cisimleri beliremediğinden– kapıcılardan tutunuz Karpiç müşteri ve müstahdeminine, orkestra heyetine kadar pek çok kişi beni de bir taraftan mebus oluvermiş sanıyorlardı. Bir muharrir için ille mebus olmak icabetmediğini anlatmakta epeyce güçlük çektiğimi hayretle müşahede ettim. Geçmiş yıllar bizi böyle olması lâzım geldiğine bir inandırmış, işi anane haline bir sokmuş ki ne söyleseniz karşınızdakini inandıramıyorsunuz.

Ankara'da gezip dolaştım, gülüp eğlendim. Bir cephesi gar tarafına, öteki meclis binasına nâzır ve her gidişimde bana verilmesi mutat odamı –önceden geleceğim tarihi bildirerek mektup yazmıştım– otel idaresi tehacüme rağmen kendiliğinden yine eski müşterisine ayırmak, alıkoymak gibi bir cemile ibraz etmişti. Ancak ileri otelcilik sanatinin geliştiği memleketlerde görülen bu incelikten memnunluk duyduğumu yazmak, kendimden ziyade otel için lüzumludur ve teşkilâtının ne derece iyi işlediğine bir örnektir. Ankara o günlerde tam mânasiyle mahaşarallah vaziyette idi; otel sünnet düğünü evine dönmüştü. Hanımların etekleri zil çalıyor, beylerin elleri tempo tutuyordu.

Hür seçimle mebus çıkmış insanlardan mürekkep ilk millet meclisinin açılışı sırası devlet merkezinde hazır bulunmak yalnız hayatımın mahdut çerçevesi içinde sayılı

bir gün olmakla kalamaz; mânası daha şümullüdür ve neticesi kestirilememekle beraber muhakkak ki tarihten bir hâtıradır.

Unutmadan –istitrad kabilinden– notlarıma bir bahis sıkıştıracağım: Gar Gazinosu'nda bir gece yemek yerken mûtadım üzere bir müddet kalkarak hava almak için terasaya çıkıyordum; kalabalık bir masadan azıcık oturmamı dilediler. Böyle şeyler bizlerin başından çok geçer, reddedemediğimiz gibi alışmışızdır da... Gösterdikleri yer, tanımadığım iki erkeğin ortasındaki sandalye idi. Kimlerdi bunlar? Takdim ettiler: İskandinavya memleketlerinden ikisinin elçileri imiş. Sadece ismimin söylenmesinden bir mâna çıkaramıyacaklarını düşünerek ekselânslara mesleğimi bir kelime ile bildirdim. Aldığım cevap şu:

"Tanırız, yazılarınızı okumuşuzdur."

Övünmek için mi bunları yazıyorum? Büsbütün o maksatla değil; zira kim bilir daha kimleri okumuşlardır. Asıl maksadım yurdumuza gönderilen ecnebi diplomatların edebiyat yahut sanat, kısacası kültür hayatımızla ne kadar yakından meşgul olduklarını belirtmektir. Vazife aldıkları memleketi imkân nispetinde tanımağa çalışıyorlar; kitaplarımızın belli başlılarını okuyorlar; dağ, taş demeden her tarafı geziyorlar; resim sergilerini kaçırmıyorlar. Meselâ elçilerden biriyle İğridir Gölü hakkında epeyce uzun konuştuk. Hiçbir münevver vatandaşımla aynı mevzuu, aynı bilgi ve hislilikle görüşemediğimi itiraf edeyim.

Ayrıca onlar vatanlarına dönünce kitaplar yazmak suretiyle vatandaşlarını da aydınlatmak usulünü tutmuşlardır. Biz de Çin'e, Japonya'ya, Hindistan'a ve Cenubi Amerika'ya,

beş kıtaya yolladığımız diplomatlarımızdan hangisi, kaç tane eser verdi?

Öteki eğlenceleri veya itiyatları geçelim, şu Allah'ın belâsı biriçten başımızı kaldıramıyoruz ki! O kadar tarihî vakalar yaşadık, tek elçimizin Fransız diplomatı Cambon veya Paléologue kadar olmasa da vesikalar teşkil edecek, "hatırat"ını okuyamadık. Hükümet reislerimiz de sanki okuryazar değillermişçesine bizlere eser vermezler. Yenilerden hiçbiri –Churchill yahut Reynaud gibi demiyorum– Küçük Said Paşa kadar tarihe hizmet etmedi. İcraatımızı açığa vurmaktan korkuyoruz; "Yarın ne olur, ne olmaz" zihniyetiyle susuyoruz; idarei maslahat ediyoruz. Koca "milli hareket" henüz, ciddi mânasiyle, "hatırat"tan mahrum. Bu yüzden mal mülk sahibi olduk, eser sahibi olamadık.

Her ne ise, politikacılığa kapılmadan yolculuğumuza dönelim: Sonradan Bolu civarlarında dereler halinde başlangıcını gördüğümüz Filyos Irmağı kenarında gözümüzü açtık diyerek devlet merkezini birdenbire bırakmış, kömür merkezi Zonguldak'a yaklaşmıştım. Peki, kırk sene evvelki Ankara'yı anlatmayacak mıyım? Bunu, galiba 1939 yılında yazmış ve gazetede sıra makale olarak neşrettikten sonra *Deli* ismindeki kitabıma da sokuşturmuştum. Birinci Dünya Harbi'ndeki Ankara, Ankara'nın günlerce süren büyük yangını, hepsi o eserde bir bir yazılıdır. Şu kadarını söyleyeyim ki bu defaki seyahatimde uğradığım şehir ve kasabalardan bir tanesi bile 1916 Ankarası kadar ikamete gayri salih değildi!

Dörtte üçü yanmadan önce bile yangın yerinden farksız olan Ankara'dan, nihayet Bilecik'e naklime imkân bulunca

ne yazık ki Muaviye düşmanı şair gibi, "Şam'dan çıktığım akşama derim Şam-ı-şerif" tarzında zarif bir mısra söyleyemedim. Bir gün gelip de Ankara devlet merkezi seçilince hayretten, büyüğiyle beraber olmak şartiyle küçük dilimi yutacaktım. Amerikalı bir muhabir ağzından, "Hülya bu ya..." isimli uydurma bir "Modern Ankara" tasviri yapmıştım; yazının tarihi 11 Şubat 1921'dir; o sıradaki harap ve yoksul Ankara'yı parklar, bulvarlarla süslü, kuş sütü aransa bulunur, harikulâde mâmur bir şehir gibi göstererek alay etmiştim. Şimdi Zonguldak'a gitmek üzere ayrıldığım yeni Ankara, filvaki yazımdaki mübalâğalı dereceye ulaşmamıştı, zaten ulaşamazdı amma 29 sene evvelki alayımın intikamını almış halde idi. Gelgelelim, bu mâmurluk neye mal oldu? Ayrı mesele...

Ankara o yeni mâmurelerden biridir ki ne yapıldıysa çoğu hesapsız ve plânsız vücuda getirilmiştir. Uzağa gitmiyelim: Ulus Meydanı'nda durup dört tarafa, hele meydanı çeviren binalara bakınız. Devlet merkezine yakışır bir meydana benzemesi için en aşağı üç misli ferahlaması, üslupsuz veya derme çatma binalardan tamamiyle kurtulması lâzım gelmez mi? Milyonlar harcanarak açılması lâzım gelen bir Eminönü Meydanı'nı orada, hem de XX. asırda kurmuşuz; farkında olmamışız. Olanlar olmuş bir kere... Kaldı ki asıl Eminönü Meydanı –eski gravürlere nazaran– ilk kuruluşunda bir açıklık yer imiş. Sonradan şahsi menfaat hırsiyle bina ve baraka kura kura berbat etmişiz. Ulus Meydanı da acaba öyle mi kapandı? Bilmiyorum; soramadım.

Evet, Filyos Çayı darvâdiden kurtularak genişlemeğe başladı; deniz kokusunu uzaktan duydum. Bu, Karadeniz'dir;

Şile'yi hesaba katmazsam onu görmiyeli, yani Sinop'tan ayrılalı otuz şu kadar sene geçmiş. Kırk bir buçuk maşallah! Bu dua elbette ki hilkat tarihi belli olmayan Karadeniz'le alâkalı değil... Otuz altı sene sonra, epeyce maceralar, siyasi vartalar atlatarak, boynunu ipten ve ense kökünü kurşundan kurtararak tekrar kıyısına gelmek imkânını bulan adam hakkında daha uygun düşüyor!

İşte sevimli bir sahil kasabası: Kilimli... Az sonra Zonguldak'tayız. Bu kış kömür istihkakını tam olarak verecekler mi, vermiyecekler mi diye düşünmekten kendimi alamadım. İçimde verileceğine dair bir his var. Tren durdu, el sallayan karşılayıcıları görünce büsbütün müsterih oldum.

10 Ağustos 1950

YERALTI – YERÜSTÜ

Bir Pîri fâni bekleyenler • Madende uzun bir gezinti • Sıcaktan bunalmıyor, soğuktan titriyoruz • Oluklarda kaymaca oyunu • Galeride yollar • Yeknesaklık içinde ihtişam • Maden kuyuları ile çöllerin benzerliği • Bu çölün develeri

Jules Verne'in on, on bir yaşında iken okuduğum bir romanını, aradan yarım asır geçtikten sonra hatırlayıp yaşayacağım bir yerde, Zonguldak'ta bulunuyorum. Bu sabah bir ocağa gideceğim ve içinde saatlerce gezeceğim. Şartım şu ki beni de "vagone"lere bindirip tıngır mıngır, rahatça ve kısaca dolaştırarak, bayram yeri dönme dolaplarında, atlı karıncalarında, sandallarındaki yapıldığı gibi tadına doyamadan hemen indirivermesinler. Zira canları pek kıymetli olan, yorulmalarından ve kalb sektesine uğramalarından korkulan muteber zevata o muamele tatbik edilir.

Gireceğim ocağın fen heyetine, işletme dairesi eni konu, ariz ve amik gezeceğimi telefonla bildirince –sonra söylediler– beni şahsen tanımayan ve bir pîri fânî olduğumu sanan mühendis beyler, "Dayanamaz, başımıza iş çıkar," filân nevinden lâkırdılar etmişler. İdareden cevap vermişler, "Görür-

seniz fikrinizi değiştirirsiniz," demişler. Onun içindir ki ocağa geldiğim zaman beylerin beni belli etmemeğe çalışmakla beraber iyice süzdükleri dikkatimden kaçmamıştı. Lâkin bunu bir romancıya karşı duyulan tabii alâkaya atfetmiştim.

Bereket versin hal ve tavrım, yürüyüş ve konuşuşum, öyle, kolay kolay nefesi tükenen ve yüreği temposunu kaybedip aksamağa başlayan adamlardan olmadığımı kendilerine derhal anlatmış. Müesseseyi mesuliyetten kurtaracak mutat vesikayı imzaladık. Kıyafetimiz mühendislerinkinden pek farklı değildi; yani misafirhanede madenci elbiseleri ve çizmeleri giymiş, burada da noksanlarımızı tamamlamış, fener edevatını kuşanmıştık. Boş kömür vagonelerine bindik; motör hareket etti; galerinin karanlığına daldık. Dışardaki vantilâtörlerin içeriye doldurdukları temiz hava cereyanı ortasında ve yakalarımızı kaldırmış, boyun atkılarımıza sarılmış halde, sarsıla sarsıla gidiyoruz. Demir tekerleklerin taş kaplı tünelde çıkardığı gürültü müthiş... Avaz avaza bağırmadan konuşulamıyor. Dışarıya nazaran içerisi buzdolabı. Halbuki biz sıcaktan ve havasızlıktan bunalacağımızı sanmıştık. Kireçburnu İskelesi'nde imişizcesine burası püfür püfür!

Pil kutusu sırtımıza asılı bulunan lâmbalarımızı merakla galerinin her tarafına gezdirerek yol aldığımız için katarımız zifiri karanlıkta, dört yanına parlak ve hareketli ışıklar saçarak, pırıl pırıl yuvarlanmaktadır. Aksi istikametten gelen, yani yukarıya çıkan kömür dolu vagoneler ise, motrisin sadece önünü aydınlatan tek feneriyle Tûfan'dan önce mağaralarda barınan sert kabuklu, büklüm büklüm bir azman mahlûk kadar korkunç. Acıkmış da dışarıya çıkıyor, ilk rastladığı hayvana saldıracak hissini veriyor.

Galerinin taşla örülmüş duvarları az sonra kayboldu; tahta veya demir payandalarla tutturulmuş kısımlara, tipik maden ocağı tüneline geldik. Bu payandalar o derece tazyik görüyor ki çoğu yamru yumru olmuş... Bir tanesi dayanamadı mı üst tarafı çöküverecek; daima kontrol edilmektedir.

Epeyce indik. Ara sıra başka galerilere ve şurada burada ışıklara rastlıyoruz. Her ışık bir adam veya bir insan topluluğuna alâmettir. Selâm veriyorlar, selâm alıyoruz; durmadan geçiyoruz. Kömür nerede? Yarım saattir gitmekteyiz, henüz cevherin işletildiği yere gelemedik.

Nihayet bir noktaya vardık, durduk; vagonelerden indik; başladık yürümeğe. Bu yürüyüş henüz fazla ârızalı değil. Arnavutkaldırımlı çoğu İstanbul sokaklarından iyi. Lâkin bir müddet sonra çizmeleri niçin giydiğimizi anladık. Su topuklarımızı aştı; baldırımıza kadar yükseldi. Hele bir aralık diz kapağımızı bulmasından korktuk; yine kurağa çıktık.

Kömür damarlarını artık iyice görmekteyiz. Zannederim ki kömür, yığın halindedir; nereye kazmayı vursan parça parça dökülür. Hayır; kömür madeni bir katı çikolatalı, bir katı kremalı, başka bir katı da bisküvili pastalara benziyor. Çikolatalısı kömürdür; ötekiler taş ve topraktır. Binaenaleyh maden kömürü, ecnebi maddeler arasına sıkışmış damarlarda, daha doğrusu katlarda, katmerlerde bulunuyor. Yalnız onları eşelemek, söküp koparmak, ayırmak, toplamak lâzım. Öbürleri işe yaramaz.

Ocağın başmühendisi dedi ki:

"Biraz zahmetli olacak; şuradan ineceğiz."

Gösterdiği yer, bir adamın ancak başını, başı sığınca da tabiatiyle vücudunu sokabileceği genişlikte bir deliktir.

Deliğin çok aşağısından, âdeta bir uçurum dibinden kazma sesleri geliyor. Ölgün ışıklar da sezilmektedir.

Asıl tuhafı deliğin önünde, iki tarafı hafifçe siperli, üstü açık, madeni bir oluk duruyor. Mühendis beylerden birinci gireni takliden evvelâ ayaklarımı soktum; sonra vücudumu... Oluğun içine, yatmış vaziyette, kendimi bıraktım; önlenemiyen frensiz bir süratle kayıp gidiyorum. Biraz sağa, biraz sola... Derken altımdaki oluğun da kaybolduğunu, kömür çakılları üzerinde yuvarlanmakta devam ettiğini anladım.

Başımızı kaldırmağa gelmez; tepeye çarpar, parçalarsınız. Ellerinizi fren makamına kullanmak da avuç içlerini parçalamağa sebep olur. İyisi, akıp gitmek! O suretle dördümüz de aşağıya yarasız beresiz indik. İki büklüm şekilde yürünecek bir genişlikteyiz; ihtiyatla ayağa kalktık. Kestirme yoldan, çok zengin bir damara vâsıl olmuştuk. Bol kömürü burada gördüm. Şayet delikten ve oluktan inmese idik aynı yere gelmek için kuyuda saatlerce yürüyecektik; lüzumsuzca yorulacaktık.

Zaten girdiğimiz kuyu ağzından değil, kısmetse başka galeriler geçerek dünya yüzüne ayrı bir kapıdan çıkacağız. Havzada yerüstü, yeraltına kıyas edilemiyecek kadar küçük. Zonguldak şehrini birkaç saatte dolaşabilirsiniz; fakat sadece şu, şimdi içinde bulunduğumuz kuyunun her tarafını görmeniz icap ederse bir gün kâfi gelmez sanıyorum. O ne kadar çok galeri... Kimi sağa sapıyor, kimi sola... Kimi aşağıya doğru iniyor, kimi yukarı istikamette yükseliyor. Bir yabancının maden dehlizleri arasından birini seçip de çıkış kapısı bulması imkânsız.

Deniz seviyesinde kaç metre derinlikteyiz? Üzerimizdeki dağın tepesi hesaba katılırsa bu derinlik ne kadara varı-

yor? Kuyuda iken ben öyle şeyler düşünmedim. Yeraltı dünyasının da gezdiğim çöller gibi kendine mahsus, yeknasaklık içindeki ihtişamına hayranım. Çölde güneş ve düzlükler vardır; burada karanlık ve gizlilikler! Birincisinde ârızaya uğramayan, çırıl çıplak, olasıya serili, fazlasiyle berrak ve ışıldak kupkuru bir güzellik. İkincisinde güzellik tamamen aksi, girintili çıkıntılı, basık ve kuytu, nemli ve loş olmasından ileri geliyor.

Yeraltı çölünün develeri yok mu? Vagoneler deve sürüleri gibi bir bir arkasına dizilmiş, işte ağır ağır gidiyor, yük ve yolcu taşıyor. Çölde yol alanlarla maden ocağında kazma sallayanların bekledikleri nedir? Bir an evvel kum veya kömür bölgesinin dışına çıkmak, tabiî dünyaya kavuşmak değil mi? İki grubun da dilediği şey: Yeşillik. Yalnız biri gölgeye can atar, öbürü güneşe. Amma hasret yine birdir, bir kapıya çıkar. Velev gölgeyi, velev güneşi arayalım, aradığımızın zıddından –kuytuda karanlıktan, çölde ışıktan– bıkmışızdır. Karanlık da güneş kadar yakıcı, daha doğru bir sıfatla boğucu oluyor.

Bu bahsi kısa kesemiyeceğim. Ayrıca bir "Ereğli Kömürleri İşletmesi" meselesi mevcut ki lehinde, aleyhinde yazılmadık, söylenmedik söz bırakılmamıştır. Onun galerilerinde de biraz dolaşmadan Zonguldak'ı terkedemem. Zaten kömür havzasından doğruca orman bölgesine geçeceğim; seyahatimin son durağına yaklaştım.

20 Ağustos 1950

KÖMÜR HAVZAMIZ HAKKINDA

Maden gezintisinin devamı • Uzaktaki ışık • Bilmediklerimi öğrendim • İdare lehinde ve aleyhinde söylenenler • Amelenin yüzünde okuduklarım • Daha hesaplı hareket edilebilirdi • Devlet ve İşletmeleri • Amele dâvası ciddidir

Bir kömür ocağı içinde kâh vagonelerle kâh yayan, bazan sırtüstü kayarak, bazan suları aşarak yaptığımız uzunca gezintiyi geçen defa bitirememiştim. İşte hâlâ, fenerlerimizi ileriye geriye, tavanlara ve duvarlara aksettire ettire oynak ışık sütunları altında yürümekteyiz. Hava her yerde temiz ve çok defa esintili ve nemli. Nihayet kendimizi bir yokuşa verdik. Öylesine dik ve kaygan ki ona tırmanmak için ancak idmanlı, kalbi sağlam, çevik, inatçı olmak lâzım. Yaşıtlarımdan hiçbirinin böyle bir denemede, "Ben şahımı bu kadar severim," deyip çökmiyeceğini garanti edemem.

Yokuşun üstünde tekrar vagoneleri buluyoruz. Hareket ettik. Katar ara sıra bir demir kapı önünde duruyor; kapı açılıyor; arkamızdan kapanıyor. İyi anlamadım amma bu kapılar galiba madendeki temiz havanın kaçmaması, dışarıya fırlayıp gitmemesi için yapılmıştır. Derken uzakta ufacık, bambaşka, olasıya beyaz ve sevimli bir ışık belirdi... Onu tanıyorum: Güneş. Yakınlaştıkça genişleyen bu ışık yeraltın-

dan kurtulduğumuzun müjdecisidir. Az sonra yer üstünde, etrafı fundalıklarla yemyeşil kaplı birkaç dağ arasındaki meydandayız. Yorgun argın gülümsüyoruz. Seyahatimiz hiç dinlenmemek şartiyle üç saatten fazla sürmüştür.

Misafirhaneye varınca derhal elbiselerimizi kirli, bumburuşuk, çamurlu ve kömür lekeleriyle simsiyah halde çıkarıp bir köşeye yığdık, sıcak suya daldık. Gelsin sabun ve fırça. Şöyle böyle temizlendim. Daha doğrusu dinlendim. Zira kömürün yağlı karası, sonraları birkaç defa yıkanmadıkça tamamen çıkmadı.

Burada ansiklopedik malûmatımın bir noksan tarafını öğrenmek imkânını bulmuştum. İtirafı epeyce hazin amma ben, evlerimizde yaktığımız kok kömürünün o hale gelmesi için pek uzun, çok güç bir ameliye geçirdiğini bilmezdim. Bu kış, sobaya kömür atılırken daima ocakları, ocak derinliğinde çalışanları ve üstünde işçi ve mühendislerin murdar kokulu dumanlara, gazlara gömülerek sarfettikleri emeği düşünmekten kendimi alamıyacağım.

Bereket, kömür havzamız kupkuru, çıplak, sevimsiz bir arazi altında değil. Dağlar yemyeşil, kıyısı deniz; göz, dinlenecek manzara buluyor. Sonra bir mâmuredesiniz. Evler, yollar, her taraf bakımlı; ışıklı, sulak. Şehirde aradığınızı temin edecek mağazalar ve dükkânlar var. Hattâ bir kunduracı vitrininde gördüğüm bir çift ayakkabı dikkatimi çekti, eşini ısmarladım, arkamdan İstanbul'a gönderdiler. Beğenmeyen olmadı.

Zaten öteden beri bizim kasabalarımızda pek hünerli küçük sanat ustalarına rastlanır. Sinop'ta da Rum cemaatinden bir kunduracı hatırlıyorum, elinden çıkan mal, İstanbul'un en maruf ayakkabıcısından farksızdı. Birçok şehirlerimizde doğramacılık işleri ileridedir. İyi terziler de bulunur amma

azıcık meşgul olmanız lâzım gelir; elbiseye gustosunu, rahatlık ve genişliği içinde zarifliği veremezler; lâkin söz dinlerler. Ahalinin elbise hakkındaki görüşü hatalıdır; vücuda kalıp gibi geçmeyeni, dimdik durmayanı muvaffak olmamış sayar.

Kömür havzamızın idaresi lehinde ve aleyhinde neler yazılmamıştır! Makaleler, cevaplar, ısmarlama buroşürler, mektuplar, hücumlar, müdafaalar, hadsiz hesapsız münakaşalar... Ağızdan dinlediklerimiz de öyledir. Görüştüğüm zevat müesseseyi ya göklere çıkarmışlardır yahut –maden galerileri gibi– yerin dibine sokmuşlardır. Küçük çapta dedikoduların ise sonu bir türlü gelmez.

Böyle birine zıt yazılarla sözler havzada bitaraf bir tetkik yapmanın güç olduğunu anlatmaktadır. Hakikat şudur ki işletenlerle işleyenler arasındaki ezeli ihtilaf, burada iki tarafın da organize olmasından dolayı yatışmamağa mahkûmdur. Kanunlar ve idare şekli ne derece değişirse değişsin, dünyanın her yerindeki gibi amele ve patron mevkiinde duran devlet teşekkülü bir türlü bağdaşamıyacaktır.

Müessese mi kabahatli, amele mi mağdur mevkiinde? Meseleyi üç günlük bir ikamet müddedinde kesip atacak kadar ham olmadığım için benden sarih cevaplar beklenemez. Bilhassa düşünmeli ki ihtisas ehli de değilim. Benzeri dünya müsseseleri hakkında fazla bir bilgim yok. Amele dâvasına karışmış bir heyet yahut dâvayı benimsemiş bir parti ile de çalışmamışım. Vukufsuzca sözler sarfetmekten çekinirim; ayıp olur. İşin derin taraflarını mütehassıslara bırakacağım.

Sathi bakışla gördüklerimden birincisi amelede pek göze batan memnuniyetsizliktir. Filvaki yeraltında çalışan ve en güç işlerden birine sarılan ameleden coşkun bir neşe ve memnunluk beklenemez. Kaldı ki zaten esasta ahalimiz

durgundur; hislerini gösterişli surette meydana vurmağı sevmez; buna alışmamıştır. Hele yüksek rakımlı dağlık arazidekilerin yüzleri daha çetin ifadelidir; sizi yanıltır. Amma yalnız maden içinde ve dışında çalışırken değil, pek temiz tutulan yatakhanelerinde, çarşı pazar yerinde, köylerine ekipler halinde kamyonlarla dönerken, sofra başında, her tarafta sanıyorsunuz ki amelenin fikirleri bir noktaya saplı... Kafayı işleten ve yoran bir huzursuzluk, bir "dilediği kadarını bulamamak" haleti, belki de bir tesir altında kalış eseri, hülâsa sizi de düşündüren müphem bir vaziyet seziyorsunuz.

Öyle bir vaziyet ki kendine yapılanı kifayetsiz, müessesenin öbür elemanlarına sarfedilenleri fazla buluyor gibi bir şey...

Hakikatte acaba ameleye yapılan cidden az ve kıt, diğerlerine bezledilen çok ve aşırı mı? Yukarda söyledim: Bu mukayese ve tetkiki yapacak ehliyeti haiz değilim. Yine sathî görüşümle –ücret meselesini karıştırmıyorum– ameleye kalorili yemek veriliyor; yıkanması, yatıp kalkması, hastalanınca bakılması ve sairesi vasat derecede, belki de biraz üstünde temin edilmiş. İş bunlarla bitiyor mu? Bitmediğini, maddi ve mânevi mühim noksanlar mevcut olduğunu sezdiren alâmetler, hepsinin başında ise bahsettiğim acaip hava var.

Yoksa –açık konuşalım– Zonguldak'ta mühendisler saray yavrusu köşklerde oturan, balodan suareye koşan, zevk ve safa içinde ömür süren insanlar değildir. Bir mühendisi zaten bunlardan mahrum etmeğe hakkımız yoktur. Böyle iddiaları ancak görgüsüzler ortaya atar. Methini duymaktan bıktığım Deniz Kulübü küçücük, âdeta derme çatma, kır kahvesinden kabaca bir baraka. Eskiden kalma misafirhane bizim harp zenginlerinden çoğunun kendi köşklerinden, yalılarından, apartmanlarından çok daha sönük bulacakla-

rı, küçümseyecekleri bir bina, İngiltere köylerinden birinin oteli...

Vaktiyle Fransa'nın İngiliz uğrağı Chantilly kasabasında orta derece bir pansiyonda oturmuştum; çok temizdi, sessizdi, rahattı. İşte bana bu misafirhane orasını hatırlattı. Amma bir misafirhaneye lüzum var mıdır? Ayrı mesele. Galiba – emin olmamakla beraber şüpheleniyorum– bütün o binaların, yolların, bahçelerin vesairenin daha hesaplı, daha bilgili ve zamanında kati lüzum duyuldukça yapılması hususuna aldırılmamış, belki buyrukçasına, savrukçasına hareket edilmiş; belki şımarıklıklar olmuş. Velâkin bir mâmure vücut bulmuş.

Hangi devlet müessesemizde işler başka türlü görülmüştür ki! Bursa'da gezdiğim Merinos yahut İzmit'te benim görmediğim selilöz fabrikaları ve benzerleri daha muvafık şartlarla mı işledi? Sesini ancak memleketin küçücük bir parçasına duyuran İstanbul Radyosu için yaptırdığımız kışla yavrusu çirkin bina pek mi lüzumlu idi?

Olanlar olmuştur. Hatalı usullerle vücuda geldi amma devlet nihayet mal mülk elde etti. Şimdi –olmayacak duaya âmin mi diyoruz, acaba?– elimizdekileri iyi kullanalım, hesabımızı, kitabımızı bilelim, mevcuttan âzami derecede istifade etmeğe çalışalım ve unutmayalım ki kömür havzamızda ehemmiyetle göz önünde tutacağımız bir amele dâvası vardır.

Liman inşası yüzünden ve Marshall Plânı yardımiyle Zonguldak daha ehemmiyetli, can damarı kocaman bir şehrimiz olacak. Gözümüzü dört açmalı, ameledeki o mahiyetini sezdiğim ağır havayı hafifletmeğe her şeyden önce asıl sebebini özünden anlamağa çalışmalıyız.

22 Ağustos 1950

ABANT GÖLÜ'NE DOĞRU

Güzelliklere tırmanan bir yol • Orman bölgesi • Yurt gezmesini bilmiyoruz • "Mengen" acaba neden "Beşler" olmuş? • "Yeniçağa" ve gölü • Sevimli ve ferah bir kasaba: Bolu – Yolsuz Abant • Çocuk ile süslü bebeği!

Otobüs, sabahın tam altısında hareket etti. Meğerse Emniyet ismi altında işleyen bu otobüsler hep böyle yaparlar, vaktinde kalkarlar, yerlerine vaktinde ulaşırlarmış. Yolda biraz gecikme oldu mu en yakın merkez derhal yardımcı bir araba yollar, ayrıca seferlerin seyrini karakollardan telefonla sorar, müşterisinin selâmetini ve rahatını kollarmış. Demek oluyor ki Anadolu'daki otobüs servisi derbederliğine nihayet verip bunu saat gibi işler hale sokmak mümkün. Netekim, Bolu-Zonguldak ve Ankara-Adapazarı arasında şu otobüsler, en küçük şikâyete meydan vermeden mekik dokuyorlar.

Aynı muntazam teşkilât başka taraflarda neden kurulamıyor? Sebebi çok... Fakat en mühimmi elde motörlü vasıtaların işletilmesi şekil ve şartlarını ihtiva eden, yani ahalinin hem canını, hem vaktini koruyan bir kanun bulunmaması. Yolcu taşıyan otobüslerin evsafını, işletme tarzını,

fiyat ve saat tarifelerini kontrol eden yok ki... Bir başıbozukluktur gidiyor ve insana bu işler başka türlü yapılamaz kanaati geliyor. Halbuki işte, aksini ispat eden bir nümune. Zonguldak'tan saatinde kalktık, her kasabaya saatinde uğradık ve Yeniçağa'da araba değiştirmemize rağmen yine saatinde Bolu'ya vardık. Böyle görülür bu işler! Ötekiler kötü mânasiyle şarklılıktır.

Zonguldak'tan kalkan otobüs hesapsız virajlar aşarak hemen dağlara tırmanmağa başlıyor. Amma ne güzel dağlar onlar... Meşhur Boğaziçi parkları gibi muhtelif ağaçlarla kaplı, olasıya gölgelik. Saatlerce kuytuda gidiyorsunuz ve daima yükselerek temiz, serin havanın daha serinine ve temizine kavuşuyorsunuz. Şose gayet bakımlı. Hem etrafın güzelliği, hem yolun düzeni, hem arabanın iyiliği bu seyahate Avrupa'nın bir tarafında yapılıyormuş tesiri, tadı katıyor. Dernek çamlar içine dalıyorsunuz; çam kokusu teneffüs ediyorsunuz. Bir ara, ovaya çıkıp tekrar ormana, sonra yüzlerce su değirmeninin döndüğü sulak bir vâdiye gidiyorsunuz.

Hayır, biz yurd gezmesini bilmiyoruz; henüz öğrenmedik. İstanbul içinde birkaç gece çalgılı gazinoya, bara veya kır balosuna gitmek için harcanan para ile nereleri görebiliriz, ne kadar daha zevkli bir zaman geçirebiliriz! Sadece şu "İstanbul-Bolu-Zonguldak" seferini yapıp denizden dönmek zevki insana yeter; bir sene sizi avutur. Fakat bu, evvelâ tabiat manzaralarını sevmenizle, sonra memleketi görmek arzusunu duymanızla mümkündür.

Avrupalıyı ve Amerikalıyı –gelirlerine uymadığı halde– giyimi, kuşam, bar ve dans, içki ve sigara, birçok hususta taklit edenler onların çok iyi başka âdetlerine uymak istemiyorlar.

Bir İzmir Fuarı, Uludağ, Yalova ve Florya tutturmuşuz; İstanbullu o belli ve mimli yerlerden gayrisini göze alamıyor. Doğrusunu isterseniz bir fikri de yok. Avdetimden beri konuştuğum birçok dost, Bolu ve Abant'ın İstanbul'a otobüsle dokuz saatlik mesafede bulunduğunu benden işittiği vakit hayrete düştü; gidenler de oldu.

Ne ise, yolumuza dönelim; Mengen'e yaklaşıyoruz. Bilirsiniz, elbette... Mengen Türkiye'nin en hünerli aşçılarını yetiştiren bir kasaba; daha doğrusu bölgedir. Bolulu diye tanıdığımız aşçı, hakikatte Mengenlidir. Bu isim bana Yıldız Sarayı'ndan tutunuz, İstibdad Devri'nin yemek sofraları her gelene açık büyük konaklarına, hattâ bizim kendi mutfağımıza kadar ne hâtıralar uyandırdı! Aşçıbaşı tiplerini gözümde kıyafetleriyle canlandırdım. Eski yazılarımda onlardan çok bahsetmiş olduğum için tekrarlamıyacağım.

Mengen ismi bir tesir daha yaptı: Acıktığımı duydum. Bereket Bolu'da iki iyi lokanta varmış, ağız tadile karın doyurmak mümkünmüş. Az daha unutacaktım: Ben, "Mengen, Mengen," deyip duruyorum amma –sebep ve hikmetini anlayamadım– şimdi resmen böyle bir isim mevcut değil! Değiştirmişler. Pek güzel bir ad mı bulup takmışlar? Ne gezer? "Beşler" yazıp çıkmışlar! Amma kimsenin ağzında "Beşler" lâfı yok. Bütün halk, "Mengen'e geldik," diyor; otobüslerin üzerinde de Mengen yazılı; hattâ parti binalarının tabelâlasında da! "Beşler" sadece hükümetin resmî evrakta kullandığı, fakat memurların konuşurken yine ağızlarına almadıkları bir kelime, âdeta bir şifredir. "Mengen"in mahzuru ne idi, acaba? Anlayamadım. Herhalde birinin sinirine dokunmuş...

Yeniçağa, eskisi yandıktan sonra yeri değiştirilip güzel bir göl kenarına kurulmuş hoş bir kasaba; bir transit merkezi. Meydanı her taraftan gelen otobüs ve kamyonlarla dolu, gayet hareketli halde. Ahali bir arabadan inip ötekine biniyor; sandıklar, sepetler, bavullar, hurçlar, koşuşan hamallar, bir faaliyet ki durup keyifle seyrettim. Kırk yıl önce Anadolu'nun değil küçük bir kasabasında, vilâyet merkezlerinde bile o hayatiyetin dörtte birini göremezdiniz. Bütün gün, geceleri bile Yeniçağa aynı canlılıktadır.

Göl ise lâtif mi lâtif... Ayrıca ördeği, yabankazı, balığı varmış; mehtabı emsalsizmiş; ben nilüfer tarlalarına da bayıldım. Etrafı otlak... Ağaçlandırılırsa daha da güzel olacak. Yüksek râkımlı bir yerde bulunduğu için ve bataklık teşekkül etmediğinden o göl ve o yol kavuşaklığı itibariyle Yeniçağa gelişecektir.

Bir buçuk saat sonra Bolu'ya girdik.

Etrafı, dağların en ormanlı ve en güzel biçimlileriyle uzaktan çevrilmiş yayvan, ufak, lâkin olasıya sevimli ve ferah, yayla havalı bir kasaba. Küçük ve temiz bir meydanda duruyoruz. İşte, bahsi geçen lokantalardan biri. Oğlumun ismini taşıyanına girdik; ne yedikse nefisti. Niyetim derhal Abant'a gitmek, dört beş gün kalmak Beden Terbiyesi Kampı'nın henüz mevsimi gelmemiş amma –vali beyin lûtufkârlığını belirtmek vazifemdir– o gün yatak ve yemek fiyatları tesbit edilip lüzumlu nevale gönderilmek suretiyle ilk misafirlere, bize kapıları açıldı.

Açıldı, filvaki... Lâkin gidebilecek miyiz? Kışın bozulan telefon hattının tâmiri bitmemiş. Son yağmurlar yüzünden yolun bir kısmı da geçilmiyecek kadar bozuk olabilirmiş. Mü-

him bir mesele de öyle bir yoldan geçmeyi göze alacak bir taksi bulmak. Kolaylıkla hepsi oldu; 36 senelik şoför Uzeyir Usta'nın 17 yıl hizmet etmesine rağmen emekliye ayrılma çağına gelmemiş taksisine bindik; bazı yeri şöyle böyle, bazısı berbat halde, lâkin geçtiği ormanın tek köşesi söz götürmez güzellikte olan bir yoldan akşama doğru Abant'a vardık. Göl manzarası ile karşılaşınca sabahın altısından beri hemen hemen fâsılasız sürüp giden seyahat yorgunluğumuzu bir lâhzada unuttuk. Sırat köprüsünü aşmışların sevinci içinde idik. Etrafımıza hayran hayran bakıyor, gördüklerimize inanamıyor, uyanıp da kendimizi tekrar bir şehirde, mûtat hayatımızda, bulacağız diye korkuyorduk. Üşüyorduk da...

Haziranın ilk gününde idik ve aylarca evvel Ege bölgesiyle cenup sahillerimizde ne sıcaklar savmıştık amma burada ateş yakma ve ocak başında çay demlendirme ihtiyacı duyuyorduk. Onları temin ettik; akşam yemeğimizde sofralarımıza alabalık getirildi. İki yorgan altında hoş bir gece geçirdim. Bir buçuk aydır bambaşka bir uyku ile en rahat uyuduğum gece, bu oldu.

Abant'ın tasvirine girişmiyeceğim; bir mücevher orası... Hâtırasını anarken eskiden seyrettiğim fevkalâde mücevherleri düşünür gibi oluyorum. Louvre Müzesi'ndeki Rejan pırlantasını da böyle hatırlarım. Kadife mahfazasından ve duru ışığından dolayı, zihin, Abant hâtırasını mücevherle karıştırıyor; aralarında aklınıza kabul ettiremiyeceğiniz acaip bir benzerlik ve yakınlık buluyorsunuz. Zaten böyle yerlerin tasvirini tahammülünüz varsa ancak büyük romantiklerin kaleminden okumalıdır.

Suları, ormanları, gölge, bulut, ışık, sis ve pus oyunları,

şuraya buraya gizlenmiş yayla köyleri, yamaçlarda dolaşan sürüleri, her şeyiyle Abant, âdeta fazla süslü, tabiat onu bebeği imişçesine süslemiş, sırtında ipek ve dantel kırıntılarından neler giydirmemiş, nasıl da çocukça özenmiş. Sonra kucağına almış, karşınızda oturuyor. Evet, çocukla bebeği... Ciddiye alamıyacağınız, gülümsiyeceğiniz bir hal seziyorsunuz. "Bu kadarı da şımarıklık!" diyecek gibi oluyorsunuz. Lâkin seyrine doyamıyor, kalkıp gidemiyorsunuz.

Sahnelerde gösterilen bir revü, bir feeri, bir apoteoz gibi kendiliğinden bitmesini; perdenin kapanmasını bekliyorsunuz.

26 Ağustos 1950

ABANT GÖLÜ

Göl kenarındaki binalar • Yolsuz saray • Abant Gölü'nü iki baytar keşfetmiş! • Çam ormanları ve yayla köyleri • İlk tahsil meselesi • Hak vermek, fakat yapmamak • Kadınlarımız ve erkeklerimiz • Güzel göle bakarken düşündüğüm acı şeyler

Abant Gölü etrafında, karşı karşıya iki tane bina toplantısı var. Biri beden terbiyesinin kamp sahasındaki yatakhanesi ile küçük bir şâle ve çam kütüklerinden yapılmış şirin bir karakol... Öte kıyıda bir saray yavrusu ile beş, altı ev. Bunlar orman işletmesine ait tesislerdir.

Lâkin binalar, kurulmuş olan o yer, şimdiye kadar, uzun yıllardan beri yolsuz bırakılmıştır. Bolu'dan daha yakın kasaba Mudurnu amma ikisinin de şosesi azıcık bir himmetle Abant'a uzatılmamış. Gölü fırdolayı çeviren patika ise daracık; geçmek ancak çamursuz günlerde mümkün.

Saray yapıldı yapılalı –Gûya cumhurreisi ve devlet erkânı oturup dinleneceklermiş– hemen hemen boş kalmış. Yalnız evvelki yaz iki bakan aileleriyle gelmişler, bir müddet istirahat etmişler. O kadar. Şimdi zuhurat resmi yolcular uğ-

ruyorlar, bir gece kalıp muazzam şömineli odasında pinekledikten sonra gidiyorlarmış.

Göle doğru akan tatlı suların hepsinden içtim; altı gün dağ tepe gezip dolaşmadığım köşe bucak bırakmadım. Yayla köylerinde hemşerilerimle konuşup dertleştim. "Hemşeri" diyorum, zira onlar Mudurnu köylüleridir; Amma bugün Mudurnu'da bir Karakayışlar ailesinin gelip geçtiğine dair iz, kayıt, taş kalmamış. Sebebi, her şeyi kül kömür eden yangınlar! Yangınlar ve zelzeleler Anadolu'da sağlam, devamlı ne bırakmıştır ki? Yıkık minare ve çökük kubbe görmekten beziyor insan...

Rivayete göre Abant Gölü'nü, yakın zamanlarda bir baytar keşfetmiş; keşfettiği güne kadar hükümetin öyle bir yerden haberi yokmuş. Bir hayvan hastalığı salgını sırasında atına binip köy köy dolaşmağa çıkmış olan bu meraklı, gayretli hekim, beygirini rasgele bir tepeye sürmüş. Bakmış ki aşağıda ve çamların koynunda bir göl yatıyor. Amma ne göl? Misli, menendi görülmemiş güzellikte... Köylüye sormuş:

"Nedir bu gölün adı?"

"Abant..."

"O mâhiler ki derya içredir, deryayı bilmezler" diyen şair, balıkları bıraksa idi de kendimizi misal gösterseydi daha iyi ederdi. Neyse, öylece Abant kazanılmış; şimdi Beden Terbiyesi Kampı'ndaki direkte bayrağımız dalgalanıyor.

Şunu söyleyeyim: Kamp iyi idare edilmektedir; rağbet o derece fazla ki istikbali parlaktır. Abant'ın da gelişmesi bir gün meselesi. Zira buradaki arazinin Bolu vilâyetine devredilerek parsellere bölünüp satılması işi kanunlaşmıştır.

Sandalları, kotrası, su üstü köşkü ve lüzumsuz tezyinatı

ile saray ne olacak? Gazino, otel, kumarhane, her şey olabilir; azıcık tâdilâtla hepsine müsaittir. Biz Abant'ta iken, mevsim başlamadığı halde, birçok Amerikalı Jeep'leriyle geldi, açıkta gecelediler, kamping yaptılar. Fen fakültesi zooloji talebesinden bir grup da profesörleri ve doçentleriyle beden terbiyesi binasında üç gün kaldı; beraberce pek hoş zaman geçirdik. Talebe grubu hanım kızlardan teşekkül ediyordu; o şubeye erkek talebe pek rağbet göstermezmiş. Neden? Öyleymiş, işte...

Çam ormanları içinde en fazla zevkimi okşayan yeni sürgünler, hele bunların fidanlanmışları oluyordu. İrili ufaklı, yan yana, tombul ve sevimli öyle bir duruşları, analarına yani büyük çamlara bir sokuluşları vardı, nebat oldukları unutuyordum; hayvan yavrularına, kuzulara ve taylara karşı duyulan bir şefkatle okşamak, kucağıma alma, öpmek arzusuna kapılıyordum; sıcak kanlı, sokulgan mahlûklar yerine koyuyordum.

Şu var ki Bolu ve civarı, kazancı kıt bir ülkedir. Köylü bu ormanlık arazide davarına yem bulmaktan âciz. Kendisi de zor durumda. İlk tahsil teşkilâtı ise verimsiz. Ekserisi çobanlık eden çocuklar ve gençler arasında okuryazarı pek az. İlkokulunu bitirmiş olanına hiç rastlamadım.

İnkılâplar ve tesirleri köylüye işlememiş. Hâlâ, benim kırk yıl, dedelerimizin ise asırlarca evvel bıraktığımız vaziyette duruyorlar. 220 evli Örencik yaylasına aslen Karadeniz uşağı Düzceli açıkgöz bir köylü ile gitmiştim. Onlara dedi ki:

"Havalar soğuk. Niçin davarınızı geceleyin açıkta bırakıyorsunuz? Ağıl ve ahırların üstünü dal ve yaprakla örtseniz bir misli fazla süt alırsınız; hayvanlarınız da çabucak tavlanır. Yıllardır söylerim, dinlemezsiniz."

Yaşlılar hak verdiler fakat, "Yaparız," demediler. Hattâ yapmayacaklarını halleriyle anlattılar. Süt, yoğurt, ekmek ve peynir ikramında kusur etmediler. Kuzu da keserlerdi. Aşağıda kamp idaresi besili bir kuzuyu dokuz liraya satın almıştı!

Yine teessürle o Düzceliden öğrendim: Kadınlar, gûya besleme zorluğundan dolayı fazla çocuk yetiştirmekten çekiniyorlarmış. Bu yüzden nüfus artmadığı gibi başvurulan kötü vasıtalar sebebiyle analar da arada kurban gidiyormuş. Benim kırk yıl önceki seyahatlerimde de aynı şeyleri başka taraflarda muhafız olarak yanımda giden jandarmalardan dinlemiştim.

Dağ köylüsünün üstünde elbise ve çamaşır namına ne varsa hepsi kendi ellerinden çıkmış; gömleğinden çorabına, ceketinden yün beresine veya başörtüsüne kadar. Şehirlilerde gördüğümüz desenlerde güzel kazaklar da örmüşler. Yalnız, tabiidir ki pamuk ipliğini pazardan satın alıyorlar, keyiflerince boyuyorlar. Bir şeye dikkat ettim: Kadın, köylü, erkeğinden daha neşeli, daha konuşkan... Daha zeki bile diyeceğim geliyor. Çalışkanlıkta ise erkekle kıyas kabul etmez; o, malûm...

Kasaba ve şehirlerde, mekteplerde ve devlet dairelerinde kadın aynı evsafı arzetmiyor mu? Akvaryumda ağır ağır dolaşan süslü püslü Japon balıklarına benzettiğim lüks daktilolar ve kâtibeler hariç, kadın bizde erkekten hem çalışkan, hem zekidir. Bunun kökü belki de asırlarca kadına kıymet vermeyişimizden, onu erkeğin hizmetinde kullanışımızdandır. Kadın ancak çalışkanlığiyle yaranmağa ve zekâsiyle tutunmağa alıştı; şimdi arada müsavat ilan edilince ön plânda yer aldı.

Görüyorsunuz ki son yılların icraatı büyük yol güzergâhı ve çok verimli arazi dahil edilmezse –Şark vilâyetlerine gitmiyelim– İstanbul ile Ankara arasında bile köye kendini duyuramamıştır. Şehir ve kasabadan ötesine tesir edememişiz; pek güvendiğimiz ilk tahsil dâvasını ise âdeta yürütememişiz.

Büyük yolların uğrağı olmayan hiçbir yerde ilerleme yok. Yol, en evvel başarılacak işlerdenmiş; çok geriye bırakmak daha lüzumsuz, gösteriş kabilinden öteberi ile uğraşmak gafletine düşmüşüz. Şunu da belirtmek lâzım: Demiryolu, şayet başka yollarla buluşmuyor, şoselerle içerilere kol atmıyorsa etrafını sulamayan bir ırmak gibi hemen hemen boşuna akıp gidiyor; beklenilen feyzi dinlediğimiz kadar veremiyor.

Tekrar anladım ki yolsuz bir ülkede terakki namına hiçbir iş görmeğe, hele ilk tahsil mecburiyetini başarmağa imkân yoktur. Merhum Şinasi 1860 yılında çıkardığı *Tercümanı Ahval* gazetesinde de galiba aynı şeyleri yazardı.

Abant Gölü'ne bakarken bunları düşündüğüme üzülüyorum. Dilerim ki torunlarım bir gün Leman Gölü kenarında gezinen bir İsviçreli gibi o yerde başka şeyler düşünsünler, dedelerini hatırlayıp başardıkları terakki ile övünsünler; "Ne idi? Bak, ne yaptık?" desinler.

GÜZEL BOLU VE DÖNÜŞ YOLU

Abant'tan iniyoruz • Şifalı sular, göller ve yaylalar diyarı • İkinci Bursa • Fındık veren ormanlar • Yurdumuzu bildiren kitap var mı? • İşlek caddeyi andıran bir şose • Yine cami ve minare • Yeni bir vurguncu tipi • Ciddi işler yarına!

Abant'tan kimse sevinerek ayrılamıyor; gidenlerin gözü hep arkada kalıyor. Biz de doymadan, hevesimiz içimizde ahbaplara veda ettik. Bolu'ya iniş azıcık daha kolay oldu; zira yolun en bozuk kısmında tâmir başlamıştı. İkide bir otomobili durduruyor, bir ormanda bulunmanın zevkini çıkarmağa çalışıyordum. En hoşu, bu dar vâdiden akan dere idi: Abant Gölü'nün ayağı olan ve Bolu civarından geçerek galiba sonraları Filyos'a karışıp Karadeniz'e dökülen serin, şirin, bestekâr dere; içi balıkla dolu canlı dere. Köylüler balıkları geceleyin çıra yakarak çatalla avlıyorlarmış. Yollarda kangal kangal balığı elde sallaya sallaya götüren adamlara rastlıyoruz.

Civarda köpüre köpüre boşa kapı giden bir Ömerler Maden suyu varmış; vaktim olmadığı için, olsa da görüp üzülmemek düşüncesiyle göremedim. Zaten Bolu bir şifalı sular

şehridir. Yedi köyünde maden suyu fışkırıyor. Çepni isimlisi, yerin manzarası itibariyle fevkalâde imiş. Bolu'ya pek yakın ve iyi bir şose ile bağlı ılıcaları görmemezlik edemedim; bir tanesine girip yıkandım. Kubbeli ve tepe camlı eski bir bina idi; lâkin temiz tutuluyordu. Ilıcalar'a gelmeden birçok derelerden, sulak ve gölgelik araziden geçmek de keyifliydi. Burada ikinci bir Bursa duruyor. Bir Bursa ki havası, fırdolayı çam ormanlariyle çevrilmiş olmasından ve denizden 710 metre yükseklikte bulunmasından dolayı temiz mi temiz, sağlam mı sağlam! O meziyet, Bursa'da yoktur.

Bolu, zelzele felâketinden sonra kendisini azıcık toparlamış. Lâkin ne ziraat, ne sınaat, ne de şimdilik turizm memleketi... İşsiz güçsüz duruyor. Âdeta bir şey bekler halde, yüzümüze melûl melûl bakıyor. "Ben böyle mi kalmalıydım? Bakınız güzelliğime! Şu ovama, dağlarıma, ormanlarıma, şifalı sularıma, göllerime!" diyor. Evet, Bolu'da yalnız Abant, Yeniçağa, Düzce'ye 10 kilometre mesafedeki Efteni, Göynük'te Sünnet ve Çubuk değil, civar dağ tepelerde ve balta girmemiş ormanlar arasında daha bir çok göller mevcut... Amma yolu yok.

Bolu'yu yüksekten seyrederken şunu düşündüm: Bozkırın çorak Ankarası yerine devlet merkezi buraya kurulsa, buna imkân bulunsaydı oraya harcanan paranın yarısı ile çok daha sevimli, çok daha iyi havalı, âdeta dünya devlet merkezleri arasında tabii güzellikler bakımından sayılı bir başşehre sahip olacaktık. Adapazarı'nda kesilen demiryolunu buraya uzatıp Ankara üstü geçirmek de memlekete büyük fayda sağlayacaktı.

Çok teessüf ederim ki 2500 rakımlı "Köroğlu Tepesi"ne

uzaktan bile bakamadım. Zira yolum Gerede'ye düşmedi. Bolu vilâyetinde gerek hâtıra, gerek âbide, gerek tabii bedia olarak neler yok! "At Yaylası"nın lâtifliğini, hele kirazının methini anlata anlata bitiremiyorlar. Fakat muhakkak ki en başta gelen güzelliği ormanlarıdır. Öyle ormanlar ki havası serinlemiş bir Afrika'daki kadar sık, yüksek, geçit vermez, müthiş, muazzam, vahşi, aynı zamanda mûnis... Kör baltadan başka bir şey, himmet ve medeniyet bekliyor.

Şehirlerde uğradığımız bir dükkândan fındık şekeri alıp almayacağımızı sordular; Bolu'nun fındık şekeri meşhurmuş. Lâkin bu fındık Karadeniz bölgesinden gelmiyor; yabani orman fındığıdır; yani ormanlarda bir nevi koca koca ağaçlar varmış, kendiliğinden fındık verirlermiş. Yassı yassı, asıl fındığın yarısı büyüklüğünde, çok lezzetli ve dediklerine göre gayet yağlı şeyler... Mahallinde sarfediliyor.

Ne biçim ağaçtır bunlar? Palamut yerine fındık veren bir cins mi? Yoksa fındık fidanının azmanı mı? Ehli bilir, muhakkak... Bilir amma meşgul olmaz. Şimdiye kadar hiç kimseden o çeşit bir fındık yetiştiğini işitmemiştim; yurttan bahseden kitaplarda da okumamıştım. Zaten zevkle okunacak ve zevk vererek yurdumuzu öğretecek derli toplu bir kitabımız nerede? Fransızcaya başladığım küçük yaşımda elime *İki Çocuğun Fransa'yı Dolaşması* isimli bir kitap vermişlerdi; bu ufacık eserde o memleketi ana hatlarından kavramak mümkündü. Jüra Dağları'ndan geçerlerken iki çocuğun gördüklerini ve öğrendiklerini yarım asır sonra hatırlamaktayım. Hatırladığım içindir ki Bolu dağlarında ve ormanlarında dolaştığım esnada o iki yavrunun hayalleri ikide bir gözlerimin önünde belirip silindi.

Bolu'da ikametimi bir günden ikiye çıkardım. Hem de burada kimse ile temas etmediğim, tek yerli ile ahbaplık fırsatını bulmadığım, aramadığım ve tam yabancı gibi kaldığım halde. Seyahatim müddetince başka bir şehir ve kasabada bu vaziyete düşmemiş, daha doğrusu bu zevkten tatmamıştım. Ancak hareketimden bir gün evvel, akşam üstü idi, bazı gençler beni ertesi gece verilecek baloya çağırdılar. Dönmeğe mecbur olduğumu anlattım, özür diledim. Bolu'nun refleksleri güç ve geç işliyor. Çok durgun, sakin, içine çekilmiş, lâkin olasıya ferah bir memleket... O kadar ki vaktiyle beni bir aralık da oraya sürmediklerine, canım sıkıldı. Bolu'yu yine ziyaret edeceğim, kanamadım. Hattâ İstanbul'dan başka bir şehirde oturmaklığım icabetse burayı seçerim.

Tabiidir ki Bolu'da da her vilâyet merkezinde kurulması mûtat binalar ve tesisler mevcut: Erkek Öğretmen Okulu, kız ve erkek sanat enstitüleri, halkevi, Devlet Hastanesi, Orman Okulu, vesaire... Son zamanda Devlet Hastahanesi'nin tâ yanına ve tozlu şose kenarında bir Verem Hastahanesi de kurmuşlar. İşte bunu anlayamadım... Etrafta o işe daha elverişli, daha temiz havalı nereleri yok ki!

Şehirde kereste sanayii ve dokumacılık ilerlememiş; girişilen teşebbüsler beklenilen neticeyi vermemiş. Lâkin Bolu'da küçük sınaat çerçevesini aşamıyan bakırcılık revaçta. Acaipçesine zarif şekilde yaptıkları ibrikler hoşuma gittiği için küçüğünden bir tane aldım.

Evet, Bolu güzel yer... Zalim Bolu beyleri bu güzel ülkenin o berrak akar suları, gür ılıcaları, yüksek yaylâları ve sağlam havasiyle keyfini iyi sürmüş olacaklar. Şunu da ilâve

edeyim ki bu bölge ahalisi ekseriyetle yakışıklı ve daima terbiyeli.

Yine bir sabah oldu, otobüsteyiz, vaktinde kalktık. Akşama İstanbul'a varacağız amma Adapazarı'nda trene aktarma etmek şartiyle. Sanmıştım ki tren yolculuğu daha dinlendirici olacak. Olmadı, zira Adapazarı-İstanbul katarlarında zapturapt yok. Sizinle beraber seyahat eden gedikli dilencilerle satıcılar vagonları devredip duruyorlar; birinci mevkide bile müşteriler ne yerlerse süprüntüsünü yerlere atıyorlar, boyuna gezinip tuvalet yerlerine gidiyorlar. Çeneler, hem yemek, hem söylemek hususunda kapanmak bilmiyor. Yerleri kirletmemeğe riayet ederek biz de herkese uyduk: İstasyonlarda köylü kızlar ne satıyorlarsa –dut, erik, kiraz– hepsinden birer nebze yedik!

Halbuki öğle yemeğini Adapazarı'nın meşhur ve cidden lâtif olan Çark Bahçesi'nde yemiş, seyahatimizin sonuncu su kenarı safasını orada, gölge ve serinlik içinde tamamlamıştık. Hattâ bazı tanıdıklar da çıkmış, bize Bosna usulü bir tatlı ikram etmişti.

Adapazarı hoş yer... Bolu'dan itibaren şose gayet meskûn ve refahlı bir bölgeden, Düzce ile Hendek'ten geçiyor. Yolun işlek bir şehir caddesinden farkı az. Bütün köyler bakımlı. Hepsinin mescidi yeni, minare şerefeleri ise elvan elvan renklerle süslü. İzmir-Aydın ve havalisinde bile cami yaptırma, minare süsleme merakı bu dereceyi bulmamıştı. Herhalde şu bölgede müminler pek çok... O nispette de dini istismar edenler, geçim kapısı yapanlar çok olacak!

Birtakım açıkgözlerin son cereyanları fırsat bilerek dua ve din kitabı yazıp satmak, hacca gitmek isteyenlerden se-

kiz on kişinin vekâletini birden almak, dini inşaattan hisse çıkarmak suretiyle işlerini –bir zamanın harp vurgunculari gibi– yoluna koyduklarını seyahatim sırası birçok kişiden dinledim. Doğru olabilir. Zira din en fazla istismara müsait bir sahadır.

Sonu nereye varır? Az çok bilirim. Onun içindir ki halktaki bu iyi ve lüzumlu duyguyu, beşeri ihtiyacı hususi menfaat kaynağına çevirenlerin ihtirasını frenlemek umumî menfaat icabıdır, sanıyorum.

İleride, seyahat notlarıma ilâve etmeği tasarladığım "Tenkid ve Tahlil" kısmında esaslı dâvalarımız üzerinde biraz daha duracağım. Şimdilik sizinle fazla yorgunluk vermeden, satıhta bir yurd gezintisi yapmış oluyoruz. Thebes diktatörü zalim Archias gibi:

"Ciddi işler yarına!" demek hatadır amma usanç vermek de iyi bir şey değildir.

29 Ağustos 1950

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -2-

Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da

Hazırlayan Tuncay Birkan
Önsöz Tanıl Bora

Memleket Hikâyeleri'nin unutulmaz yazarı Refik Halid Karay'ın 1938-1965 yılları arasında *Tan, Akşam, Yeni İstanbul, Zafer* gibi dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde yayımlanan eserleri **Memleket Yazıları** dizisinde yeniden hayat buluyor. Karay'ın muharrir kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan gazeteci ve fıkracı yanı böylelikle 18 kitaplık bir diziyle okurlarına ulaşıyor. **Memleket Yazıları 1938-1965** ile Türkiye tarihinin en hareketli döneminde memleketin geçirdiği siyasi, kültürel, kentsel dönüşümler konusunda Refik Halid'in neler düşündüğü, Osmanlı geçmişini nasıl değerlendirdiği ve hatırladığı, tek parti iktidarı sırasında ve demokrasinin tesis edilmeye çalışıldığı yıllarda memleket gündemine nasıl baktığı daha iyi anlaşılacaktır.

ISBN 978-975-10-3391-8